

3719

4-36

ԱՆԴՐԱՆԻԿ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

ՀՕՐԷՅԱ ՄԱՆ

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՄԵԾԱԴՈՅՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿԸ

Ե Ի

ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԿԱՐԺԱՐԱՆԸ

Այնք զգացէք, մարդկութեան
համար մէկ քանի յաղթանակներ վաս-
տրիլէ առաջ մեռնելու: Հ. ՄԱՆ

Պետութիւն մը վարելէ շատ ա-
ւելի իմաստութիւն է հարկաւոր, մա-
նուկը մեծցնելու ու դաստիարակելու
համար: ԶԼՆՈՅԻ

3719

4-36

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Օ. ԱՐՁՈՒՄԱՆ
1912

3719.

4-36

EROS 20. 1 S.

19.

Handwritten signature

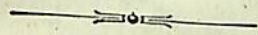
ԱՆԴՐԱՆԻԿ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

ՀՕՐԷՅԱ ՄԱՆ

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՄԵԾԱԳՈՅՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿԸ

ԵՒ

ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԸ

Այնք զգացէք, մարդկութեան
համար մէկ քանի յաղթանակներ վաս-
տըկելէ առաջ մեռնելու: Հ. ՄԱՆ

Պետութիւն մը վարելէ շատ ա-
ւելի խնայողութիւն է հարկաւոր, մա-
նուկը մեծցնելու ու դաստիարակելու
համար: Չէնիկ

Կ. ՊՈԼԻՍ
1912

21.05.2013

8551

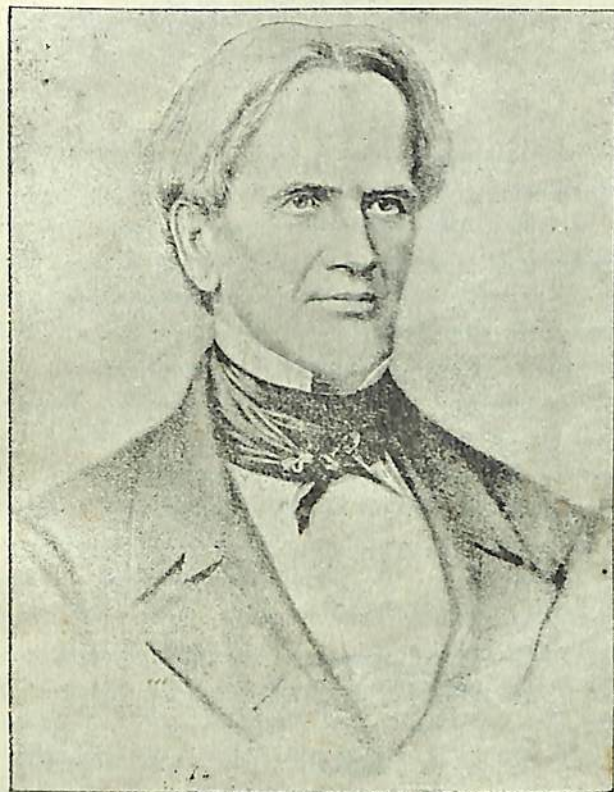
76.709

1 MAR 2010

ՏՊԱՐԱՆ ԵՒ ԿԱԶՄԱՏՈՒՆ
Օ. ԱՐԶՈՒՄԱՆ
№ 133

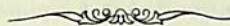
1786
47

ՀՕԲԵՍ ՄԱՆ

1786

ՅԱՌԱԶԱԲԱՆ

Դեռ քիչ ատեն առաջ, մանկավարժութիւնը հաղիւ արուեստ մը նկատուած էր և նոյն իսկ այս տիտղոսն ալ, իրեն շատ տեսնողները, մեծամասնութիւն մը կը կազմէին. սակայն անիկա այլ ևս այսօր, գիտութիւն ու միանգամայն արուեստ մը ճանչցուելու իրաւունքը ձեռք բերած է, սա ուշադրաւ տարբերութեամբ որ, այս վերջինը իր տիեզերական կարեւորութեանը պատճառաւ. գիտական աշխատանքներու մէջ, սահմանափակուած գիտութիւններէն այլապէս տարբեր տեղ մը գրաւած է:

Քիմիա, ֆիզիք, երկրաբանութիւն, տիեզերագրութիւն եւ այլն, պատկառելի գիտութիւններ են, բայց ոչ հանրամատչելի: Ամէն մարդ, այս վերջիններուն հետ չփուելու. ոչ բացարձակ պէտք մը, ոչ ալ արդէն կարելիութիւններ ունի. սակայն ամէն մարդ, իբրեւ հայր, մայր, քոյր ու եղբայր, իբրեւ ընկերային կազմի ու է մէկ անդամը, չկրնար չհաճագրգուիլ այն գիտութիւնով որուն էական նպատակն է մանկան դաստիարակութիւնը:

Անցեալի մէջ, բացի Յոյներէն որ կը սերտէին իրենց պզտիկները և այսպէսով յաջողած էին, զօրաւոր խորհողներու ցեղ մը առաջ բերել և Հրեաներէն որ իրենց տղաքներուն մէջ, ճշմարտութիւնը սիրելու հակումները կը դնէին, բովանդակ « Հին Աշխարհը » բոլորովին անտարբեր էր, հանդէպ մանուկն ու անոր դաստիարակութիւնը: Այսպէս շատ մը դարերով, մանուկը բոլորովին

անկարեւոր ու երկրորդական քանակութիւն մը նկատուած էր, հետեւաբար մանկան ընտելութիւնը ճանչնալ ու ուսումնասիրել, ոչ ոք մաքէն անցողցած էր և մարդկենդանին կը մեծնար, կենդանական աշխարհի պատկաշող տարրեր տեսականներուն նման:

Ներկայիս սակայն, սրբան փոխուած են քաղաքակիրթ աշխարհի ըմբռնումները, աստիճանաբար աշխարհը աւելի ու աւելի լայն տեղ մը տալ սկսած է մանկան և չնորձիւ այս բարեշրջութեան, մանաւանդ վերջին մէկ քանի տասնեակ տարիներու ընթացքին, մանկան բնաւորութիւնը բացատրող մեծաթիւ ուսումնասիրութիւններ ի լոյս ընծայուած են:

Գլխաւորապէս նախորդ դարուն էր որ իրարու ետեւէ յաջորդաբար բանաստեղծ, գրագէտ, վիպասան ու զիտնական՝ մանուկով շահագրգռուիլ սկսան և այս XX դարու ընթացքին երբ, այնքան իշխանական գանձութեամբ զոր կ'իշխան, կարծես ասոնց բոլորին աւերակոյտներուն վրայ, ՄԱՆԿԱՆ ԹԱԳԱՒԱՐՈՒԹԻՒՆՆ Է, որ հետզհետէ իր գոյութեան սիւները կը տեկէ: Ուրիշ բառերով, ցեղին վերածնունդն է որ տեղի կ'աւեննայ և այս կենսանորոգման մեծագիւր գործին մէջ, չարժիչ ազդակներէն գաղափարականապէս ամէնէն ճոխն ու հարուստը, իմաստասիրական գիտութիւնները եղած են և ամէնէն կորովին ու աշխոյժը «ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹԻՒՆԸ»: Հոգեբանութենէ, իմաստասիրութենէ ու գիտական դանդախ ճիւղերէ սերած, այս դեռատի ու կենսունակ գիտութիւնն է որ, օրէ օր իր առանցքին շուրջը կը հաւաքէ, գրեթէ ամէն ճիւղէ, նշանաւոր խորհողներու յարգելի բազմութիւն մը:

Սրտագին գոհունակութեամբ մ'է որ, այս էջերուն մէջ կը ներկայացնենք այսօր, մանկավարժութեան ու

ժամանակակից դպրոցի, մեծագոյն փառքերէն մէկը. «ՀՅՐԷՅՍ ՄԱՆ» որ, յեղաշրջական այս մեծ շարժումին, ամէնէն հոյակապ բանուորներէն մէկը եղած է:

Մանի կենսագրականի ընթացքին, պիտի տեսնենք հետզհետէ թէ՛ այսօրուայ փարթամ Միացեալները ասկէ 50 տարի առաջ, կրթականապէս ինչ կը ներկայացնէին և թէ՛ ինչպէս Ման թիւ մը անձնուէր կրթասէրներու ջանքերէն երկրորդուած, յաջողած է իրականացնել:

Երանի թէ, Մանի գաղափարները զրգիւ մը ըլլային, կրթական հարցերու ու դպրոցին շուրջ, մեր ժողովուրդին ուշադրութիւնը աւելի եւս լարելու:

Մանկավարժութեան զուտ մասնագիտական մասը, մէկդի թողլով. կը մտածենք թէ գաստիարակութեան պատմութիւնը, իբրեւ սոյն գիտութեանց կարեւորագոյն ու շահական մէկ ճիւղը, ոչ միայն ուսուցչին անմիջական ուսումնասիրութեան առարկան պիտի ըլլայ, այլ ուշիմ հասարակութիւն մը, գոնէ անոր հիմնական գիծերուն ծանօթ ըլլալու է:

Ցաւալի է որ, ոչ թէ հայ հասարակութիւնը՝ այլ նոյն իսկ հայ ուսուցիչը, օրուայ կրթական շարժումին հետ, ինքզինք հաղորդ պահելու իւր դրութիւններէն զրկուած է: Դարձեալ այս վերջինը, եթէ մասնագիտական կրթութիւն մը ձեռք բերելու պատեհութիւնը չէ ունեցած, գէթ իր մասնագիտական ինքնազարգացումը դիւրացնող, մանկավարժական գրականութիւն մը չունի, իր տրամադրութեան տակ:

Աւելորդ է ըսիլ թէ՛ մանկավարժութեան շուրջ յայտնուած, երբեմնակի թուուցիկ ակնարկներ, հազիւ թէ նպաստեն, այսքան բազմակողմանի գիտութեան մը վրայ քիչ չատ յարգելի գաղափար մը կազմելու տալու: Դրական ու երկարաշունչ տշխատութիւններ պէտք են հար-

կաւ, որոնք ցարդ լոյս չէին. կրնայ տեսնել, արուած ըլլալով, այն տաժանագին պայմանները, որոնց մէջ գալարուելու բռնադատուած էր հայ կեանքը ընդհանրապէս:

Յառաջարանի մը անցուկ սահմաններուն մէջ, այսպիսի հիմնական հարցով մը զբաղիլ կարելի չէ, սակայն կը փափաքիմ, անցողակի կերպով մէկ երկու նկատողութիւններ ընել հոս:

Չափազանցութիւն չ'պիտի ըլլար հաւաստելը թէ՛ այսօր այլեւս մաթեմատիքական առածի մը համազօր դարձած է սա գաղափարը թէ՛ երեւոյցիցն է որ դպրոցը կը շինէ, վարժապետանոցն ու մանկավարժական գրականութիւնն է, որ պիտի պատրաստեն « Ճշմարիտ Ուսուցիչը »:

ՀԱՅ ՎԱՐԺԱՊԵՏԱՆՈՅ ՄԸ և ՀԱՅ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ՄԸ, ահա երկու անհրաժեշտ ու անյետաձգելի պահանջներ, որոնցմէ կախում ունի առհասարակ, Հայ կրթական գործին բարոյական ու մտաւորական բարձրացումը:

Թէ ինչպէս ունենայ այս բոլորը:

Կը խոստովանիմ թէ՛ բաղձանք ու պէտքի գիտակցութիւն, բոլորովին անբաւական տեսակէտներ են. երբ ասոնց յարակից, գործնական լուծում մը գտնելը դժուար է ու կը յիշեմ անգլիացի մեծ թատերերգակը, որ հմուտ Փօրսիայի բերնով կ'ըսէ.

« Եթէ գործադրելը այնքան դիւրին ըլլար, որքան գիտնալը, վաղուց մատուռները եկեղեցիներու և հիւղերը պալատներու կը վերածուէին »:

Այսու ամենայնիւ որքան ալ հարցին լուծումը դժուար, սակայն գոնէ պէտքի գաղափարը կրնանք չնշտել: Ամէն գործ, գործ ըլլալէ առաջ խորհուրդ եղած է:

Անհունապէս բաղձալի էր որ, հաւաքական ճիգերով, մանկավարժական գրականութեան մը հիմնարկէքը տեղի ունենար մեր մէջ, կրթական աշխարհի մէջ դասականացած թիւ մը հատորներ հայերէնի թարգմանելով: Միւս կողմէ քաջալերել, ինքնատիպ աշխատութիւններ տալու ընդունակ ուժերը, որ սեփական ստեղծագործութեամբ, այս կարեւոր ճիգին մասնակցին:

Արդ մանկավարժական գրականութիւն մը մշակելը որքան կենսական, շատ աւելի հրամայական պէտք մ'է, բառին իրական առումով « Հայ Վարժապետանոցի » մը հաստատուիլը. որովհետեւ որքան որ ալ մանկավարժական գրականութիւն մը, գնահատելի ծառայութիւններ ընէ, այնու ամենայնիւ անկա երբէք չկրնար տալ այն, ինչ որ այդ մասնաւոր նպատակին համար կազմակերպուած հաստատութիւնը արամբարանօրէն կրնայ:

Ազգերու կեանքին մէջ, վարժապետանոցներու փրական դերը բացատրող, մէկէ աւելի հեղինակաւոր խորհողներու գաղափարները ունինք մեր առջեւ. սակայն ասոնք մի առ մի յիշելը աւելորդ է, քանի որ այսքան ակներեւ ու անհրաժեշտ պէտք մը, չեմ կարծեր թէ՛ երկար պաշտպանողականի մը պէտք ունենայ իր գոյութեան իրաւունքը հաստատելու համար:

Այս առթիւ, եթէ դիտելու արժանի պարագայ մը կայ, սա է թէ՛ մեր մէջ մանկավարժական գիտութիւնները, իրենց իրական արժէքով չէ որ գնահատուած են: Յաճախ տեղի անտեղի, դպրոցական ծրագիրներու մէջ, սովորական առարկաներու կողքին, մանկավարժական դասախօսութիւն մ'ալ թխուած կը տեսնենք, ինչ որ հարկաւ ու է մէկուն, ու է դրական օգուտ մը չընդունէ զատ, զգալապէս կը վնասէ այս ամենակարեւոր ճիւղին իրական հմայքին ու բարձրութեան:

Մեր ազգային ու ընկերային շահերը կը պահանջեն որ մէկ հատ լաւ ու լուրջ ազգային վարժապետանոց ունենանք, ուրկէ համարձակինք սպասել իր գործին համար լրջօրէն պատրաստուած հայ դաստիարակը:

Ապագայ հայ վարժապետանոցը հիմնելու համար, բոլոր հայ գաւառները, իրենց նիւթական թէ բարոյական գործակցութեան բաժինը պէտք է բերեն, քանի որ անկէ է որ պիտի ճառագայթեն իրականապէս, այն լոյսերը, որ նոր կեանքի մը ու նոր յոյսերու սիւները պիտի ներկայացնեն, մեր կիսով չափ քայքայուած ցեղի վերածնունդին, նուիրական գործին մէջ:

Եթէ արեւմտեան երկիրներու մէջ, այս ճիւղին շուրջ ամառնային, երեկոյեան և այլն դաստիարակութիւններ տեղի կ'ունենան, ասոնց հետեւողները սակայն, կարելոր չափերով պատրաստուած են, այդ դասախօսութիւնները մարսելու, դժբաղդաբար նոյնը չէ կարելի ըսել և մեր կեանքին համար: Մեր մէջ, այս կարգի ձեռնարկներ, շատ անգամ յուսացուածին հակառակ պտուղը կրնան տալ, անոնք չեն կրնար ճշմարտապէս շինարար բնաւորութիւն մը ունենալ, քանի որ շինելու համար նախ և առաջ հիմունքներ պէտք են. և աւելորդ է ըսելը անգամ թէ այդ հիմունքները երկարատեւ ճիգերով ու զոհողութիւններով պիտի ձեռք բերուին:

Կովկասի մէջ աւելի հասունօրէն ուսումնասիրուած են, մանկավարժական հարցերը, սակայն հոն ալ, բաւին իսկական ստուամով զուտ մասնագիտական հաստատութիւն դեռ գոյութիւն չունի:

Փաստացի կերպով կարելի է պնդել թէ՝ նոյն իսկ համալսարաններու մէջ, դաստիարակութեան և հոգեբանութեան դասընթացներու հետեւած ուսանողներ, որքան ալ մանկավարժութեան գիտական մասին վրայ

լեցուն պաշար մը ձեռք կը բերեն, այսու ամենայնիւ արուեստին մէջ մարդուելու պատենութիւն չեն ունենար ինչ որ անգամ մը եւս կը հաստատէ սա իրողութիւնը թէ՛ ինչպէս որ բժշկութեան, իրաւաբանութեան, մեքենագիտութեան և այլ ճիւղերու համար, հարկ է որոշ ճիւղին առանձնայատուկ հաստատութեան դիմել, այնպէս ալ ուսուցչական կոչումին պատրաստուելու համար, հարկ է ուսուցչանոցին դիմել:

Լաւ ուսուցչանոցի մը մէջ, մէկ քանի տարի մարդուելէ վերջ, բոլորովին նպատակայարմար պատրաստութիւն մը պիտի ըլլար. եթէ ննթական մէկ երկու տարի ալ համալսարանի մը մանկավարժական գոլերուն հետեւէր:

Չկայ ասպարէզ մը որուն մէջ, մէկը այնքան բազմակողմանի հմտութեան պէտք ունենայ, որքան ուսուցչութիւնը. միւս կողմէն չկայ ասպարէզ մը կամ կոչում մը որ այնքան տիրական ազդեցութիւն ունենայ, ազդերու ճակատագրին վրայ, որքան դաստիարակի սրբազան կոչումը:

Ուրախութեամբ պիտի արտայայենք հոս, ամերիկեան «Սքուլ Սայնս Էնս Մէթմէթիքս» ամսագրի վերջին թիւերէն մէկուն մէջ երեւցած, Բրոֆ. Ուեսդի, հետեւեալ ուշագրաւ ու խորապէս թելադրական ստղերը որոնք ճիշդ մեր հոգիին կը խօսին:

«Եթէ հասարակութեան պէսքերուն գոհացում տալ կը փափաքինք, պէտք է որ սրտի տէր ուսուցիչներ ըլլանք:

Սրտի տէր ուսուցիչը այն մարդն է որ, մեծ ու խոշունկ անձնականութիւն մը ունի, որուն համար ազնիւ ու վեհանձն ըլլալը, աշխարհի բոլոր գիտութիւններէն ու հմտութենէն աւելին կը նշանակէ. հետեւաբար մէկը,

որուն աշակերտին վրայ ունեցած, անձնական ազդեցութիւնը, ապահովաբար իր մէջ ազնուացնող ու չինիչ նկարագիր մը ունի:

Աներկբայօրէն ուսուցիչ մը պէտք է կատարելապէս հմուտ ըլլայ, իր դասախօսած առարկային, սակայն անիկա պէտք է մանաւանդ շատ աւելի խորունկ կերպով ձանձնալ փորձէ, և գուրգուրանքով մը սիրէ իր դասախօսութեան ենթական, իր աշակերտը՝ այսինքն ապագայ մարդկութիւնը, որուն առաջնորդն ու մենտօրն է ինք:

Աշխարհիս մեծ դէմքերը, մեծ վարպետներու կամ դաստիարակներու, ձեռակերտները եղած են միշտ:

Տուէք ինծի լաւ ուսուցիչ մը, աղնիւ ու վահանձն բնաւորութեան տէր մարդ մը, և համեմատաբար շատ քիչ նկատողութեան պիտի առնեմ իր հմտութիւնն ու ուսումնական տեսակէտը:

Ի՞նչ օգտակարութիւն կրնայ ունենալ մեր աղաքներուն ու աղջիկներուն դաստիարակութեան համար, ուսումնականապէս ամէնէն օժտուած ուսուցիչը փնտռելը, եթէ այդ ուսուցիչը, փոքրօգի, նեղմիտ, նեղսիրտ և մէկ բառով, նուաաստ հոգի մը կը կրէ իր մէջ:

Մեկնութիւններ բոլորովին աւելորդ են:

ՆԵՐԱԾԱԿԱՆ ՆՕԹԵՐ

Մեծ մարդոց կեանքը գաղափարական մեծ շարժումներու հետ, անբաժանօրէն կապուած կը գտնենք, մէկուն վրայ խօսելու պարագային անկարելի է միւսը զանց առնել:

Թէ՛ ի՞նչ ցեղի, ի՞նչ միջավայրի ծնունդ է Հօրէյս Մանը, թէ՛ ուրկէ՞ ծագում կ'ստանան Միացեալներու կրթական ու յառաջդիմական գաղափարները, այս բոլորին պատասխանը պիտի գտնենք Միացեալ Նահանգաց պատմութեան առանձնալուծի հանգամանքներուն մէջ: Անոր առաջին էջերուն վրայ, Գօլոմպուսի հոյակապ ու յաղթական ժէսթէն անմիջապէս վերջ, կը տեսնենք Անգլիոյ պատմութեան ամէնէն աչքառու մէկ չրջանին խորհրդաւոր դէմքերը, հռչակաւոր Բիւրիդընները:

Անցողակի ըսենք թէ Բիւրիդանիզմը, դէպի լոյս ու ազատագրութիւն ձգտող այն վսեմ խոյանքներէն եղած է, որ, ղժբաղդարար, քիչ անգամ արձանագրուած կը գտնենք ազգերու տարեգրութեանց մէջ: Քաղաքական ազատութեանց Մայր Հայրենիքէն փրթած այս հսկայ շարժումն էր, որ, շուրջ երեք դար առաջ, հարթեց ու բացաւ, ազատագրական հոսանքներու այն մեծ պողոտան, որուն վրայ, տակաւ զարգանալ սկսաւ, ժամանակակից ռամկապետական գաղափարը:

Նոր աշխարհը ամէնէն աւելի օգտուեցաւ Անգլիոյ ընկերա-քաղաքային կեանքի այս մեծ փոթորիկէն: Ա-

մերիկեան հետեւեալ ասացուածքը յստակօրէն կը բացատրէ պարագան :

«Աստուած ամբողջ ազգութիւն մը տակն ու վրայ բռաւ, որպէսզի, ընտրեալ սերմնահատիկներ զրկէ այս ամայութեանց վրայ :»

Փոխանցումի այս ալեկոծ շրջանին, բիւրիդանեան բարքերով սողորուած հզօր անհատականութիւններ, խումբ խումբ կը վազէին դէպի նոր աշխարհ, անոր կոյս հողին վրայ, իրենց համոզումներու ու դադափարներու անկախութիւնը ապահովելու համար :

Այս հալածական գաղթականները, հազիւ հազ նոր աշխարհի վրայ ռաք կը դնեն, իրենց գլխաւոր մտահոգութիւնը կ'ըլլար, ապագայ սերունդի դաստիարակութեան հարցը :

Շնորհիւ իրենց սպարտական բարքերուն, առաջին օրերէն իսկ, անոնք յաջողեցան, իրենց խեղճուկ տնակներուն մօտիկ, մէկ քանի դերան քով քովի բերել, իրրեւ նախասաղմը, այն հոյակապ պալատներուն որ այսօր ամերիկեան վարժարան կը կոչուին :

Հո՛ղ, այդ անշուք գերաններուն ներքեւ, խտտերուն վրայ բազմազ մատաղ սերունդներն էին որ տակաւ պիտի կանգնէին, այսօրուայ ամերիկեան մեծ ազգութիւնը :

Դեռ 1681ին, Բենսիլվանիոյ առաջին գաղթականներուն կը գոչէր համբաւաւոր Ուիլիւմ Բէնը. «Դաստիարակեցէք ժողովուրդի զաւակները» : Այսօր մեզի համար, այս կարգի խօսքեր հասարակաց տեղիք ու սովորական դարձած են, բայց այդ թուականին համար, անոնք բացարձակ նորութիւններ էին : Շատ մը տասնեակ տարիներով, այս խօսքը իրրեւ խորհրդաւոր յանկերգ մը, անընդհատ արձագանգելէ վերջ, անիկա իր հանդիսաւոր նուիրագործումը ստացաւ, երբ երկրին մեծագոյն բարե-

բարը Ուաշինկթըն, իր կարգին նշանաւոր ժառանգութեան մը ձեւին տակ զայն իր համաքաղաքացիներուն կտակեց :

Սակայն, 18րդ դարու վերջերը և 19րդ դարու սկիզբը ամերիկացիները մուցած ըլլալ կը թուէին իրենց հռչակաւոր հայրենակցին խորհուրդները. ահա թէ ինչպիսի հանգամանքներու մէջ և ինչպիսի ծագումով ասպարէզ կ'իջնէ Միացեալներու կրթական մեծ առաքեալը, Հօրէյս Ման :

Հօրէյս Մանի երեւումով, երկրի կրթական կեանքին մէջ այնպիսի շրջան մը կը բացուէր, որ անիկա ոչ միայն իր անմիջական ազդեցութիւնը պիտի ունենար ու յեղաշրջէր ամերիկեան ընկերային կեանքը, այլ տարիներ վերջ անիկա աստիճանաբար հզօր արձագանգ մը պիտի գտնէր բովանդակ քաղաքակիրթ աշխարհի մէջ :

Առանց յիշելու Հօրէյս Մանի մեծածաւալ գործունէութեան մանրամասնութիւնները, իր մէկ երկու խորհուրդները նոյն իսկ բաւական պիտի ըլլային իր անունը անմահացնելու համար :

«Դպրոցը ամենամեծ գիւտն է, որ մարդիկ երբէք կատարած ըլլան» :

«Դաստիարակութիւնը մեր ընկերային գաւառանքը հաստատուն կռուանի մը վրայ պահելու սահմանուած ամէնէն զօրաւոր միջոցն է» :

Ի միջի այլոց ստորեւ մէջ կը բերեմ, երկու մեծանուն ֆրանսացիներու կարծիքը Մանի նկատմամբ :

«Կը փափաքիմ, կ'ըսէ պարոն Բէքօ, ֆրանսացիականաւոր մանկավարժը, որ Հ. Մանի կենսագրութիւնը սերտեն ոչ միայն վարժապետանոցներու ուսուցիչները, այլ բոլոր ուսանողները և մանաւանդ մեր նախնական կրթութեան պատկանող ուսուցչութեան ստուարաթիւ-

բանակը, պէտք է դայն արժանաւորապէս ճանչնալ փորձէ: Կը լիափաքէի որ Մանի կենսագրութիւնը բոլոր գօլէժներու և համալսարաններու բրոֆէսօրներուն ձեռքն ըլլար, և դեռ այսքանով ալ չլերջանար այս մասին զգացած բաղձանքս, սրտագինս պիտի մաղթէի որ անոր կեանքը մեր բոլոր հասարակական գործիչներուն ծանօթ ըլլար»:

Հապուէյ, խտացեալ ոճով մը ներբողներու ամէնէն գեղեցիկը կը հիւսէ. «Հօրէյս Ման, մարդկութեան մեծագոյն բարերարներէն մէկն է և իր անունը յաւերժանալու սահմանուած անուն մ'է»:

Ի մի բան, Ման եղած է այն հաղուագիւտ կարողութիւններէն մէկը, որ գաղափարներու հոգի ու մարմին տուած է, զանոնք տեսական աշխարհէն գործնական աշխարհ վերադարձելով: Ինք իր մէջ ամբողջութեամբ խմբատաւէր չէ որ կը գտնենք անոր մէջ. մանկավարժական հատորներ չէ որ կը թողու իրրեւ ժառանգութիւն մը, այլ ապրող ու տեսող գործ մը:

Կէս դարէ ի վեր, Մանի երախտագէտ հայրենակիցները, օրինակելի հաւատարմութեամբ մը կը շարունակեն կրթական մեծ առաքեալին հոյակապ գործը, պարբերաբար կատարելագործելով աներիկեան հասարակական վարժարաններու դրութիւնը: Յետագայ տողերուն մէջ կը խտացնենք Հօրէյս Մանի կրթական ծրագրին մէկ քանի խոշոր գիծերը:

1. Դպրոցական շէնքերը: Հ. Ման կրթական հաստատութիւնները հանգստաւէտ ու հարուստ ճարտարապետութեամբ մը օժտուած տեանք կը սիրէր: Եւ այսօր, Ամերիկան դպրոցական պալատներ կանգնած է:

Ասպանտիքի ափերէն, մինչեւ խաղաղականը տարածուող, ամենի ու անազնածաւալ երկրին վրայ, հա-

սարակական վարժարաններու կոկիկ, ճաշակաւոր ու ընդարձակ շէնքերը, այս բաղդաւոր աշխարհին ամէնէն ուշագրաւ ու սիրուն երեւոյթներէն մէկը կը ներկայացնեն: Անոնք այնքան զուարթ ու յանկուցիչ արտայայտութիւն մը ունին իրենց փառայեղ կեցածքին մէջ, որ, ո՛չ միայն երախտ, սրտագեղ ուրախութեամբ մը կը վազէ հոն, այլ չափահասն ալ, իր կարգին, վայրկեան մը կանգ առնելու կ'ստիպուի անոր առջեւ, յափշտակուած անոր իրական հրապոյրէն:

Եթէ փորձել ուզէի, սեղմ ու խտացեալ ոճով մը, այդ շքեղ հաստատութիւններուն իմ վրայ գործած տըպաւորութիւնը բացատրել, առանց վարանումի պիտի բացագանչէի: «Դուրսը խիստ պայծառ, ներսը շատ ա. չի պայծառ, իսկ անոնց մեջ գործող ու ինքն ինքի անհունօրէն աւելի պայծառ!»

Բաղդատութեան եղբ չէ՞ կարելի դնել, եւրոպական և ամերիկեան վարժարանական շէնքերը: Բաւական երկար տարիներէ հետէ, եւրոպացի քննադատներ ու մասնագէտներ, պարբերաբար Միացեալները կ'այցելին, ամերիկեան կրթական դրութիւնը ընդհանրապէս և ի մասնաւորի ամերիկեան վարժարանական հաստատութիւններու ճոխ ու նպատակայարմար ճարտարապետութիւնը ուսումնասիրելու, և միշտ նոր աշխարհէն հին աշխարհ կը վերադառնան անոնք, դպրոցական ճարտարապետութեան ընդարձակ յատակագիծներով և մանաւանդ ամերիկեան դպրոցավարական ըմբռնումներու, հիացումովը ոգեւորուած:

Առողջաւէտ, բուսաւոր ու ընդարձակ դպրոցական շէնքեր կառուցանելու է, կ'ըսէր Ման, հանճարեղօրէն փաստելով դպրոցական շէնքերու աւագ կարեւորութիւնը: Հ. Մանի հայրենակիցները, անհաւատալիօրէն կարճ ժա-

մանակամիջոցի մը մէջ, աւելի քան իրագործած են իր փափաքները:

II. Ձրի վարժարաններ. — Հօրէյս Ման ձրի վարժարաններ կը պահանջէր ժողովուրդի զաւակներուն համար, իր այդ տիրակոն գաղափարը ծայրէ ի ծայր իրագործուած է այսօր: Ո՛չ միայն նախնական կրթութեան դուռները լայնափեռեկ բացուած են ամէնուն առջեւ առանց ցեղի, ազգութեան ու կրօնի խտրութեան, այլ նոյն իսկ միջնակարգ ու երկրորդական կրթութիւնն ալ հաւասարապէս ձրի է:

Նշանաւոր քննադատներ, աշխարհի գլխաւոր աղգերու կրթական իտէալները բացատրելով ըսած են. այսօրուայ Անգլիացին ու Գերմանացին յաւէտ վաճառականական ու ճարտարարուեստական միտումներով տոգորուած են, իրենց կրթական ձեռնարկներուն մէջ. դարերէ հետէ Ֆրանսացիին իտէալը եղած է պաշտօնէական կեանքը, իսկ ամերիկեան դպրոցին մեծագոյն տիտղոսը կը կազմէ, զուտ քաղաքացին կամ նկարագրի մարդը պատրաստել:

Հին ատենները, ուսմունք, գիտութիւն ու դըպրոց որոշ գասակարգի մը մենաշնորհը կը կազմէին, շնորհիւ ժամանակակից քաղաքակրթութեան, շնորհիւ Մանի նման անձնուրաց և բարձր իմացականութիւններու, անիկա այսօր Միացեալ Նահանգաց և կարգ մը եւրոպական երկիրներու մէջ, աղքատին ու հարուստին հաւասարապէս մատչելի է: Եթէ օրուայ անտեսական կեանքը սակայն իր կողմէն բարդութեանց պատճառ չդառնայ, և ո՞վ է դարձեալ որ պիտի լուծէ այդ դժուարութիւնները: Ո՞վ է որ պիտի ջնջէ այն ընկերային չարիքները, որոնց լուծին տակ հոծ մարդկութիւն մը կը տառապի և ի զուր տեղը լաւագոյն օրերու կը սպասէ:

Աւելորդ է ըսել թէ՛ այս բոլոր բարեշրջութիւնները, ճշմարիտ դպրոցէն ու ճշմարիտ գաստիարակէն կը սպասենք:

Ամերիկացին բնաւ ջանք չէ խնայած, իր վարժարանները ըստ ամենայնի ճոխապէս օժտելու, որովհետեւ իր մտքին ու խորհկակերպին մէջ, այլևս ամուր կերպով խարսխուած է, սա հիմնական գաղափարը թէ՛ դպրոցը ընկերային մակարդակի բարձրացման և հետեւաբար նիւթական ու բարոյական բարօրութեան մայրն իսկ է: Ամերիկացին համար դպրոցը վերացական քանակութիւն մը չէ, այլ արդիւնաբերութեան տուն մը, ուրիշ շօշափելի և իրական արդիւնքներ պէտք է ստանայ:

Ո՛չ միայն ամերիկացի և Ամերիկա գաղթող օտարազգի աղաքներու համար կրթութիւնը մինչեւ 14—15 տարիքը պարտաւորիչ ըլլալ սկսած է, այլ նոյն իսկ Միացեալ Նահանգներու մէջ բնակող և գլխաւորաբար հարաւային նահանգներու մէջ հաստատուած 9 միլիոն սեւամորթներու համար ալ աստիճանաբար պարտաւորիչ կրթութիւնը կ'ընդհանրանայ: Սեւամորթներէն զատ հիւսիսային-արեւմտեան նահանգներու մէջ ապրող, ընիկ ցեղին, այսինքն կիսավայրենի ինտիէններու մէջ անգամ, հասարակական վարժարաններ հաստատուած են և հակառակ այս կարգի ցեղերու ներկայացուցած բնական մեծ անյարմարութիւններուն, անդու ջանքեր ու զոհաբերութիւններ կ'ըլլան, այս յետամնաց ցեղերը, քաղաքակրթութեան դատին չահելու համար:

Վերջերս, ամերիկեան կառավարութեան ֆիլիպեան, Գուպա և Բորթօրիքօ կղզիներուն մէջ ստանձնած դաստիարակչական ու քաղաքակրթական դերը խորին ու չաղրութեան արժանի է:

Սպանո-Ամերիկեան պատերազմի անակնկալ մէկ դրուագով յանկարծ Ֆիլիպեան ընդարձակ կղզիները, Ամերիկեան կառավարութեան ձեռքը անցան: Գրաւումէն անմիջապէս ետք, այս կղզիին նորահաստատ վարչութիւնը, մեծագոյն փաստերէն մէկը բերաւ թէ՛ ամերիկեան ռամկապետական ոգին և ժողովրդային կրթութեան գաղափարը, մինչեւ որքան հեռուները կը հասնին. հաղիւ ամերիկեան գրաւող բանակը երկրէն ներս մտած էր և ա՛նա՛ գունդագունդ անոր հետեւեցան ամերիկացի ուսուցիչը և ուսուցչուհին և ի՛նչ զոհարելութիւններ չըրին ասոնք իրենց կրթական միտքն առաջ վարելու համար: Ասոնցմէ շատերը ինկան անողոք կլիմայի մը արհաւիրքներուն տակ, սակայն, հակառակ շատ մը դժուարութիւններու, ամերիկացի ուսուցիչն ու դպրոցը, իրենց կոչումի բարձրութեան վրայ անսասան մնացին, քաղաքակրթութեան ու լուսաւորութեան առաջնորդելով այս յետամնաց ցեղերը: Կառավարութիւն մը կարող է իր յետին միտքերը ունենալ, այդ մեղի անձանօթ է, միայն ինչ որ իրողութիւն է սա կարելոր պարագան է թէ՛ ամերիկեան ժողովրդային կրթութեան սկզբունքը, ու է հեռաւորութիւն ու անջրպետ արհամարհելով կ'իշխէ տիրականօրէն այն բոլոր սահմաններուն վրայ, ուր ամերիկեան աստղադարձ դրօշը, իր կապոյտ կարմիր ու սպիտակ երիզները կը ծածանցնէ, իր ծալքերուն մէջ մարմնացնելով անկախութեան մեծ պայքարին անմահ նշանաբանները:

Մեր մտադրածէն շատ աւելի ընդարձակ ակնարկ մը ձգեցինք, ամերիկեան ժողովրդային և պարտաւորիչ կրթութեան հարցին վրայ, սակայն այս ընդլայնումը աւելի ւաղդուօրէն պիտի փաստէ թէ՛ ինչ նախախնամական բարիք մը եղած են Հ. Մանի գաղափարները և թէ

հետզհետէ դեռ որքան անհունօրէն բեղմնաւոր ըլլալ կը խոստանան անոնք, Միացեալ Նահանգներուն մասնաւորապէս և բովանդակ աշխարհին ընդհանրապէս:

Հոս մէջ կը բերենք ֆրանսացի յայտնի մանկավարժ Պրն. Գոմբէյրէի կարծիքը, ամերիկեան կրթական սխառէմին նկատմամբ:

«Ո՛ր մէկ ազգ այնքան ուժեղ կազմակերպուած ու տիեզերականացած դպրոցական սխառէմ մը ունի, որքան Միացեալ Նահանգները: Ինչ որ հին աշխարհի ազգերը բանակի ու նաւատորմի համար կը վատնեն, նոր աշխարհը դպրոցներու կը յատկացնէ»:

Արդարեւ երկրին ընդհանուր տուրքերէն գոյացած գումարին 1/4 մասը կրթութեան կը յատկացուի, այսինքն 200,000,000 տօլարէ աւելի գումար մը: Այս առթիւ շահեկան պիտի ըլլայ, ակնարկ մը պատօնել հետեւեալ վիճակագրութեան վրայ:

	մարդ գլուխ	Բանակի համար	Դպրոցի համար
		ֆր.	ֆր.
Անգլիա		3. 72	0. 62
Ֆրանսա	»	4. 00	0. 70
Գերմանիա	»	2. 04	0. 50
Իտալիա	»	1. 52	0. 36
Աւստրիա	»	1. 36	0. 62
Ռուսիա	»	2. 04	0. 08
Միացեալ Նահանգ	»	0. 39	1. 35

Վերեւ տրուած թիւերէն սա կը հետեւի թէ՛ Միացեալները շատ աւելի կը ծախսեն դաստիարակութեան համար քան Անգլիա, Ֆրանսա և Ռուսիա հաւաքաբար:

III. Դպրոց եւ կրօնի իրարմէ անցաս. — Հ. Ման կը խորշըր դպրոցներու մէջ կրօնքի դասախօսութիւնը մըտ-

ցնելու դադարիարէն, և այսօր ամերիկեան աղգութեան աստուարագոյն մեծամասնութիւնը համոզուած է թէ՛ կրօնքը վարժարանէն դուրս, կիրականօրեայ դպրոցներու մէջ պէտք է դաստանդել: Վաղուց արդէն Մանի հայրենակիցներուն մէջ, այս խոր համոզումը վերջնական հաւատքի մը ձեւը ստացած է և միանգամ ընդ միշտ եկեղեցի և վարժարան իրարմէ բոլորովին անկախ հաստատութիւններ են: Ասոր փոխարէն սակայն, Ման ռեփզնապէս չեշտած է միշտ, բարոյական կրթութեան անսահման կարեւորութիւնը:

Յաջորդական էջերուն թողով Մանի կեանքի ու գործունէութեան զանազան բույրերուն մանրամասնութիւնները, հոս այս ներածական նօթերը փակելէ առաջ, պէտք է ըսել թէ երկար առնէ ի վեր, արդէն, մեծ ազգերը Հ. Մանը ճանչցած և անոր դպրոցին ու դաստիարակութեան շուրջ յայտնած դադարիարներէն, անհունօրէն օգտուած են:

Ապահով եւ որ մեր տոհմային կրթութեան բոլոր բարեկամները և ի մասնաւորի անոր շուրջը գործող իտէպի ընկերներս ու գործի եղբայրներս, խանդավառ սիրով մըն է որ պիտի ուզեն ծանօթանալ, կրթական մեծ առաքեալին կեանքին ու գործերուն:

Երբ աշխարհի դաժան իրականութիւնները, բնութեան ու մարդուն ստեղծած խոչընդոտները, կուգան մեր բոլորանուէր տրամադրութիւններուն վրայ ազդելու, հաւատքով դառնանք Մանի կեանքի էջերուն, առաջնորդ ունենալով սիրեցեալ վարպետին վեհ նշանաբանը:

«Լմօթ զգացէք, մարդկութեան համար, մէկ քանի յաղթանակներ, վաստկելէ առաջ մեռնելու:»

ՀՕՐԷՅՍ ՄԱՆ

Հօրէյս Մանի կեանքի պատմութիւնը թելադրական է, մասնաւորապէս այն բանին համար որ, առանց մանկավարժական լուրջ նախապատրաստութիւն մը ունենալու, մէկ խօսքով, առանց գործին մասնագէտը ըլլալու, անիկա ձեռնարկած է այնպիսի փափուկ ու դժուար հարցի մը, որպիսին է դաստիարակութիւն ու դպրոց հասարականացնելու հոյակապ հարցը, և այսօր չնորհիւ այդ հանգամանքին. բովանդակ աշխարհի կըրթական տարեգրութեանց մէջ Հ. Մանը կը մնայ «Հասարակական ու ժողովրդային Դպրոցին» անգուգական հիմնադիրը:

Ճիշդ է որ, գործի սկսած պահուն, մանկավարժական գիտութեանց վրայ, ու է լուրջ ծանօթութիւն կը պակսէր իրեն, բայց կարեւոր է դիտել թէ՛ Ման, համալսարանի մէջ, դասական զօրաւոր կրթութիւն մը տեսած էր արդէն, ինչ որ բնականաբար, անհունապէս դիւրացուց իր աշխատութիւնները:

Սակայն իր հմտութենէն չատ աւելի կարեւորը իր ներքին մարդն էր:

Հ. Ման յաջողեցաւ իր հսկայ ձեռնարկին մէջ, որովհետեւ իր մէջ բարոյական մարդը անսահմանօրէն բարձր էր, անիկա հոգեկան այնպիսի հարուստ ու ճոխ աշխարհ մը կրէր իր մէջ որ, մարդկային ցեղի բարօրութեան ու բարձրացման պատկանող հարց չկար որ, իր սրտին մէջ ամենախորունկ տեղ մը գրաւած չըլլար:

Գլարք համալսարանի նախագահ, Տոգթոր Սթէյնի
Հօլ, շատ իրաւացիօրէն կ'ըսէ. «Մարդկային զգացումէն
կամ աւելի ճիշդը, զգացումներէն վեր բան մը գոյու-
թիւն չունի, ուրիշ բառերով «զգացումը» ամենազեղե-
ցիկ գանձն է որ երբէք տրուած ըլլայ մարդոց:»

Հօրէյս Ման, գերազանցապէս զգացումի մարդը ե-
ղած է, իր խանդուտ ու զգայուն հոգիին կը պարտինք
իր մեծադիր գործը: Այո՛, ինչ ուր հմտութիւնն ու գա-
ղափարը յաճախ վայրապար կը վիճին, «Զգացումը» կը
քալէ ու կ'իրագործէ:

Բննադատ միտքը, մարդկային ցեղի պատմութեան
մէջ, մանաւանդ անոր գործօն կեանքին մէջ, ի դուր
տեղը, գաղափար ու բանականութիւն պիտի փնտռէ,
անիկա միշտ, զգացումներու երկար ու անվերջանալի
չլթյալաւորում մըն է և եթէ զգացումը, առանց տրա-
մաբանութեան ու խորհուրդի անգոր է, չաղափարն ու
խորհուրդը առանց զգացումի, երբէք գոյութեան իրա-
ւունք չեն ունեցած ու չեն ազդած մարդկային կեանքի
ընթացքին վրայ:

Հոն ուր Հօրէյս Մանէ շատ աւելի մեծ իմացակա-
նութիւններ պիտի գրէին ու ճառէին, Ման շնորհիւ իր
զգացումներու անսահմանութեան և հետեւաբար ոգե-
ւորուելու, խանդավառուելու ընդունակութիւններուն,
կարողացաւ գծել կրթական Մեծ ուղին, ուրկէ կէս դա-
րէ հետէ կ'առաջանան Միացեալները. բովանդակ աշ-
խարհի առջեւ պարզելով հասարակական վարժարաննե-
րու, այն պատկառելի դրութիւնը, որով այնքան իրա-
ւացիօրէն հպարտ ու երջանիկ են:

Հ. Ման ծնած էր Մէսըչուսէցի Նօրֆօք գիւղին
մէջ, Հազիւ 13 տարեկան եղած, կը կորսնցնէ իր հայրը
և գուրգուրացող մօր մը խնամքներուն տակ կը մեծ-

նայ: Շատ քիչ տղաքներ այնքան ջերմաջերմ ու կաթո-
գին սիրով մը սիրած են իրենց մայրերը, որքան Հօրէյս
Ման:

«Սկզբունք, սէր, պարտականութիւն, երախտագի-
տութիւն, ինծի այնքան սերտօրէն կապած են այն միակ-
ծնողքին, զոր երկինք ինձ խնայած է, որ անիկա ինձ
համար, յաւէտ իմ գոյութեանս մէկ մասը կը կաղմէ և
ոչ թէ առանձին ու ինձմէ բաժան էակ մը:

«Ես չեմ կրնար երեւակայել աւելի մաքուր, աւելի
սուրբ զգացումներ՝ քան անոնք որ կապրին կատարեալ
էակի մը ծոցին մէջ, քան անոնք որ առաքինի զաւակ
մը պէտք է զգայ գուրգուրացող մօր մը հանդէպ: Կըր-
նամ իրաւամբ ըսել թէ ամէնէն զօրաւոր և ամէնէն
տեւական ձգտումը դէպի լաւագոյնը իմ մէջս ծնունդ
առաւ, այն խանդաղատ ու յուսաւէտ նայուածքէն,
մայրական գուրգուրանքի այն երկնային արտայայտու-
թենէն, երբ առանց բառ մը իսկ փոխանակելու մայրս
իր նայուածքին մէջ, լռելեայն ինձ զուրցեց թէ՛ իմ
կեանքս գուրգուրուած է իրենին, քանի որ աս վերջինը
իր մէջ կը կրէր, մեր երկուքին ճակատագիրը միանգա-
մայն:»

Իբրեւ աղքատիկ ընտանիքի մը զաւակ, անիկա իր
պատանեկան առաջին օրերէն իսկ, կը հարկադրուի
կեանքի պայքարը մղելու: Հող փորկրով հանդերձ,
գերբնական ճիգեր կ'ընէ, իր մտային աշխարհը անմշակ
չձգելու և կատարելապէս կը յաջողի:

1816ին, Ման արդէն Բրաւիլտընսի Պրատեն համա-
լսարանին մէջ, իրաւաբանութեան ուսանող էր: «Մարդ-
կային ցեղի յառաջդիմական նկարագիրը» խորագրով Հ.
Մանի պատրաստած թէզը, ճշգրտօրէն կը ընտրուէ, իր
բեղուն մտքին որդեգրած, գերազանցապէս թելադրա-
կան ուղեգիծը:

Շրջանն աւարտելէ վերջ, ատեն մը նոյն համալսարանին մէջ ծառայեց, իբրեւ լատին և յոյն գրականութեանց ուսուցիչ, շատ քիչ ժամանակի համար այդ պաշտօնը վարելէ յետոյ, Տէսլով քաղաքը հաստատուեցաւ, իրաւաբանական գործերով պարապելու համար:

1827ին Նորֆոքը զինք ներկայացուցիչ զրկեց, Մէսըչուսէցի նահանգային օրէնսդիր ժողովին: Երեք տարի վերջ, նահանգային ծերակոյտին անդամ ընտրուած էր և 1836ին, Ման այդ պատկառելի ժողովին նախագահութեան ակօռին հրաւիրուած էր:

Հօրէյս Մանի դերը, այս ժողովներուն մէջ, խիստ փայլուն ու արդիւնաւէտ եղած է, հոն սկսաւ ժուժկալութեան և դատարարականութեան ի նպաստ իր գեղեցիկ ու հմտալից ատենաբանութիւնները, որոնք խորունկ արձագանք մը գտան, երկրի բովանդակ տարածութեան վրայ:

1833ին, Տիկին Ման կը մեռնի, խոր ու անմխիթար սուգի մը մասնելով իր պաշտող ու անձնուէր ամուսինը: Վաղահաս մահուան մը տխուր ու չարագուշակ ստուերները, արդէն տարածուիլ սկսած էին այս պատուական կեանքին շուրջը, մեծ վիշտ պատճառելով իր բողոքական բարեկամներուն, սակայն այս 41 տարեկան մարդը, որ պահ մը թախիծներու մէջ ջախջախուած կը կարծուէր, յանկարծ, կարծես հրաշքով մը կը վերակենդանանայ, տիրական ու մեծ գաղտփարէ մը հմայուած, իր կեանքի միացեալ օրերը, մարդկութեան ծառայեցնելու համար:

Մէսըչուսէց նահանգը որոշած էր, իր կրթական պիւրօն ունենալ, Պօսթօնի մէջ. և այդ անդրանիկ կրթական պիւրօն քարտուղարութիւնը կը վիճակուի Հօրէյս Մանի: Շատ անգամ ամերիկեան վարչութիւններու մէջ,

փոխանակ վարիչ բառը գործածելու, քարտուղար համետ տիտղոսը կը գործածուի:

Ման, 12 տարի մնաց սոյն պաշտօնին մէջ, և այս ժամանակաշրջանին անոր կրթական, դպրոցական խնդիրներու շուրջ մղած պայքարը, աներկբայօրէն ամենագեղեցիկն է, որ բովանդակ աշխարհի կրթական տարեգրութիւնները երբէք արձանագրած ըլլան:

Իր այս նոր պաշտօնին մէջ, Ման ամբողջ հասարակութեան մը ամենակենսական մէկ դատին հոյակապ փաստաբանը կը հանդիսանար: Արդարացի հպարտութեամբ մ'էր, որ անիկա կը գոչէր:

«Թոյլ տուէք որ ինծի գան, իմ նոր յաճախորդներս, երիտասարդ սերունդները...»

Իր քրոջ ուղղած նամակներէն մէկուն մէջ կ'ըսէ: «Եթէ վարժարանական բարենորոգումներու միջոցը կարենայի ըլլալ, եթէ կարենայի ցոյց տալ, թէ՛ ինչպիսի դպրոցներ չ'ինուելու են, թէ՛ որոնք են լաւագոյն գիրքերը, ուսմանց օգտակարագոյն ծրագիրները, լաւագոյն մեթոտները, եթէ ես յաջողէի գտնիլ թէ՛ ինչ եղանակաւ կարելի է մանուկը լաւ խորհրդածելու և լաւ արտայայտուելու վարժեցնել, թէ՛ ինչ կերպով կարելի է անոր մէջ ապագայ ազնիւ ու պարկեշտ քաղաքացիի հակումները ստեղծել, միով բանիւ, եթէ ինձ տրուէր այս բոլորը իրագործելու երջանկութիւնը, իմ անվերջ ու տաժանագին ջանքերս, լիուլի վարձատրուած պիտի նշկատէի և այլն»:

Ո՛չ ոք այնքան խանդաղատագին գործովով մը խօսած է մանուկներու վրայով:

«Ինչ շնորհալի են մանուկները, իրենց զուարթ անփութութեան մէջ, մինչ կեանքի անողոք պայքարը կը պարտաւորէ զիրենք ուսում ու գիտութիւն ձեռք բե-

րելու, գոյութեան կռիւը կարենալ վարելու համար, անոնք ներկայով գրաւուած են, կոյր ու անտեղեակ գիրենք չընկալաւով վտանգներուն, նոյնքան ալ անգիտակ, այն ազնիւ վերացումներուն ու բիրտ տենջանքներուն, որ քովէ քով, իրենց սրտին խորը կը նիրհեն, ինչպէս փոթորիկը ամպերու ետեւ: Ահա թէ ինչպէս են այն սիրելի էակները, որոնց ապագան մեզի յանձնուած է:» Ուրիշ տեղ մը, հետեւեալ սիրուն պատկերը կը գծէ մանուկը բացատրելու համար:

«Բանաստեղծութեամբ ու նուագներով լիքը, այս խարտեաշ մանկիկը, ո՞րիկէ մեր գիրկը եկաւ: Ո՞վ գրած է հոմակ պարի դպրոց մը իր ոտներուն տակ, ամենադոյզն չուկը իրեն ղուարթութիւն մը կը բերէ, ան կը թռչտի ու կ'ոստոսանու, կարծես իր մարմինը սիրուն փետուր մը ըլլար, և իր հոգին զեփիւռէն թեթեւ շունչ մը, որ իրեն նետ կը խաղայ... մանուկը հրաշալեաց մեծագոյնն է»:

Քարտուղարութեան պաշտօնին կոչուելէ առաջ, Հ. Մանի դաստիարակութեան դատին ձօնած, շատ մը հատընտիր տողերէն հետեւեալները յստակօրէն կը պարզեն իր կրթական բրօքականտը բնորոշող ոգին:

«Եթէ վաղը իմանայիք թէ՝ ածուխի հանք մը գտնուած է, որ հարիւրին 40—50 շահ կը բերէ, անմիջապէս հոն կը փութայիք և անդին կան մարդիկ որ, եթէ դաստիարակուած ըլլային, նոյն շահը պիտի արտադրէին, բայց դուք թոյլ կուտաք որ, անոնք տգիտութեան մէջ ոչնչանան, բոյսեր և կենդանիներ գործածել գիտէք, բայց կը շուարիք թէ՝ ինչ ընելու էք ձեր զաւակները: Հիւանդանոցներ և դատարաններ կը շինէք, ինչ բանի համար: Անշուշտ պատժելու համար անոնք, զոր տգիտութիւնը ոճրագործութեան մղած է

պատասպարելու համար այն թշուառները, որ զանազան դժբաղդութեանց զոհ կ'երթան, դաստիարակութեան հիմնական բարիքներէն զրկուած ըլլալով: Սակայն, ինչո՞ւ չէք ուզեր ըմբռնել թէ՝ ձեր անտարբերութիւնն է որ, այս բոլոր չարիքներուն պատճառ եղած է: Դպրոցներ չինցէք! ու այդ կերպով դուք կը յաջողիք սուգիտութիւնը, ոճիրը, թշուառութիւնը նուազեցնել ու գուցէ օր մը, շնորհիւ դաստիարակութեան անսահման բարիքներուն, զայնա իսպառ կը վտարէք ձեր մէջէն:»

Ման իր օրագրութեան մէջ կ'ըսէ: «Կը սարսափիմ, երբ կը մտածեմ թէ՝ պիտի կարողանամ արդեօք, ինձ վստահուած մեծ պարտականութիւնները ի գլուխ հանել»:

Հակառակորդներ կը մեղադրէին զինք թէ, մասնագիտական պատրաստութիւն չունի և այլն. սակայն իր բարեկամներն ու համակիրները, անպայման կը վստահէին իր սահման չճանչցող սնունդիւթեան, բարութեան ու աշխոյժին:

Քարտուղարութեան գործն զերը սկսելէ մէկ քանի շաբաթ առաջ, Ման առանձնացաւ, մանկավարժական լուրջ ուսումնասիրութեանց նուիրուելու համար, և 1837 Օգ. 28ին, հոգեկան գերազանց տրամադրութիւններու մէջ, անիկա մտաւ բուռն պայքարի ասպարէզը. հանճարեղ հրապարակաօսութիւններով, կրթական զարթնումի ձայները տարաւ գիւղէ գիւղ, քաղաքէ քաղաք, բովանդակ նահանգի տարածութեան վրայ:

Ման քաջ համոզուած էր թէ իրեն տրամաբանական միտքն է, նախ հոգիները գրաւել, բոլոր բարի տրամադրութիւնները շահագրգռել և այս կերպով ստեղծել կարծիքներու այն նպաստաւոր հոսանքը, որով կարելի պիտի ըլլար ժողովուրդը գործի մղել:

Ուրիշ երկիրներու մէջ, կրթական գործոց նախա-

րարներ, որոշումներ կ'ստորագրեն և ուղղակի հրամաններ ու հրահանքներ տալու իրաւասութիւնը ունին: մինչ Ման իր հրապարակախօսութիւններէն, տալեկան տեղեկագիրներէն ու այցելութիւններէն դուրս, միջոցներ չունէր, պարագայ մը որ ակներեւաբար ուղղակի աղղեցութիւն մը չ'ենթադրեր:

Մանի 12 տարուայ պաշտօնավարութեան միջոցին հրատարակած 12 տեղեկագիրները մանկավարժական գրականութեան տեւական յիշատակարաններէն մէկը կը ներկայացնեն:

Հասարակութեան անտարբերութիւնը, բնականաբար չատ կը դառնացնէր զինք, Վիգգոր Գուդէնի «Այսպիսի ուսուցիչներով, այսպիսի ալ վարժարաններ» խօսքը փութելով կ'ըսէր. «Այսպիսի ծնողքներով, այսպիսի ալ վարժարաններ:»

Երբեմն սրահը բոլորովին դատարկ կը գտնէր, և անգամ մը միայն երեք տիկիներ կը գտնէր իր շուրջը իրրեւ ունկնդիր, և ուրիշ անգամ մ'ալ, սրտաբեկ ըլլալու չափ ջախջախիչ ու դժնէ օր մը, ինքզինքը բոլորովին միայնակ կը գտնէ սրահին մէջ: Սակայն խանդավառութեան, սիրոյ և յոյսի մարդը վիատութիւն չճանչնար: Ման ջանքերը բազմապատկելով, խօսքի քրօքականտին կը միացնէ մամուլի աջակցութիւնը, և կրթական թերթ մը հրատարակել կ'սկսի, կանխօրօք, ապագայ մանկավարժական բազմաթիւ թերթերու ճամբան բանալով:

Ման ամպերու մէջ կորսուած խտէլիստ մը չէր, ամերիկացի էր ամէն բանէ առաջ և հետեւաբար խտէլիստ մը ըլլալով հանդերձ, դարձեալ միշտ գործնական: Դպրոցներու նիւթական հարցերու բաժինը զինք նոյնքան կը շահագրգռէր, որքան բարոյական դատաւարակութեան ամենաբարձր հարցերը:

Ստորեւ մէջ կը բերենք իր 12 տեղեկագիրներու խտացումը:

Առաջին տեղեկագրով, Ման, դպրոցական չէնքերը առողջապահիկ պայմաններով օժտելու կարեւորութիւնը կը շեշտէ:

Երկրորդին մէջ, ընթերցանութեան մեթոտները կը քննէ, հեգելու դրութիւնը դատապարտելով, անոր տեղ «բառերու մեթոտը» կը յանձնարարէ: Փոխանակ առանձին տառեր սորվեցնելու, բաղադրեալ վանկեր և սչակերտին քաջածանօթ գաղափարներ թարգմանող բառեր սորվեցնել:

Երրորդին մէջ ճարտարարուեստի կամ գործարաններու մէջ աշխատող տղայոց համար մատենագրարաններ հաստատելու պէտքը կը բացատրէ:

Չորրորդին մէջ, աշակերտներուն կանոնաւոր դպրոց յաճախելու հարցը և ներդաշնակաւոր դասաւորման անհրաժեշտութիւնը:

Հինգերորդով կը շեշտէ թէ գիտութիւնով առաջնորդուած ձեռքը տարբեր ձեռք մ'է, դատաւարակութեան բարոյական ու մտաւորական մեծ օգուտներուն հետ, անոր ընձեռնած նիւթական առաւելութիւններուն վրայ կը խօսի:

Վեցերորդ հատորին մէջ, իր յաճախ պաշտպանած ու կրկնած հարցերէն մէկուն, մարդակազմութեան ու առողջապահութեան վրայ կը խօսի: Հրապարակ Սթենսլիի այս մասին յայտնած տեսութիւնները, Մանի ըսածներուն կրկնութիւններն են: Ի՞նչ է պատճառը կը յարէ Ման, որ երեխաներուն $\frac{1}{4}$ մասը մէկ տարեկան չ'եղած կը մեռնին, ճիշդ այն բանին համար որ, ծնողք, կեանքի հիմնական օրէնքներէն բոլորովին անտեղեակ են:

Եօթերորդը, որ չատ մեծ աղմուկ կը յարուցանէ,

1843 թուականին, Մանի Եւրոպա կատարած ուսումնասիրական ուղեւորութեան պատմութիւնն է: Գերման վարժարաններու նկատմամբ Հ. Մանի յայտնած տարապայման գովեստները զանազան վիճարանութեանց առիթ տուած էր:

1844ի տեղեկագրով, իգական սեռի նախնական կրթութեան մէջ ամենակարեւոր դեր մը ունենալը կը շեշտէ և բուռն կերպով կը պնդէ որ նախնական կրթութեան հոգը գլխաւորաբար կիներուն յանձնուի:

Եթէ Հ. Ման, այս պահուս, գէթ փոքրիկ վայրկեան մը Միացեալի կրթական պայմաններուն վրայ, ակնարկ մը ձգելու պատենութիւնը վայելէր, անհուն դոհունակութեամբ մը պիտի դիտէր, այս ուղղութեամբ կատարուած ահագին յեղաշրջումը:

Կարելի է ըսել թէ, ամերիկացի դաստիարակուհին, իգական սեռի տարեգրութեանց մէջ, նոր դարագլուխ մը բացած է իր գաղափարներով, ու մանաւանդ իր կենդանի գործքով:

Եթէ Ֆէնըլօնէն սկսեալ, դարերէ ի վեր, աշխարհի մեծագոյն միտքերը կնոջ դաստիարակութեան կարեւորութիւնը փաստած են, չ'կայ երկիր մը սակայն որ, այնքան խանդավառութեամբ ու հաւատքով, փարած ըլլայ այդ նշանաբանին որքան Միացեալները:

Ինչերորդը, որ ամենալուրջ ուշադրութեան արժանի է, ընդհ. կարգապահութեան վրայ կը խօսի:

Աշակերտներուն հնազանդութիւնը, սիրոյ և յարգանքի զգացումներով պէտք է ձեռք բերել, փոխանակ երկիւղի և սպառնալիքներու:

Ընդհ. կարգապահութեան հարցէն ուսուցման մեթոտներուն անցնելով, Բեսդալոցիէն ներշնչուած, կը դատապարտէ դասերը գոց ընելու ստրկացնող ու մեքե-

նական քրօսէն և կը յորդորէ այդ դրութիւնը դպրոցական յարկէն խալաւ վտարել:

Տղային դիտելու, բաղդատելու ընդոծին յասկութիւններուն կոչ ընելով, անոր մէջ դասեղու և խորհնջող ոգին զարգացնել կը յանձնարարէ:

1846ին, գոհ ձեռք բերուած արդիւնքներէն, Ման կ'անդրադառնայ անցեալին վրայ և Մէսըլուսէցի դաստիարակութեան պատմութիւնը կը գրէ, սկսելով ճիշդ այն օրէն երբ Փիլիքիո հայրերը կամ առաջին գաղթականները, նոր աշխարհի կոյս հողին վրայ կը բերէին, իրենց կրօնական ու ընկերային խտէալները:

Իր ամենավերջին տեղեկագրին մէջ, Հ. Ման դաստիարակութեան անսահման բարիքներուն գեղեցիկ մէկ ներրոդը կ'ընէ:

Հասարակական վարժարաններու հիմնարկութեան հոյակապ գործին հետ, Հ. Մանի տեւական յիշատակաբաններէն մէկն ալ վարժապետանոցներու բացումն է:

«Վարժապետանոցները, կ'ըսէ Ման, մարդկային ցեղի յառաջդիմութեան հզօրագոյն ազդակներէն մէկը կը նկատուի: Եւ այնպէս կը խորհիմ թէ՝ առանց այս հաստատութիւններուն, դպրոցները բոլորովին ապարդիւն պիտի դառնային և այլն:»

Երեք անդրանիկ վարժապետանոցներու սկզբնաւորութիւնը շատ համեստ եղած է: Լէքսինգթոնի վարժապետանոցի բացման օրը, մի միայն երեք օրիորդներ կը ներկայանան իրրեւ ուսանող: Այդ թուականին ուսմանց տեւողութիւնը միայն մէկ տարի եղած է:

Վարժապետանոցներու բացումին առթիւ, Ման հետեւեալ բացազանշալիր տողերը կը գրէ իր օրագրութեան մէջ:

«Երբեք այսքան պայծառ լոյս մը ծագած չէր մեր

դատին վրայ, այս առթիւ զգացած հրճուանքս անսահման է: Այս յաջողութիւնները, մտքիս ու առողջութեանս վրայ, շատ նպաստաւոր ազդեցութիւն մը պիտի ունենան, այն ծանրագին աշխատութիւնները որ տարիներէ հետէ կը շարունակեմ, սրտիս արիւնը և մինչեւ ոսկորներուս ծուծը քամեցին: Եւ ահա այսօր, այս բարեպատեհ առթիւ, կ'զգամ դարձեալ թէ՛ ուժերս ինծի կը վերագառնան և թէ պիտի կարողանամ կրկին, իմ աշխատութիւններս, աւելի զօրաւոր թափով մը յառաջ տանիլ:»

Հ. Ման, վարժապետանոցները վարելու գործը յանձնեց, Սէմուէլ Նումընի, Նիգօլա Թիլինկըսդի պէս նշանաւոր ու կարող անձնաւորութեանց և Սայրըս Փիւերըսի նման անզուգական դաստիարակի մը: Ման այս վերջինին հանդիպած էր իր քննական պտոյտներէն մէկուն միջոցին, Նէնթըքէթի փոքրիկ կղզիին մէջ, ուր Փիւրըսը, երկար տարիներէ հետէ տեղական դպրոցները կը կառավարէր: Ման Փիւրըսի վարժարանները բոլոր նահանգին մէջ, ամէնէն աւելի բարգաւաճը կը նկատէր. «Դպրոցներ, կ'ըսէ Ման, ուր կարգապահութիւնը, աշակերտներու գիտակցութեան ու խղճին գործը կը նկատուէր և ոչ թէ բռնի կամ հարկադրելի բան մը»:

Լէքսինկզընի վարժապետանոցին մէջ Փիւրըս հրաշալիքներ գործած է: 1845ին, Ման իր օրագրութեան մէջ կ'ըսէ. — «Ամբողջ օրը, Պ. Փիւրըսի դպրոցին մէջ անցուցի, շատ հաճելի օր մը եղաւ ինծի համար, արդէն մեծ համարում մը կը տածէի անոր բարձր տաղանդին նկատմամբ, սակայն պէտք է խոստովանիմ թէ Փիւրըսը նոյն իսկ իմ յուսացածէս շատ աւելի բարձր կը գտնեմ իր դասախօսելու արուեստով և ինչ որ ամէն օգտակար դասախօսութեան պայմանն է, աշակերտներու

համարումը շահելու տեսակէտէն Փիւրըսի հաւասարող ու նոյն իսկ մօտիկցող մէկը չեմ կրնար յիշել»:

Լէքսինկզընի վարժապետանոցի նախկին աշակերտներէն մէկը կ'ըսէ.

«Միշտ, դասախօսութիւնները աւարտելէ անմիջապէս վերջ, Պ. Փիւրըս կը կրկնէր իր սիրած նշանաբանը.

«Ձաւակներս ճշմարտութեան համար ապրեցէք»:

Մեր դպրոցի պատերը, այնքան յաճախ լսած են այս բառերը որ, եթէ անոնք յանկարծ խորտակուէին, քայքայուամի մեծ յիշողին մէջէն, նոյն գեղեցիկ խօսքերուն, հնչուիլը պիտի լսէին մեր ականջները: «Ձաւակներս, ճշմարտութեան համար ապրեցէք»:

Հօրէյս Ման ալ, միշտ նոյն ոճը գործածած է: «Զ'կայ բան մը, չ'կայ գանձ մը որ կարելի ըլլայ բաղդատել ճշմարտութեան հետ, ճշմարտութենէն աւելի բարձր երջանկութեան պատճառ չ'կայ աշխարհի վրայ»:

Մանի յիշատակութեան արժանի գործերէն մէկն ալ եղած է, դպրոցական գրադարաններու հաստատութիւնը: Անիկա շատ կը փափաքէր որ կարելի եղածին չափ կանոնաւոր, ազաւոյց մէջ ընթերցասիրութեան ճաշակը զարգանայ, անձամբ գրադարաններու մէջ գործածելի դիրքերու ցանկ մը կը պատրաստէ, վիպական ու նոյն իսկ շատ մը պատմական գործեր դուրս ձգելով, սակայն նոյն ատենի նահանգային կառավարիչը, ընթերցանութեան ազատութիւնը սլաշտպանելու մտքով, յիշեալ ցանկին գործածութիւնը չ'արտօնէր:

Որո՞նք էին Մանի ընտրած ու քաջալերած գործերը:

1. — Մեծ մարդոց կենսագրութիւնները:
2. — Բարձր ու մաքուր զգացումներ ներշնչող պատմութիւնները:
3. — Առողջապահական գիրքերը:
4. — Ժողովրդային

լեզուով պատրաստուած գիտական գործերը: Ծ. — Պարզ ու շինիչ միտքերով օժտուած գրականութիւն մը, որ տղայոց մտայնութեան մատչելի ըլլար:

Լնթերցանութեան գիրքերէն չատերը, կ'ըսէր Ման, լեցուած են բարոյական սկզբունքներ խտացնող ասացուածքներով, որ մեծ խորհողներու փորձառութեանց ու խորհրդածութեանց արդիւնքը կը ներկայացնեն, ու մենք այս խրթին ու դժուարահասկանալի բացատրութիւնները մեր աշակերտներուն կը հրամցենք նախնական ուսումներու համար, իբր թէ՛ ասոնք, որովհետեւ, Պագոնէն ու Փրանզլինէն վերջ, աշխարհ եկած են, այդ բոլորը հասկնալու կարող ըլլային:»

Անկարելի է, այս սեղմ էջերուն մէջ, Հօրէյս Մանի մանկավարժական բովանդակ գործունէութիւնը, իր լիութեանը մէջ ներկայացնել: Անիկա ոչ միայն իր ժամանակը գործին նուիրած էր, այլ իր ստացած, բազմաթիւ բար չափ չնչին վարձատրութեան մէկ կարեւոր մասն ալ, գործին համար կը զոհէր, իր անշահախնդրութիւնը իր վեհանձնութեան ու խանդին հաւասարեցնելով:

«Այն օրէն որ, ես կրթական պիւռօյի քարտուղարութեան պաշտօնը յանձն առի, ինքզինքս անձնապէս պատասխանատու զգացի, ձեռնարկին յաջողութեան համար, և եթէ նոյն իսկ, իմ ունեցած բոլոր միջոցներս գործածել հարկ ըլլար, առողջութիւնս ու կեանքս ալ տալ, կրթական գործի յառաջացման համար ունէ՛ գոհութեան աւջե կանգ առնել կարելի չէր ինձ համար:»

Հակառակ իր բոլոր մերժումներուն, նահանգային ժողովը 2,000 տօլար քուէարկեց, իբրեւ հատուցում մը, Հ. Մանի կրթական գործերուն համար, իր սեփական քսակէն ծախսած դրամներուն փոխարէն:

1848ին Մհարչուսէյ նահանգը, իր երախտագիտու-

թիւնը յասնելու համար, քուէներու ստուար մեծամասնութեամբ, Մանը Ուօլինթընի գօնկրէսին ներկայացուցիչ կը ղրկէ իր կողմէն: Հ. Ման ցաւ ի սիրտ կը թողու քարտուղարութեան պաշտօնը, բայց իր խիղճը կատարելապէս հանդարտ էր, թէ իր պարտականութիւնը կէտ առ կէտ կատարած էր և վերջապէս անսահման ջանքերէ վերջ, հուսկ յաջողած, կրթական գործը իր տրամաբանական ուղիին մէջ դնելու:

Հ. Մանի գօնկրէսի մէջ անցուցած չորս տարիները, իր կեանքի ամէնէն պայծառ ու շքեղ էջերէն եղած են, սակայն որքան ալ շահեկան, այդ գործունէութիւնը, մեր անմիջական նիւթէն դուրս ըլլալուն, կ'աճապարենք վերադառնալ դէպի դաստիարակը:

Երեսփոխանութեան շրջանը հաղիւ բոլորած, կրթափրաց ընկերութեան մը կողմէ, Ման նորահաստատ Անթիոք գօլէժի նախագահութեան կը հրաւիրուի և այս կերպով, անիկա կրկին կը վերադառնայ իր սիրած գործին, բովանդակ էութեամբը նուիրուելու, չափազանց դժուար ու խոչնդոտալի ձեռնարկի մը յաջողութեան:

Զարմանալի ու սրտառուչ նմանութիւն մը կայ այսօրեայ, Բեսդալլոցիի և Հօրէյս Մանի միջև: Այս երկու մեծ ու անզուգական հոգիներն ալ, հաւասարապէս, իրենց կեանքի գնով մաքառած են, ժողովրդային կրթութեան և հասարակական դպրոցին համար:

Իվիրտոն և Անդիոք, Բեսդալլոցիի և Հօրէյս Ման, գուզընթաց կը քալեն մեր միտքին մէջ:

Իվերտոն և Անդիոք, դաստիարակութեան պատմութեան նշանաւոր գողգոթաները եղած են, և պէտք է ըսել թէ՛ այս երկու արիասիրտ ու վեհոգի դաստիարակները, Բեսդալլոցիի և Հօրէյս Ման, հաւասարապէս, Քրիստոսի մը քով, կողք կողքի կանգնելու չափ, մեծ ու անբասիր եղած են:

Ու կը մտածեմ, երկիւղած պաշտումի ամենախորունկ զգացումովը թէ՛ եթէ պէտք ըլլար, խտացնել մեր երախտագիտութեան արտայայտութիւնը, այս պատուական մարդերու յուշարձանին վրայ, սրտազեղ գոհունակութեամբ մը, պիտի արձանագրէինք, անոնց շքեղ արձաններու ճակտին:

«Ապրած մարդկութեան համար,
Մեռած, մարդկութեան սէրը սրտին:»

ՀՕՐԷՅՍ ՄԱՆ

ԱՆԹՈՔ ԳՕԼԷՃԻ ՆԱԽԱԳԱՀ

1852 Սեպտ. 15 ին, Ման Ուսումնասիրաց ընկերութեան մը կողմէ, Սոյո նահանգին մէջ, նոր գօլէժ մը կազմակերպելու կը հրաւիրուի:

«Արեւմուտքը (Միացեալ Նահանգաց արեւմտեան նահանգներուն վրայ խօսելով) կեսարներու կայսրութեան չափ ընդարձակ այս երկիրը, պէտք է շուտով գիտութեան ու քաղաքակրթութեան պատկանի: Պէտք է որ, Մէքսիկոյէն զաւակներէն մէկը, այս նահանգին մէջ տիրող կրօնքի ու գիտութեան սէրը, հոն ան արծարծէ:»

Իր վառ երեւակայութեան այնպէս կը թուէր թէ՛ ինք պիտի երթար արեւմուտքը վերակենդանացնելու կամ աւելի ճիշդը կենդանացնելու, քանի որ քաղաքակրթութիւնը, հոն բնաւ ապրած չէր դեռ, անիկա այնպէս կը հաւատար թէ գօլէժի մը հաստատուիլը, երկրի այդ մասին մէջ, բաւական պիտի ըլլար, շուտով Արեւմուտքն ալ, արեւելեան նահանգներու մտաւորական ու բարոյական մակարդակին հաւասարեցնելու: Ակներեւաբար, այդպիսի գօլէժի մը հիմնարկութիւնը, լաւագոյն միջոցներէն մէկն էր, ակնարկուած հիմնական յեղաշրջումը կատարելու համար:

1853ին Ման 57 տարեկան էր, մինչեւ այդ օրը, դեռ անձամբ դաստիարակի գործօն դերին մէջ եղած չէր, հետեւաբար այս նոր պաշտօնը իրեն բարեբաւօրիկ առիթը կ'ընծայէր, իր կեանքի մնացեալ տարիները իր սիրած գործին նուիրելու:

Թեթեւ սրտով մը չէր սակայն, որ անիկա իր սիրեցեալ ծննդավայրէն կը բաժնուէր, վերջին պահուն երբ հրաժեշտի ողջոյնը կուտար իր բարեկամներուն, անհուն կորովի ու հզօր նկարագրի տէր Մանը երեխայի մը պէս կ'արտասուէր:

Իր բարեկամները, մասնաւորապէս Տիկըն Պիչըր «Եղբայր Թօմասի տնակին» հռչակաւոր հեղինակունին, կը Զանային զինք համոզել որ իրաւունքով, այդ անիրաւ գործերի երեւոյթ ձեռնարկէն, մատնանիչ ընկնել իրեն այն խոչնդոսները, որ արեւմուտքի խոպան ու անմշակ գաւառները կը ներկայացնէին:

Սակայն ծերունի Մանը, իր սրտին մէջ երիտասարդութեան խանդն ու արիւնը կը պահէր դեռ, իր մարդասիրական բարձր խորհրդածութիւնները արգելք ու խոչնդոտ չէին ճանչցած: «Ուր տեղ կամք հոն տեղ ելք» ի նշանաբանին բացարձակ մարմնացումն էր այս մեծ Ամերիկացին:

«Միացեալ Նահանգաց մայրաքաղաքը, Միսիսիբիի գեղեցիկ ու լայնարձակ հովիտին մէջ հաստատուելու է ապագային, ո՛չ Դանուբի, ո՛չ Փանգէսի, ո՛չ Նեղոսի, ո՛չ ալ Ամազոնի հովիտները կատարած են այն ինչ որ Միսիսիբիին կոչուած է կատարելու:»

Անթիոք գօլէժի բացումը տեղի ունեցաւ 1853ին, աշակերտներու թիւը 200ի կը հասնէր բացման օրը: Ման այդ օր 3000 հանդիսականներու ներկայութեան գեղեցիկ բանախօսութիւն մը կ'ընէ որուն մէջ Արեւմուտքը քաղաքակրթութեան դատին շահելու գաղափարը կը բացատրէ:

Փարքըր իր չորհաւորական նամակին մէջ կը գրէ Մանի:

«Ձեր ճառին մէջ այնքան կեանք կայ, որ կարող է

նոյն իսկ Սահարայի մէջ ալ գօլէժի մը գոյութիւնն ու բարգաւաճումը երաշխաւորել...»

Երիտասարդ մտքեր ու սրտեր կաղմելէ աւելի գեղեցիկ գործ մը կ'այ միթէ մարդուս համար, կըսէր Ման: Սակայն դժբաղդաբար կեանքի իրականութիւնը, Մանի երազներուն չէր համապատասխաներ: Երբ գործին վայրը կը հասնի, ամէն բան քառոսային դրութեան մէջ կը գտնէ: Շինութիւնները դեռ աւարտած չէին ու երկար ամիսներ կ'անցնին, անբացատրելիօրէն տաժանագին ամիսներ: մինչև որ շինութեան ու կարգաւորման գործը կը վերջանայ:

Աճապարանքով բարձրացուած չէնքերուն շուրջը ո՛չ պարիսպ, ո՛չ ալ ցանկսպատ քաշուած էր, այնպէս որ չըջակայ դաշտերուն վրայ արածող կենդանիները, յաճախ գօլէժին մօտերը խռնուելով, կը խանգարէին աշակերտներու և ուսուցիչներու երթեւեկութիւնը:

Խմելու ջուր բերուած չէր դեռ շինութեան մէջ և երիտասարդ ուսանողունները, ջուր բերելու համար ստիպուած էին քառորդ մղոն տեղ քայլել և այդ ալ ձմեռուայ ձիւներուն մէջէն ճամբայ բանալով: Միւս կողմէն մինչև որ վառելանիւթ կը հասնի, ձմեռուայ առաջին ամիսները կ'անցնին, վերջապէս հաստատութիւնը իր ամբողջութեան մէջ, ո՛չ միայն հանգստաւէտ պայմաններ չունէր, այլ նոյն իսկ անհրաժեշտութիւններ կը պակսէին: Ոչ գրադարանին մէջ գիրք գոյութիւն ունէր, ո՛չ ալ աշխատութեան սեղաններ պատրաստուած էին, աշակերտները միանգամայն կուսանէին ու կը ճաչէին միեւնոյն սեղաններուն վրայ:

Այս առաջին դժուարութիւնները վերջինները չ'եղած դժբաղդաբար Ման իր վնասութեան վայրկեանները ունեցաւ: Բացի այն որ հաստատութեան դէպի տնտե-

սական քայքայում զիմելը անխուսափելի կ'երեւար, Ման խորունկ տխրութեամբ մը համակուեցաւ, երբ զինք չըջապատողներուն մէջ, դէպի իր անձը խուլ հակառակութիւն մը նշմարեց: Հաստատութեան հիմնադիրները թէև կանխորոք յայտարարած էին թէ՛ իրենք ու է յարանուանութեան մը չէին պատկաներ, սակայն հետզհետէ երեւան եկած էր թէ՛ անոնք ներքնապէս աւետարանական միտումներ ունէին: Հ. Մանի անկախութեան ձգտումները զիրենք չափազանց անհանգիստ կ'ընէր: Երբ քարոզչի մը փոխարէն ինք անձամբ քարոզել սկսաւ, չատ մը ամբաստանութիւններ տեղադրուան, առ ու ան կողմէն:

Ման, այլ ևս ծերանալ սկսած էր, իր ուժերը կը պակսէին, 1855ին, մէկ քանի շաբաթ լեզուի մասնակի անդամալուծութեան ենթարկուելով, ցաւերու անկողնին դատապարտուած մնաց, սակայն իր երկաթեայ կամքը աւելի զօրաւոր էր քան հիւանդութիւնը, աւելի վեհանձն ու անդրդուելի, քան իր հակառակորդներու ճղճիմ հաշիւները:

«Հոս եմ և հոս կը մնամ, կը գրէ Ման իր օրագրութեան մէջ, հոս արեգակին ծագիլն ու մարը մտնելը նոյնքան գեղեցիկ գտնելու կը ջանամ, որքան Պօսղոնի մէջ, բարեկամներուս հետ միասին ապրած ատենս»:

Ու է արգելք չէր կարող զինք ետ կեցնել, իր դատաւարակողի միսիայէն, գործ մը որ իրեն համար երկու մեծ նշանակութիւն ունէր, պատուել Աստուծոյ և ծառայել մարդկութեան:

Պէտք է կրէր Ման, կա՛մ յաջողիկ կամ մեռնիկ:

Ինչպէս նախընթաց էջերուն մէջ ըսինք, Հ. Մանի Անթիոք գօլէժի նախագահութեան վեց տարիները, իր կեանքին ամէնէն տաժանագին ու մասամբ ալ նոյն իսկ եղբրական մէկ շրջանը կը ներկայացնեն:

Ման իր այս վերջին գործունէութեամբ, ոչ միայն իր կազմակերպողի հիւանդի կարողութիւնները անգամ մը ևս հաստատել տուաւ, բովանդակ ամբրիկեան հասարակական կարծիքին առջեւ, այլ հոս, այս դաշտին մէջ էր որ, այնքան ցայտունօրէն ի լոյս եկան Հ. Մանի գործնական դատաւարակի հանճարեղ ու գնահատելի յատկութիւնները:

Անթիոք գօլէժը զիմող ուսանողութեան հոծ բազմութիւնը, սովորական աշակերտներու նման կառավարել անկարելի էր: Ասոնք ամէն դասակարգի ու հասակի կը պատկանէին, նոյն իսկ ամուսնացեալ մարդիկ ու քարոզիչներ, որ Մանի մեծ հուշակէն հրապուրուած կը լեցուէին դատարանները, բայց ասոնցմէ գրեթէ բոլորը, չատ աւաղելի տգիտութեան մը մէջ էին, այնպէս որ, դասատուները կը շուարէին թէ՛ ինչ ընեն, ծիծաղին թէ արտասուեն այս դրութեան վրայ: 1853ի շրջանին 200 աշակերտներէն միայն 7 հոգի ֆրէճմէններու (երկրորդական կրթութեան առաջին տարին) դատարան մը կազմելու յարմարութիւն ցոյց տուած էին, ուրկէ կը մականբերուի անմիջապէս թէ՛ մնացեալները պարզապէս, բոլորովին տհաս ու անպատրաստ կը ներկայանային երկրորդական կրթութեան, սակայն, պարագաները շուտով փոխուեցան, առաջին օրերու խառնաշփոթութիւններուն յաջորդեցին, կանոնաւոր տարիներ, այնպէս որ գօլէժին մուտքը, աստիճանաբար դժուարանալ սկսաւ այլեւս, զիմողները այնքան բազմաթիւ էին որ, Ման կարող էր, ընտրութեամբ միայն ընդունիլ: Ինչ որ յատկանշական է այդ ընտրութեանց եղանակին մէջ, Հ. Մանի, ենթակային, բարոյական նկարագիրը մասւորական պաշարէն գերադասելու ուշադրաւ պարագան է, Մանի հայեացքով, բարձրագոյն ուսմունքը, առաքինի

ու պարկեշտ երկտասարդներու առանձնաշնորհը պէտք էր նկատուէր:

Սօկրատի «Ով որ գիտնական է ան իմաստուն է» խօսքը փոխելով, կ'ըսէր «Ով որ իմաստուն է, ան միայն, գիտնական ըլլալու կոչուած է»:

Ծիչդ է որ, հոս տեսակ մը նականութիւն կայ: Ման մէկ կողմէն, հասարակական կրթութեան մեծագոյն ակոյ-եանը եղած էր, միւս կողմէն, այս պարագային ալ, տեսակ մը արտակարգ բծախնդրութիւն ցոյց կուտար, և ուսում ու գիտութիւն մասնաւորելու հարցեր կը դնէր:

Մէկ քանի կարճ տարիներու ընթացքին մէջ, Անթիոք գօլէժը բոլորովին տիպար հաստատութիւն մը եղած էր, Հ. Ման իր գործունէութեան առաջին օրէն մինչև վերջին վայրկեանը լաւագոյն ուսուցիչներ պատ-րաստելու մտահոգութիւնը ունէր: Գօլէժին մէջ տեսա-կան և գործնական մանկավարժութեան դասընթացք մը հաստատած էր և քիչ քիչ հաստատութիւնը, տեսակ մը վարժապետոնոցի բնոյթ ստացած էր:

Ինչ որ ուրիշ նորութիւն մ'էր, ատիկա, բերանացի սորվեցնելու մեթոտին աստիճանական յառաջդիմու-թիւնն էր: Կարելի եղածին չափ, քիչ դասագիրք, կ'ը-սէր Ման: Անիկա կը փափաքէր որ տղաք իրենք զի-րենք, յստակօրէն արտայայտելու կարողութիւնը մշակեն իրենց մէջ, ուսանողական առաջին օրերէն իսկ:

Նոյն միջոցին, Ման կրթական ու մանկավարժական շատ լուրջ հարցերով զբաղիլ սկսաւ: Գրական ուսմանց թէ նին լեզուներու, գիտութեանց թէ մաթեմատիքա-կան ուսմանց մէջ արդեօք փնտռելու էր մտամարզանքի կամ մտային կարգապահութեան առաւելութիւնները: Միւս կողմէն կը մտածէր թէ ինչ եղանակաւ արդեօք կարելի պիտի ըլլար դասական ուսմանց ծայրայեղ խնդու-մէն զերծ պահել ուսմանց ծրագիրը:

Կը մտածէր նոյնպէս թէ ինչ եղանակաւ հնարաւոր պիտի ըլլար, ուսմանց զանազան մասերը ներդաշնակա-ւորել և այդ զանազան ճիւղերու մասնայատկութիւն-ները, իմացական ընդհ. զարգացման հետ համաձայնե-ցնել: Թէ ինչպէ՞ս, իրողութիւններու անձամբ հետա-մուտ ուսուցիչը, իր հետազոտողի սեփական օրինակով, նախաձեռնութեան ոգին պիտի ներշնչէր իր դասարանին կամ աշակերտներուն մէջ, հետազոտելու ու պրպտելու մեթոտին առաջին սերմերը դնել պիտի յաջողէր և այլն:

Ման չէր բաւականանար իր աշխատակիցներուն դա-սախօսութեանց ուղղութիւնը նշանակելով և ինք ան-ձամբ ալ կը դասախօսէր: Քաղաքական տնտեսագիտու-թեան և բարոյական իմաստասիրութեան դասերը ինք ստանձնած էր, այս եղանակաւ իրեն վերապահելով, պարկեշտ մարդն ու քաղաքացին պատրաստելու փա-փուկ ու դժուարին գործը:

Այս բոլոր դասախօսութիւններուն մէջ ալ հուսա-սարապէս, Հ. Ման առաջնակարգ դասախօս մը եղած է:

Իր ընդհանուր կեցութեան քիչ քիչ ու գործելակերպին մէջ կնոջական փափկութիւնն ու քնքշութիւնը յիշեցնող բան մը կար, որ իր դասախօսութիւններն ու յորդորները վերջին ծայր շահեկան ու թելադրական կ'ընծայէր: Ամէն բանէ աւելի սակայն, կարգապահութեան խնդրոյն մէջն էր որ, Ման իր սեփական դրոշմը կը դնէր: Ազատ կար-գապահութիւնը, կրա՞յ Ման, աշակերտներուն մէջ իրենք զիրենք կառավարելու կարողութիւնը կը զարգացնէ: Հակողութիւնը ջնջուած էր, նոյն իսկ ննջարահէն: Ման ամէնուն բարի ու հոգածու հայրը, ընտանիքի հօր մը նման, իր զաւակներով չըջապատուած կ'ապրէր և բոլոր աշակերտները, համերաշխօրէն կը գործակցէին, յօգուտ կարգապահութեան:

1856 ին, Օհայօ նահանգի գօլէմներու համաժողովին, Ման քուէարկել տուած էր:

«Կրթական հաստատութեան մը աշակերտները, պէտք է միասնաբար, յիշեալ հաստատութեան բարեօք կառավարութեան ու կարգապահութեան աշխատակցին»:

Անթիօք գօլէթի մէջ, մուտքի ատեն աշակերտները պատուոյ խօսք կուտային, գօլէթի օրէնքներուն ու կանոններուն հպատակելու և իրենց այդ խոստումը կը յարգէին:

Հ. Ման, աշակերտներուն խղճին ու ազատ կամքին կոչ ընելով, ո՛չ միայն զանոնք կը պատրաստէր ապագային համար, այլ ինչ որ անսահմանօրէն ուշագրաւ ու լուրջ խորհրդածութեան արժանի է, անիկա այդ եղանակաւ կը փափաքէր ուսուցչին և աշակերտին միջեւ, ընդհանրապէս գոյութիւն ունեցող խոսք և յամառ ոգորումներու տրամադրութիւնը ջնջել:

Հ. Մանի ըմբռնած կարգապահութեան հիմնական սկզբունքն էր, ըստ կարելոյն պատիժը դպրոցէն վտարել:

Պատիժը, կ'ըսէ Ման, չարիք մ'է որ ուրիշ չարիք մը արգելելու պատրուակին տակ, նոր չարիք մը ևս կ'ստեղծէ, յետոյ, պատիժը աշակերտին մէջ, վախի զգացումը կը սաստկացնէ և վախը կը ստորնացնէ թէ միտքը և թէ սիրտը:

Ման չէր ուզեր վախցուիլ, այլ սիրուիլ:

Մանի հասկացողութեամբ, կարող ուսուցիչը անիկա է որ, աշակերտին ուսման սէր ներշնչելով, զայն աշխատութեան ու կարգապահութեան կը մղէ, առանց անհարկի խստութիւններու պէտքը զգալու:

Առանց Հրդարողը ճանչցած ըլլալու անոր պէս կը արամարանէր:

«Եթէ ուսուցիչը, որը մէկ ժամ, շահեկան դասախօսութիւն մը պատրաստելու յատկացնէ, շատ մը անհարկի խստութիւններ ի գործ դնելէ ազատ կը մնայ»:

Ուրիշ կտորի մը մէջ ալ կ'ըսէ:

«Որպէսզի ուսուցիչ մը յաջողի, պէտք է անպայման իր աշակերտներուն համարումը վաստկի»:

«Տեսած էք, անշուշտ, ծերուկ ծառի կոճղ մը, որ իր երիտասարդութեան միջոցին, ստացուած վէրքի մը հետքերը կը կրէ, վիրաւորուած կողմը բոլորովին փճացած է, մինչ միւս կողմը որ, իրեն աճումին անհրաժեշտ եղած հիւթէն զրկուած չէ, անհամեմատ կերպով զարգացած է: Այս վերջինը, ճիշդ և ճիշդ այն մարդուն պատկերն է, որուն տղայութիւնը, ծայրայեղ խստութիւններէ զերծ եղած է»:

Իսկ այն պարագային որ պատիժը բոլորովին անխուսափելի կը դառնայ—և Ման լաւ գիտէր բնականաբար թէ՛ երբեմն պէտք է այդ տխուր պարտականութեան համակերպիլ—կարեւոր է այդ պատիժը գէթ այնպէս գործադրել որ, աշակերտին ուղղուելուն նպաստէ: Պատժել, ոչ թէ պատժելու համար, այլ ուղղելու համար:

Պատիժ մը, կ'ըսէ Ման, միայն այն ատեն բարեբար արդիւնք մը կրնայ տալ, երբ պատժողը պատժուողէն շատ աւելի ցաւ կը զգայ, դիմացինը պատժելուն համար:

Հարստահարող ու ճնշող կարգապահութեան մը տեղ, Ման վստահութեան ու քաղցրութեան ըէժիմը հաստատած էր: Ակներեւարար, այսպիսի ըէժիմ մը, զայն գործադրողին մէջ, բարոյական մեծ հեղինակութեան և աշխուրջ հսկողութեան ոգին կ'ենթադրէ:

Ամէն առաւօտ աղօթքէն վերջ, Ման աշակերտներու աշխարհական քարոզ մը, կամ աւելի ճիշդը բարո-

յախօսութիւն մը կ'ընէր, յաճախ ալ աշակերտներու հետ անհատապէս գլուխ գլուխի խօսակցութիւններ կ'ունենար, պէտքին համաձայն, անհատին վրայ որոշապէս ներգործելու համար:

Եւ շնորհիւ իր համոզիչ ու գրաւիչ յատկութիւններուն, իր հեղինակութիւնը քաջարձակապէս պարտադիր կը դառնար. և իր մաքուր ու անբասիր կենցաղով, իր քարոզներուն կենդանի օրինակը կը հանդիսանար:

«Եռանդ ու ոգեւորութիւն ստեղծելու արուեստին մէջ, Ման բոլորովին եղական յէմք մ'էր — կը գրէ իր աշակերտներէն մէկը — անոր ճշմարտին համար ունեցած խորունկ հաւատքին մօտ ապրիլ ու այդ հաւատքին մասնակից չլլալ, նոյնքան անկարելի էր որքան արեւակին սերտ դրացնութեան մէջ, անոր ջերմութիւնը չզգալը: Այնպիսի փոխանցիկ ու անդիմադրելի հաւատք մը, զոր անսարքերութիւն, սկեպտոսութիւն, մարդատեցութիւն, այս բոլորը կը շոգիանային, կը ցնդէին իրեն հետ շփման մէջ»:

«Անուն խանդավառութիւն մը և անսահման հաւատք մը մեզի ներշնչելով հանդերձ, Ման մեզի կը յորդորէր որ, մենք մեր ինքնատիպ նկարագիրը անձեռնմխելի պահենք, միշտ կ'զգուշացնէր մեզ իր անձնական կարծիքներու ազդեցութիւնը կրելէ, և այս կերպով Մանի մէջ գտած էինք զօրաւոր ներշնչողին հետ, փափկանկատ ու հոգածու առաջնորդը»:

«Հ. Ման իր բարձր նկարագրով, Մէյֆլաուէն առաջին անգամ, Փլայմըթի ժայռերուն վրայ ցամաք ելլող, Փիլկրիմ հայրերէն բան մը կը յիշեցնէր մեզ»:

Ծխախոտի և ոգելից ըմպելիներու դէմ, անհաւատալիօրէն կատաղի պայքար մը մղած է: Անթիօքի աշակերտներուն ուղղելով իր խօսքը կ'ըսէ: «Միայն,

պարզ ծուխ մը չէ, երիտասարդներ, որուն գոյորշիածեւ պտտեղումներուն, օղին մէջ բարձրանալը կը տեսնէք, այլ ձեր հոգիին մէկ մասն է ան, ձեր ծխախոտով թունաւորուած ու քայքայուած ջիւերը, չեն կրնար «կամքի» մեծ մեքենան դարձնել»:

Ծխողներու համար յայտնած գաղափարները, պաշտպանելու համար, տասնեակներով պատճառներ մէջ կը բերէ:

1. — Ծխախոտը առողջութեան վնասակար է: 2. — Օղը կ'ապականէ: 3. — Չ'ծխողներուն անհանգստութիւն կը պատճառէ: 4. — Աղտոտ և սուղ է: 5. — Ծխող մը, ծխախոտի սուած դրամով, կարող է ագարակ մը կամ տուն մը դնել և կամ գէթ փոքրիկ գրադարան մը շտկել: Ոգելից ըմպելիները, Մանի չափ անողոք հակառակորդ մը ունեցած չեն Միացեալներու մէջ:

1836 ին, Օհայօյի մէջ գումարուած ուսուցչական համաժողովին, Ման հետեւեալը քուէարկել կ'ուտայ: «Դպրոցական քննիչները պէտք չէ բնաւ ուսուցչական վկայական տան անոր որ ոգելից ըմպելիներ գործածելու սովորութիւն ունի, և հաւասար արժանիքով առաջնութիւնը միշտ ժուժկաութեան մարդոց տալու է»:

Կիներու դաստիարակութեան մասին կ'ըսէ: «Երկսեռ դրութիւնը մեր մեծագոյն փորձառութիւնը եղաւ Անթիօքի մէջ»:

Մէսըչուսէցի երկու վարժապետանոցներու մէջ, խառն դրութեան հետեւելէ վերջ, նոյն բանը գօլէփի մը մէջ ալ փորձելով չատ յաջող ու գոհացուցիչ արդիւնքներ ձեռք բերած էր:

Հ. Ման, յաճախ իգական սեռի բարեմասնութեանց և շնորհներուն ներբողը կ'ընէ, այնպիսի շնչուով մը, որ իր սեփական զգացումներու տարապայման փափկութիւնը կը յայտնեն:

«Կինը, այլևս, մարդուն հետ քով քովի կը քայլէ, վերածնութեան գործին մէջ իր դերն ու բաժինը ստանձնած, քաղցր ու շնորհալի է կինը, բարութեանն ու առաքինութեան գործերուն մէջ բոլորովին անբաղդատելի: Զէնքերու շփումին մէջ կարծրացած ձեռքերով չէ, այլ փափուկ ու նուրբ մատներով է որ, անիկա կը կապէ մարդուն վերքերը և անոր սիրտը, միշտ բռնկած վիճակի մը մէջ է. աշխարհի վրայ խաղաղութիւն ու մաքրութիւն տիրապետել տալու համար:

1865ին, գումարուած գօլէմներու համաժողովին, Հ. Ման, երկսեռ դպրոցական դրութեան ի նպաստ, հետեւեալ բանաձեւը քուէարկել տուած է: «Իւրաքանչիւր սեռ իր դիմացինին վրայ, բարերար ազդեցութիւն մը ունեցաւ, իմացականապէս, անոնք փոխադարձաբար ազնիւ մրցում մը շարունակեցին, բարոյապէս ալ իրարու զօրավիգ մը հանդիսացան:»

Ման միեւնոյն ատեն քաջ գիտէր թէ՝ երկսեռ դրութիւնը, իր բոլոր առաւելութիւններով հանդերձ, բոլորովին ալ զերծ չէր վտանգներէ և անոնց դէմ կըռուելու համար, ամէն տեսակ կանխազգուշութիւններ ձեռք առած էր: Կարելի եղածին չափ յաճախ դպրոցական հանդէսներ կուտար, ուր երկսեռ աշակերտութիւնը իրենց դաստիարակներու ներկայութեան, իրարու հետ ազնիւ ու մաքուր յարաբերութիւններ մշակելու առիթ կուներնային, պարագայ մը որ իրենց բարոյական ինքնավարութեան ու հաւասարակշռութեան անհունապէս նպաստած էր:

Գօլէմի վկայականին հետ, քանիներ այս պատուական հաստատութեան մէջ կեանքի յարմարագոյն ընկեր մը գտած, կը մանկին պայքարի աշխարհը, փոխադարձաբար իրարու թեւ ու թիկունք հանդիսանալով:

Եթէ Ման երկսեռ դրութեան շեմ պաշտպան մըն էր, երկու սեռերու տրուած դաստիարակութեան նմանորինակ ըլլալուն բնաւ համաձայն չէր, անիկա կը փափաքէր որ կինը իբրեւ կին դաստիարակուի, պահելով ու զարգացնելով սեռին բնատուր առանձնայատկութիւնները:

Անթիոք գօլէմը իր յաջողութեանց զէնթիւն վրայ էր և Ման կը փափաքէր դեռ երկար տարիներ, իր ազատ դաստիարակութեան փորձերը առաջ տանիլ: Տարիքին հետ իր մէջ աւելի և աւելի աճած էին, մարդկային ազգին համար, իր սրտին մէջ սնուցած բարձր զգացումները:

1856ին, իր բարեկամներէն Ճօրճ Գօմի կը գրէ.

«Լաթսուն տարեկան եմ, մարդկային յառաջդիմութեան մեծ գործին հետ, շատ սերտ կերպով կապուած կ'զգամ ինքզինքս, որ երբէք մահը փնտռել ուզեմ: Խաղաղութեան, թշուառութեան, գերեւաճառութեան, ժուժկայութեան և դաստիարակութեան կենսական հարցերէն չեմ կրնար բաժնուիլ, առանց իմ սրտիս բոլոր թելերուն կարտուիլը զգալու: Պիտի ըռէք ինծի թէ՝ այդ բաները հետզհետէ իրենց կարգին կ'իրադրուին... սակայն ես անձամբ կ'ուզէի աչքովս տեսնել ասոնց հօգորնթաց յառաջխաղացութիւնը: Այս գերազանցապէս մարդկային դատերուն համար, կ'զգամ այն, ինչ որ հայր մը պիտի զգար իր զաւակներուն համար, երբ դժգանար մտաբերէ թէ զանոնք բարոյական ու նիւթական վտանգներու դէմ չ'ապահովածի դեռ, կրնայ աշխարհը թողելու պարտաւորուիլ:»

Դժբաղդաբար Մանի տրուած չէր աւելի երկար աշխատակցելու այն մեծ գործերուն, որոնց իր բովանդակ կեանքը զոհաբերած էր: Անիկա այլ եւս իր կեանքի

վերջալոյսին շատ մօտիկցած էր, սակայն հակառակ իր ուժասպառ փիճակին, մինչև վերջին օրը անդուռ ու անդադար մաքառեցաւ գօլէժին սպառնացող վտանգներուն դէմ:

1858ին, գօլէժին փակումը անխուսափելի կ'երեւնար, սակայն Ման յաջողեցաւ այդ ճգնաժամին ալ անցընել. Պօստրնի մօտերը ունեցած իր անձնական տուէր գրաւի դրաւ, և միւս կողմէն մէկ քանի անձնուէր քարեկամներու ալ դիմեց և վերջապէս կարողացաւ նոր ընկերութիւն մը կազմելով գօլէժը անկուսմէ փրկել:

Սակայն, այլ եւս չատ ուշ էր, Ման կորսուած էր, և 1859 Սգոստ. 2ին իր անրիժ հոգին անցաւ յաւիտենականութեան գիրկը:

Մեռնելէ դեռ մէկ քանի ամիսներ առաջ, Ամերիկեան վարժապետանոցներու ընդհանուր համագումարին հրաւիրուելով կը պատասխանէր: «Հասարակական վարժարանները իմ առաջին սէրս կազմեցին և վերջինն ալ կը մնան, սակայն առողջութիւնս վերստանալու պէտք ունիմ, քայքայուած լինեցած եմ, «abolished» տաժանագին աշխատութեան մը լուծին տակ, սպիտակամորթ գերի մըն եմ որ, աւաղ, չեմ կրնար, գերութեանս քնջուիլը յուսալ...»

1859ի շրջանաւարտներուն ուղղելով իր խօսքը ըսած էր:

«Դեռատի օրիորդներ և պարոններ,

«Տարիներու ճամբորդութենէջմը վերջ, ձեզի հետ միասին, անաւասիկ, այսօր, իրարմէ բաժնուելու վայրկեանը հասած է. օր մը, ժամ մը եւս, և ահա իրարու հրաժեշտ կուտանք: Ո՛հ, ինչո՞ւ չեմ կրնար ձեր մօ-

տէս: ձեր քովէն քալել, նայուածքովս և ձայնովս ձեզի, օւժավցնելու, օգնելու ձեզի, այն պայքարին մէջ, որ, պիտի երթաք մղելու տգիտութեան ու անձնասիրութեան դէմ:

Օ՛հ, երիտասարդներ, միշտ կանգուն ու արի... Կեանքիս երկար տարիներու փորձառութիւններէն վերջ, երբ ինքզինքիս կը հարցնեմ թէ՛ ինչ ընել պիտի սիրէի այս պահուս, կ'ըսեմ իւրովի, եթէ կարելի ըլլար, կեանքիս սրբազրեալ երկրորդ տպագրութիւնը ունենալ, պիտի ուղէի իրոյոր սրտէ, մարդասիրական գործերու, ժողկալութեան, խաղաղութեան, դաստիարակութեան, մանաւանդ իգական սեռի դաստիարակութեան համար աւելին ու շատ աւելին ընել...»

«Պիտի ուղէի, վերապրիլ և յիսնամեայ նոր պայքարի մը զինուորագրուիլ ու մարտնչիլ, յարատեւ, Աստուծոյ փառացը համար, մարդկային ազգի բարօրութեանը համար»:

Մանի մահու անկողնին մէջ արտասանած վերջին բառերը, իր զօրաւոր ու պայծառ հոգիին անսահման գեղեցկութիւնները կը ցոյացնեն: Հոգեվարքի անձկութիւններուն մէջ անգամ, կրկին ու կրկին անգամներ կ'անդադառնար այն գաղափարներուն որ իր բովանդակ հաւատքը կազմած էին:

Հոգեվարքը մէկ ժամ կը տեւէ: Մանի վերջին բառերը կ'ըլլան. «Մարդ... Աստուած... Պարտականութիւն...»:

Մանի կեանքի վերջին ժամերը նոյնքան յուզեալ ու ամփոփանալի եղած էին, որքան իր կեանքը փոթորկալի եղած էր:

Այս զօրաւոր միտքը մինչեւ վերջին վայրկեանը,

կարծես չէր ուզած մահուան հետ հաշտուիլ: Մինչեւ ամենավերջին վայրկեանն ալ, Ման պահած էր իր մտքի վեհ պայծառութիւնը:

Անիկա ապրեցաւ առաքելի ու նախակոչեցեալի սրբազան կոչումովը և հուսկ այդ բարձրութեան վրայ ալ աւանդեց իր մաքուր հոգին:

Զ. ՄԱՆԻ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆԸ

Զ. Ման այնպիսի յուզեալ ու տենդոտ կեանք մը վարելու ստիպուած էր որ, կրթական հարցերու շուրջ իր իմաստասիրական հայեացքները ամփոփելու ժամանակ չէր ունեցած: Թէպէտեւ Ման պատկառելի գրականութիւն մը կը թողու իր ետին, սակայն այս բոլորը, աւելի օրուայ ընթացիկ կեանքէն ներշնչուած գրութիւններ են, տեղեկագիրներ, բանախօսութիւններ և այլն, որ յաւէտ դրականութեան կնիքը կը կրեն: Երկու բառով իր բոլոր փիլիսոփայութիւնը, մարդկային ցեղի, անպայման կատարելագործութեան մասին՝ իր ունեցած ջերմ հաւատքին մէջ պէտք է փնտռել:

Արդէն, ինչպէս նախընթաց էջերուն մէջ տեսանք, Զ. Մանի կեանքը փոխն ի փոխ պարբերական տատանում մը եղած է, քաղաքականութեան ու դպրոցին միջեւ, այնպէս որ Բեսդալոցիի մը կամ Ֆրէսպէլի մը նման, տարամերժօրէն կրթական հարցին նուիրուիլ, դժբաղդաբար կարելի եղած չէր իրեն:

Ման, աւելի ընաղդային հզօր հակումով մը, քան թէ գիտական սկզբունքներու հիմանց վրայ, համոզում գոյացուցած էր թէ՝ ինչպէս ընտելեան բոլոր երեւոյթներուն մէջ, այնպէս ալ իմացական աշխարհի մէջ որոշ օրէնքներ գոյութիւն ունին և առանց այս օրէնքները սերտելու, կարելի չէ մտքի գործունէութիւնը հաւասարակշռել և այլն:

Մտային վիճակներու ու գործօններու վրայ առանց որոշ թէորի մը յղանալու, ինչպէս կարելի է դաստիարակել:

րակել, կը հարցնէ Ման, սակայն, այս հարցին անձամբ պատասխանելու ինքզինք անկարող զգալով, Ճօրճ Գօմ անուն անգլիացի գրադէտին յայտնած գաղափարներուն կը հետեւի:

1838ին, երբ այս վերջինը, հրապարակաբար թեանց չըջանի մը համար Ամերիկա կ'այցելէր, Պօպընի մէջ, Մանի կը ծանօթանայ, և երկուստեք շուտով սերտ մտերմութեամբ մը կը կապուին:

Գօմ «Մարդակազմութիւն» անուն գիրք մը գրած էր: Ման այդ գիրքին վրայ արտասովոր ոգեւորութեամբ մը կը խօսի, զայն «Նորհուրդի» գլուխ գործոց մը կը հռչակէ և այլն:

Քննադատներ ի վերջոյ ցոյց տուած են թէ Ճ. Գօմի գործը, ու և է արտակարգ արժանիք մը չէր ներկայացնէր իր մէջ: Սակայն որովհետեւ Մանի և Գօմի միջև հոգեկան վիճակներու որոշ նոյնութիւն մը կար, Մանի անեզր հիացումը առանց պատճառի չէր:

Աւելորդ է ըսել թէ Գօմ, բառին իսկական իմաստով, փրկիստիայ մը չէր, և անոր գործը, կրթական արուեստին պատշաճ ներածական մը հաղիւ կարելի է նշկատել:

Ճօրճ Գօմ յաւակնութիւնը ունէր թէ յաջողած է իր գործին մէջ մարդուս կեանքը կառավարող բարոյական ու բնական օրէնքները բացատրել և ճիշդ այս շողշողուն բացատրութիւններն էին որ, Մանի այնքան խորունկ հիացում մը պատճառած էին:

Ի մի բան, այս երկու մեծնոգի մարդիկներու մտածումները, շատ յաճախ իրարու զուգընթաց եղած են: Գօմ ալ Մանի պէս, Ֆիզիքական ու առողջապահական պայմաններու վրայ յաճախ կ'անդրադառնայ: «Մտուողը և հագուստը որքան գիրքերն ու դասերը, մարդկային բարօրութեան տարրերը կը կազմեն:

Այս առթիւ Մանի յայտնած գաղափարը: «Շատ մեծ դժբաղդութիւն մ'է որ, մարդուս մէկ անգամէն ստանալու մտուողին քանակը և որակը ճշդուած չէ:

Քանի կը ծերանամ — կրնամ արդեօք ըսել թէ՝ աւելի կ'իմաստնանամ — կ'զգամ թէ այնքան ամառնաքնոր ատենով ունեցած եմ ստամոքսի և թոքերու մասին, այժմ տեսակ մը յարգանքի փոխուած է, մարմնոյ այս գործարաններուն ո՛չ թէ նուազագոյն այլ ամենակենսական հոգածութեան արժանի ըլլալը կ'ըմբռնեմ, կ'ըմբռնեմ նոյնպէս թէ՝ առանց ասոնց անարգել գործունէութեան, ուղեղին մէջ տեղի ունեցող մտային բարձրագոյն գործունէութիւնները անկարելի կը դառնան:»

Գօմի հետեւողութեամբ, Ման փորձած է «կեանքի և մտքի օրէնքները» բացատրել:

Ման միտքը կառավարող երկու օրէնքներ մասնաշիշ ըրած է:

I.

Համաշխարհեան օրէնքը, որ մարդկային զանազան կարողութիւններու ներդաշնակաւոր ու համեմատական զարգացումը կը պահանջէ, և որուն էական սկզբունքն է, փոխադարձ օժանդակութեան գաղափարը:

Անհատներ — կ'ըսէ Ման — ինչպէս համայնքներ, մարդուս մարմնային ու մտային կարողութեանց չափազանցեալ բաներ կը վերագրեն, մինչ բոլորովին բացառապէս ըլլալու է թէ՝ ներդաշնակ կարողութիւններու աւելի մարդ ո՛չ մէկ տեղ գոյութիւն ունեցած է:

II.

Ու և է կարողութիւն, գործօն կեանքի մէջ կ'աճի ու կը զօրանայ և անգործութեան մէջ կը փճանայ:

Ինչ ուժեր կը կորսուին յաճախ, ո՛չ, ինչ ուժեր, որ յարատեւ գործունէութեան մէջ որքան բարիքներ պիտի արտադրէին:

2. Ման, չատ կանուխէն կրօնական ու է յարան-
ուանութենէ քաշուած էր, բնական կրօնքին պատկանե-
լու համար:

Ինական կրօնքի գերազանցութիւնը յայտնութեանց
կրօնքներուն վրայ, հետեւեալ կերպով կը բացատրէր:

«Ի՞նչ ահագին տարբերութիւն կայ տարտամ ու թե-
թեւ կերպով լսուած բանի մը և անհատական շփումով
սերտ ծանօթութիւն ձեռք բերուած բանի մը միջեւ:»

«Ժամանակը եկած է այլեւս, որ, բնական կրօնքը,
դառնայ յայտնութեանց կրօնքներուն համար այն, ինչ
որ ծագող արեգակի պայծառ լոյսը աստղերու տիգոյն
թոյսերուն համար է:»

Ուրեմն ջերմեռանդ հաւատացեալ մ'էր Ման, ան-
բացատրելիօրէն խորունկ հաւատացեալ մը: Տարտամ
միտքի քականդութիւն մը կայ սա խօսքերուն մէջ:

«Հոգիէ հոգի հաղորդակցութեան ճամբաներ կան.
բառերը, մտածումները անգամ երկրորդական են...»

«Մարդուն հոգին, ուղիղ տիեզերքի հոգեկանու-
թեան կը նայի:»

Ամենակարող արարչի մը, բարութեան Աստուծոյ մը
և երջանկութեան յաւերժականութեան համար ունեցած
հաւատքի մը մէջ կը խտանար անոր բովանդակ կրօնքը:

«Մահը այս անդադրում կեանքի սոսկ մէկ զիպ-
ուածն է: Մեր բարի ու չար գործերը իրենց փոխադարձ
հետեւանքով, յաւիտեան կ'ապրին:»

«Սէզօսղորսի մարմնոյն հետ զմոսուած ցորենի հա-
տիկ մը, կրնայ այսօր ալ ծլիլ և ամենահին դարերը մեր
19րդ դարուն միացնել, ապա ուրեմն ինչպէ՞ս հաւատալ
թէ՝ մեծ թագաւորին հոգին, այժմ անէութեան գիրկն
է...»

ՄԱՆ ԲԱՐՈՅԱԳԷՏԸ

Զկայ բան մը, որ, իրեն այնքան պատշաճէր, որ-
քան այս տիտղոսը: Արդէն մինչև հիմայ տեսանք թէ՝
Մանի մէջ տիրող գաղափարը եղած է բարոյականու-
թեան ու այլասիրութեան գաղափարը:

Պատասխանատուութեան զգացումին ու բարոյական
գիտակցութեան է որ Ման առաջնակարգ տեղը կ'ուտայ
իր բարոյախօսութեան մէջ: Ընտանեկան զգացումներէն
առաջ նոյն իսկ, պարտականութեան, բարեացակամու-
թեան և մարդասիրութեան զգացումները կը յանձնարա-
րէ: Ուրիշ բառերով, մարդ ամէն բանէ առաջ, իր նման-
ներուն հանդէպ պարտականութեան ու անձնասիրու-
թեան էակը պէտք է ըլլայ:

Ման կ'ըսէ. «Անցեալ դարերու քրիստոնէական նա-
հատակներու նշխարները թէպէտև դարերէ հետէ ցրուած
ու փոշիացած ըլլան, մեր մէջ այնպիսի ուժգին վերա-
ցումներու շարժառիթը կը դառնան որ բուն տենջանք
մը կ'զգանք իրենց տեղը ըլլալու. և այս զգացումը մեզ
այն աստիճան կը բարձրացնէ որ, տրուած վայրկեանի մը
ամենասոսկալի մահը արհամարհել պիտի ուզէինք, սուրբ
ու նուիրական դատի մը ծառայելու համար:»

Մարդկային բնութեան նկատմամբ այս գեղեցիկ ներ-
փողը ընելէ վերջ, Ման անողորձօրէն կը խարանէ, մար-
դուն եսասիրական հակումները, որ, երբ անոր տիրա-
պետած են — կ'ըսէ Ման — զայն վայրի գազաններուն կը
հաւասարեցնեն: «Ո՛չ առիւծին որջին, ոչ ալ անգղին

բոյնին մէջ եղածը և ոչ խակ աւագակները կարելի է բազմաթիւ աշխատանքներու հետ, որ իրենց նողկալի կերպերուն գերին դարձած են:»

Ման որքան պիտի տխրէր, եթէ գիտնար թէ իրմէ վերջ, մարդիկ վերադարձու ոգին, ինչ տենդոտ բացասականութեանց տարած են: Եւ եթէ անոր տրուած ըլլար վերստին ապրիլ, ապահովաբար ան պիտի կրկնէր թէ՛ խորհողի մը իսկալը պէտք է ըլլայ յղացումներու յրասակութեան միացնել զղացումներու ջերմութիւնը:

«Եթէ լաւագոյն գիտնենք են, որոնց խաղողը հրաքուխի մը լանջքերուն վրայ հասունցած է, լաւագոյն մտածումներն ալ անոնք են որ մեծ սրտով մը ջերմութեամբ պայծառ ուղեղներու մէջ ծնունդ կ'ստանան:»

Հ. Ման, միշտ մտաւորական զարգացումը, բարոյականին ստորադասած է:

«Միտքը զարգացնելու համար, որքան դասախօսութիւններ կրկին ու կրկին անգամներ կարգաւոր գիրքերու ինչ ահագին բաղմունքին մը! Եւ անդին նկարագրի ու աղբիւր զգացումներու կազմութեան համար ինչ խեղճ ու կրակ դաստիարակութիւն մը: Անբարտաւանութեան, ազատութեան, նախանձի, վրէժխնդրութեան առաջ բերած չարութիւններուն դէմ ինչ կը սորվեցնենք:

Թուարանութիւնը կրնայ սորվեցնել մեզ թէ վիճակահանութեան գրուիլը յիմարութիւն է:

Պատմութիւնը բաւականաչափ կը բացատրէ՞ պատերազմներու արհաւիրքը: Թէ՛ անիկա դէպքերու ու դէմքերու պարզ մէկ ցանկագրութիւնը կ'ընէ:

Երբ բանականութիւնն ու առողջ դատողութիւնը չենք զարգացնել աշակերտներու մէջ, ապագային անոնց լաւ քերականագէտ կամ հաշուագէտ ըլլալը ինչ բանի պիտի ծառայէ:

Ինչպէս կը տեսնուի, Մանի իւրաքանչիւր բառին ու վանկին տակէն, միշտ բարոյախօսութեան ու բարոյական դաստիարակութեան հարցն է որ կը ծագի:

«Անիկա որ, շատ աւելի բարիք կը գործէ իր նմաններուն, վարպետներու վարպետն է և արուեստներու արուեստը սորված է:»

«Ինչ հիման վրայ, կրնանք արդարացնել թէ՛ ալճեպրան որ 1000էն մէկ մարդ հազիւ իր ապագայ կեանքին մէջ գործածելու պէտքը կը զգայ, զսիրոցական ծրագիրներու մէջ այնքան խոշոր տեղ մը գրաւէ, մինչ անդին, տոմարակալութիւնը, որ ամէն մարդու համար ալ հաւասարապէս կարելոր է, նոյնիսկ գործաւորներու, միմիայն աշակերտներու մէկ աննշան մասին դասախօսուի:»

«Յետոյ, անոնք որ իմացական ճշմարտութեանց հետազոտումին կը նուիրուին, ինչո՞ւ համար, ասոնցմէ ճարտասանութեան հետեւողներու թիւը, արամաբանութեան հետեւողներու թուոյն կրկնապատիկն է:»

Ո՛չ ոք այնքան կորովի ոճով մը բացատրած է, յաջորդական սերունդներ իրարու կապող «Համերաշխութեան օրէնքը»:

«1. Մարդոց յաջորդական սերունդները հաւաքաբար առնուած, մեծ հասարակութիւն մը կը կազմեն, այդ մեծ ու տեւող հասարակութիւնը, իր զաւակներուն պարտական է, և պէտք է անոնց հարկ եղած դաստիարակութիւնը տայ. զանոնք մոլութիւններէ և չքաւորութենէ զերծ պահելու և իրենց ընկերային ու քաղաքացիական սարտականութիւններուն պատրաստելու համար: Այս յիշուած հասարակութեան հարստութիւնը, յաջորդաբար ժառանգողները, պարզապէս անոր մէկ մէկ աւանդապահներն են, ուխտերու ամէնէն նուիրականովը

ուխտած, իրենց ստացած մանտաղն հաւատարմաբար գործադրութեան դնելու:»

Հ. Ման կրթութիւնը բռնի պարտաւորիչ ընելու գաղափարին դէմ էր:

«Թողէ՛ք, կ'ըսէ Ման, որ մտացի ու զարգացած մարդը, օրէ օր այցելէ տգէտին, ինչպէս որ աչքի մասնագէտը կ'այցելէ կոյրին, և անոր աչքին փեճոկը քանդելով, հետզհետէ լոյսը զգալի կը դարձնէ անոր զգայարանքին:

«Թողուցէ՛ք որ աւիւնոտ ու խանդոտ մարդը, մուտք գործէ անոնց մէջ, որ խաւարին ու անտարբերութեան մէջ ընդարմացած են և աստիճանաբար հալեցնէ այն սառույցը որուն մէջ անոնք տեսակ մը թաղուած են:»

Այսպիսի անսելգիւկ միջոցներով, ժողովուրդի մը ինքնազարթումին սպասել, հարկաւ, չափազանց պատրախիր լաւատեսութիւն մըն է:

Պատմութիւնը ցոյց տուած է թէ՛ որպէսզի ժողովուրդ մը դաստիարակուի, կրթութիւնը պարտաւորիչ դարձնելը, բացարձակապէս անհրաժեշտ է:

Բարեբախտաբար, Ման ալ իր սխալ հայեցակէտէն չուտով հրաժարեցաւ և 1847ին, իր անձնական փորձառութիւնով, կատարելապէս համոզուեցաւ թէ՛ ժողովրդային դաստիարակութիւնը պարտաւորիչ դարձնելէ զատ ուրիշ միջոց չկայ հասարակական կրթութեան մեծ խեղճութիւնը իրականացնելու համար:

ԳՐԱԳԷՏԸ ՄԱՆԻ ՄԷՋ

Հ. Ման, ո՛չ միայն կարող ասեմաբան մըն էր, այլ միանգամայն ներհուն ու հրապուրիչ գրող մը: Եթէ, կեանքի փոթորիկուն վաղքը այնքան նուաճող դեր մը ունեցած չլլար իր վրայ, ապահովաբար իրեն պիտի պարտէինք, բանաստեղծական ընտիր գործերու գեղեցիկ շարք մը: Իր ոճին համար ըսուած է թէ՛ այնքան փայլուն ու պայծառ էր, որքան նոր Անգլիոյ մարգագետինները բազմերանգ գոյներով վարդարուն են գարնան եղանակին:

Մանի, ոճի փայլունութիւնը գուցէ քիչ մը շատ չափազանցեալ էր. ինք անձամբ զայն խոստովանած ու նոյն խակ թերութիւն մը նկատած էր:

«Այս թերութիւնը ինծի պիտի ներուի, եթէ գիտցուի թէ՛ ի՞նչ ճիգեր կ'ընեմ ամէն օր, լեզուէս ու գրիչէս հեռացնելու փոխարեութեանց այն մեծ հեղեղները, որ երեւակայութիւնս կ'ողողեն»:

Իրեն պիտի ներուի նմանապէս, բանաստեղծական այն շեղումները, որ այնքան նպաստած էին սակայն, իր յաջողութեանց:

Դրագէտներու կամ գիտնականներու համար չէ որ գրած էր, այլ պարզ հասարակութեան մը ուղղած էր միշտ իր խօսքը: Եւ որպէս զի, կատարելապէս հասկնալի դառնայ և ազդեցութիւն գործէ իր ունկնդիրներուն վրայ, միշտ փաստերն ու պատճառաբանութիւնները բազմապատկած է:

Ի՞նչ փայլուն ու շողշուղուն էջեր ունի, որոնք չէ

կարելի հոս ամիտիել առանց անոնց գեղեցկութիւնը խանգարելու :

Բնութեան գեղեցկութիւնները արտայայտող հրաշալի բացատրութիւններ գործածած է :

«Սիրուն , գունագեղ ծաղիկներ , որ ընդարձակ-գետիկները կը կանաչադարձեն — պայծառ ու պսպղուն աստղեր որ երկնքի անծայրածիր ու վճիտ կապոյտը կ'երկնազարդեն , դեռարդոյտ տերեւներու պայծառ գոյներ ու աշնան մեռնող տերեւներու շատ աւելի պայծառ գոյներ . . . »

«Ճշմարիտ է որ , ֆիզիքական աշխարհի օրէնքները վսեմ են , բայց ասոնցմէ շատ աւելի վեր բարոյական վսեմութիւնը կայ , որուն առջեւ ամենարարծր իմացականութիւնն իսկ , պաշտումով կը խոնարհի » :

«Այն օրէնքները , որ հողմերը կը վարեն , մակընթացութիւնները կը գոյացնեն , մոլորակները կը թաւալեցնեն ու արեգակներու պայծառութիւն կուտան , այն օրէնքները որ հիւլէներու նուրբ բաղկացութեան կամ ելքաբականութեան կ'իշխեն և անոնք ալ որ բուսային կամ կենդանային աշխարհի մէջ աճումի և սերնդագործութեան փոխ յարաբերութիւնները կը կազմեն , ասոնք որքան ալ մեծ ու վսեմ ըլլան , այս ամէնը կը տժգունի , կը նսեմանայ այն բարոյական չքեղութեանց առջեւ , որ տիեզերքը երկնային լոյսով մը կը բոլորագծեն :

«Սիրտը այնպիսի հմայքներ կը ճանչնայ , որ ոչ միայն մեզի յայտնի գեղեցկութիւնները այլ նոյն իսկ , մեր անուրջներու մէջ յղացածներն անգամ , անոր հաւասարող բան մը չ'ունին : Առաքինութիւնը , աւելի յստակ պայծառութիւնով մը կը շողայ քան աղամանդը : Արարիոյ պարտէզները չ'ունին այնքան քաղցր բոյրեր , որքան առաքինութիւնը : »

Պարկեշտ քաղաքացիին բարեմասնութիւնները թուող գեղեցիկ սպասկերներ գծած է :

«Պարկեշտ մարդը , բարի քաղաքացին , անշուշտ գեղարուեստական հմայքներու անտարբեր է , բայց անիկա իր սրտին խորը համոզուած է թէ՛ արուեստներու ամենագեղեցիկը , թշուառութեան գիրկը հեծող երախաներու տժգոյն այտերուն վրայ , ժպիտն ու բերկրանքը նկարելն է » :

Հ. Ման չէր կարող ըմբռնել թէ՛ ինչ կը նշանակէ թանգարաններ և այլն , արուեստական հրաշալիքներով օժտել , երբ անդին , որք ու անտէր տղան , փողոցները մնալու կը դատապարտուի , երբ անպատիւ ու անառակ մարդուն զաւակը , լուտանքներու դպրոցին մէջ կը մեծնայ և երբ աշխարհ լեցուած է , անթիւ ու անսահման թշուառութիւններով :

Սիւլլիւ Բրիւտոմ , մեծարուեստ Պրանսացի քնարերգակը , ճիշդ միեւնոյն ոճով կը խօսի թշուառութեան ճանկերուն տակ ինկած կնոջ վրայ . «Մարմարիոնէ ու քարէ շինուած կիները Լուվրի նման պալատներ կը բնակին ! Իսկ ապրողները անօթութենէ կը մեռնին » :

Ինչպէս արդէն իր սեփական տողերէն դիւրաւ կըրնայ մակարեւրելի , Հ. Ման գրագէտ—բանաստեղծի բոլոր շնորհներովը օժտուած էր , սակայն անիկա իրեն գերագոյն նպատակ ընտրած էր , ամէն գնով ու ամէն պարագայի տակ , իր նմաններուն օգտակար դառնալ :

Արուեստէ ու ամէն բանէ վեր , Մանի մտահոգութեանց մեծագոյն առարկան , մարդկային բարօրութեան ու երջանկութեան հարցն էր : Ծառայել բովանդակ մարդկութեան , իր բովանդակ ուժով և եթէ կարելի է նոյն իսկ , իր ուժերէն վեր , ահա՛ իր կեանքի նշանաբանը :

ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

Այս կենսագրական տողերուն մէջ, տեսանք թէ՛ որքան մեծ ու օրինակելի եղած է, Հ. Մանի կեանքը և թէ՛ որքան տեւականապէս նշանակելի իր թողած գործը։ Ամէն ասպարէզէ աւելի, դաստիարակութեան պատմութեան մէջ տեղ մը գրաւելը վերջին ծայր դժուար է, քանի որ հոս անհատին գործունէութիւնը որոշ շրջանակի մը մէջ պարփակուած կը մնայ, և փայլելու երեւնալու ընդունակ են անոնք միայն, որոնց անունը, իմացական ու կրթական կարեւոր շարժումի մը միացած է։

Ուրիշ ասպարէզներու մէջ, պարագան բոլորովին կը տարբերի։ Երէկի անձանօթ պատերազմիլը, այսօր վճռական ընդհարումէ մը վերջ, օրուայ հերոսը կրնայ դառնալ։ Գիտնական մը, գրագէտ մը, հնարիչ մը և այլն, շատ աւելի նպաստաւոր հոգի մը վրայ կը գտնուին, տրուած վայրկեանի մը, յանկարծ հրապարակի վրայ յայտնուելու համար։ Սակայն, ինչպէս քիչ առաջ չեղտեցինք, դժբաղդաբար նոյնը կարելի չէ ըսել դաստիարակին համար։ Գօմինիոս, Ժան-ժազ-Ռուսօ, Բեադալլօյի, Ֆրօպէլ, Հըրպարդ, Հօրէյս Ման նոյնքան չքեղ անուններ են դաստիարակութեան պատմութեան մէջ, սակայն ասոնք պարզ դաստիարակներ չեն եղած, այլ իրենց անունին միացած կը տեսնենք կրթական նոր շարժում մը կամ նոր գաղափար մը։

Հօրէյս Ման նշանաւոր հանդիսացաւ իբրեւ դաստիար-

գալ, որովհետեւ անիկա իր ապրած ժամանակաշրջանին, հրամայական պահանջները և իր անմիջական շրջապատին հոգեբանութիւնը կարողացաւ ըմբռնել։

Ակներեւարար, անհատը առանձինն իմացական կամ բարոյական շարժումի մը ծնունդ չ'կրնար տալ, եթէ իր միջավայրն ու ժամանակաշրջանը զինք հասկնալու պատճառաւ չեն։

Անհատին մէջէն, միշտ ցեղն է որ պիտի դիտենք և ապահովաբար հոն պիտի գտնենք մեր հարցերուն լուծումը։

Ստեղծագործող բացարձակ ուժի գաղափարը դժուար է ըմբռնել, քանի որ իմացական ու բարոյական բոլոր շարժումները, միշտ իրենց նախակարապետները ունեցած են, ուրիշ բաւերով, գաղափարական հոսանքներն ու շարժումները յաւէտ, ցեղերու հաւաքական—իմացական կեանքէն է որ դուրս կը ժայթքեն, երբ իրենց գոյութիւնը ապահովող, նպաստաւոր վայրկեանը կը ներկայանայ։

Հօրէյս Ման, հոյակապ շարժումի մը տիրական արտայայտիչը հանդիսացաւ, սակայն, չենք կրնար միանգամայն անգիտանալ թէ՛ իր միջավայրն ու անոր պատմա-ընկերային պայմանները, իր միտքին հնարաւոր դարձնող հանգամանքներէն ոչ միայն գուրկ չէին, այլ ընդհանրապէս նոյն իսկ նպաստաւոր։

Ցեղի մը դաստիարակութեան պատմութիւնը, իր գաղափարական ու կրթական կեանքի պարզ մէկ տարեգրութիւնը չէ, այլ աւելի ճիշդը, անոր քաղաքակրթութեան պատմութիւնը, մեր ներածական տողերուն մէջ անդրադարձած ենք այն գործօններուն վրայ, որ Մանի յաջողութեանց գաղտնիքը ունին իրենց մէջ։

Այժմ, «ՅԵՂԻՆ», «ՄԻՋԱՎԱՅՐԻՆ» և «ՊԱՏՄԱ-

ԿԱՆ ՈՐՈՇ ՄՈՄԷՆՏԻՆ» տիրական ազդեցութիւնը, կէտ առ կէտ ընդունելով հանդերձ, պէտք է փութանք հոս վերջին անգամ մ'ալ չեղտելու թէ՛ Հօրէյս Մանի մեծագոյն արժանիքը կը կայանայ, գլխաւորապէս այն բանին մէջ որ, անիկա ինքզինք ընդունակ զգաց տարապայման զոհարերութեանց:

Աւելորդ է ըսել թէ՛ եթէ Ման, իրեն նպատակ ընտրած ըլլար, տարբեր ասպարէզներու մէջ յաջողիլ, իբրեւ կարող ու պերճախօս իրաւաբան մը, եթէ անիկա թեքուիլ ուզէր, դէպի քաղաքական կեանքը, աչքառու յաջողութիւններ ձեռք բերելու յատկութիւնները իրեն չէին պակսեր:

Տարակոյս չկայ թէ՛ իր մագնիսացնող խօսքը, զինք պիտի առաջնորդէր, մինչև քաղաքական կեանքի գերագոյն բարձրութիւնները, հաւանականօրէն մինչև Միացեալներու նախագահական աթոռը. սակայն Հ. Ման, իր Բիւրիթանեան մեծ պապերու կորովին ու արիւնթեան կը միացնէր, գերազանցապէս մեծ սիրտ մը և մեծ հոգի մը:

Դեղեւում ու երկդիմութիւն չ'կայ իր կեանքի ընթացքին մէջ, վայրկեան մը անգամ անիկա չուղեց յամենալ անձնական նկատողութիւններու վրայ: Բարձր ու սէգ ճակատով մը ան յաւերժապէս փարած մնաց իր մեծ հաւատամքին, հասարակական դաստիարակութեան չմնաղ իսկալին:

Իր «Ամօթ զգացէք, մարդկութեան համար մէկ քանի յաղթանակներ վաստակել առաջ մեռնելու» չքեղ ու պանծալի նշանաբանը, գործնականապէս արտայայտող ինչ կայ աւելի թեյադրական ու հրահանգիչ, որքան իր սեփական կեանքն ու գործը:

Այժմ մեզի կը մնայ, յետագայ էջերուն մէջ քիչ մը աւելի մօտիկէն ճանչնալ, Միացեալներու դպրոցական անցեալն ու ներկան, իրենց ամէնէն համառօտ ու խոշոր գիծերուն մէջ:

ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ

ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ՎԱՐժԱՐԱՆԸ

Ամերիկեան դպրոցը 1850 ին

Ամերիկեան դպրոցը 1900 ին

ՊԱՏՄԱ-ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ ՆՇՄԱՐՔ

Միացեալ Նահանգաց կրթական դրութեան վրայ խօսելէ առաջ, օգտակար թուեցաւ մեզ, քանի մը համառօտ ծանօթութիւններ դնել հոս, Միացեալներու հոգային ու վարչային պայմաններուն նկատմամբ:

Ամէն բանէ առաջ, պէտք է յիշել թէ՛ Միացեալներու բնակչութիւնը, նոր հողի մը վրայ նոր և երիտասարդ ազգութիւն մը կազմելու առաւելութիւններով օժտուած է, մինչ եւրոպական ազգութիւններէն շատերը, մօտաւորապէս, իրենց աճումի ու յառաջատուութեան զէնքի վրայ կը գտնուին:

Երբ ասդին եւրոպական գրեթէ բոլոր երկիրներուն մէջ, հողի ամենափոքր տարածութիւնն անգամ, այնքան խնամքով մշակուած է, Միացեալներու մէջ, հողի անսահման տարածութիւններ, նոյնիսկ իբր արօտատեղի չեն գործածուած: Աւելորդ է ըսել թէ՛ ասոնք Միացեալներու կ'ապահովեն, ապագայ վիթխարի կարելիութեանց գեղեցիկ հեռանկարը:

Միացեալներու կրիման, հանքային ու բնական հարստութիւնները, անվիճելիօրէն շատ նպաստաւոր դիրք մը ստեղծած են, իրենց սահմաններուն մէջ ապրող ժողովուրդներուն համար, սակայն փութանք աւելցնել թէ ամերիկեան ընդհանուր բարգաւաճութեան շարժառիթները բուն իսկ ամերիկեան ազգութեան կերպարանաւորման ուշադրաւ բրօսէին մէջ պէտք է փնտռել:

Յայտնի իրողութիւն մ'է թէ նոր Երկիր մը գաղթելու համարձակութիւնը ունենալու համար, մարդ որոշ

ձեռներեցութիւն և չարքաշութիւն գգայու է իր մէջ .
ա՛րդ, Միացեալներու բնակչութիւնը կազմող տարրերը,
ընդհանրապէս անոնք են որ իրենց պատկանած փոխա-
դարձ երկիրներուն ամէնէն խիզախ ու կենսունակ տար-
րերէն կրնան ենթադրուիլ:

Անսահման է միջավայրի ազդեցութիւնը:

Ինչպէս որ, անսպասելի իր միջավայր, վրանաքնակ
ու վաշկատուն ցեղերու ծնունդ տուած է, ինչպէս որ
հասարակածային երկիրները իրենց ապրուստի համար
ընծայած դիւրութիւններով մեղկ ու ալյասեռած ցեղերու
գոյութեան պատճառ դարձած են, այնպէս ալ, Միաց-
եալներու մասնայատուկ միջավայրը և հոն համախմբուած
անթիւ ցեղերու հոծ բազմութիւնը, իրենց բազմազան
ձիրքերով ժիր, կորովի ու ձեռներէց ցեղի մը կեանք
տուած են:

Թէ՛ սոսկական բնութիւնը չէր կրնար ինքիրմով
յիշուած պայմանները ստեղծել, կարելի է դիւրաւ հաս-
տատել աչքի առջեւ բերելով վիթխարի Զինաստանը,
երկիր մը, ուր բնութիւնը նպաստաւորած է մարդիկ,
սակայն ցեղային ուրոյն յատկանիշներ ու սովորութիւն-
ներ զայն յառաջադիմութեան գլխովին հակադիր գիծե-
րու վրայ նետած են:

Միացեալներու հողային պայմաններուն ու ցեղին
առանձնայատուկ կազմութեան վրայ այս համառօտ ակ-
նարկը ձգելէ վերջ, վայրկեան մը կանգ պիտի առնենք
Միացեալներու կառավարական ու վարչական ձեւին
վրայ, անկէ անմիջապէս վերջ, մեր նիւթին անցնելու
համար:

Առաջին ակնարկով, Միացեալներու վարչական մե-
քենան՝ օտար դիտողին վերին աստիճանի բարդ ու ան-
թափանցելի պիտի թուի, և անիկա իր բարդութեան

գաղափարով շատ աւելի ընկճող տպաւորութիւն մը կը
գործէ, որքան որ դիտողը, իր անձնական փորձառու-
թիւններուն մէջ, անոր մօտիկցող ու զուգորդող պա-
րագայ մը չյիշեր:

Հակիրճ բացատրութեամբ մը, Ամերիկայի Միացեալ
Նահանգները, հանրապետութիւններու հանրապետութիւն
մը կը ձեւացնեն:

1776ի Յեղափոխութենէն կամ անկախութեան պա-
պատեալովէն առաջ, Միացեալներու արեւելեան մասե-
րուն վրայ, բնակչութիւն հաստատող գաղթականները,
անգլիական տիրապետութեան ներքեւ, 13 գաւառներ
կը ներկայացնէին, 3,000,000 բնակչութեամբ, այսօր
Միացեալ Նահանգներու կամ աւելի ճշգրիտ բացատրու-
թեամբ մը, գաշակից հանրապետութիւններու թիւը 49
է, 91,972,266 բնակչութեամբ:

Միացեալներու և ասոնցմէ կախում ունեցող կալուած-
ներու բնակչութեան ընդհանուր թիւն է 101,100,000:

Միացեալներու ներկայ քաղաքական կազմը և ասոր
յարակից զանազան հաստատութիւնները, արժանաւորա-
պէս ճանչնալու համար, մէկը պէտք է լրջօրէն ուսում-
նասիրած ըլլայ Անգլիոյ պատմութիւնը: Աներկբայօրէն
հետազօտող միտքը, իոս ալ կանգ չ'առնելով, աւելի
հնագոյն ընկերութեանց կազմութեամբ և մանաւանդ
Հռոմի քաղաքական կերպարանաւորութեան հարցերով
պիտի գրաւուի, սակայն նման հայեցողութիւններ, բնա-
կանաբար մեզի շատ հեռունները պիտի տանէին և մենք
կը բաւականանանք, իոս, անմիջական պատճառներու
քննութեամբ. քանի որ հեռաւորին պատճառարանու-
թիւնը, հազիւ ակնարկութեան մը իրաւունք ունենար
այս էջերուն մէջ:

1775ի Յեղափոխական Գծերէն, անկախութեան

պատերազմի յայտարարութեան հետ, գաղթականական ընդհանուր և անքակտելի միութեան մը ծրագիրը մշակեց:

«Յաւերթական միութեան ու դաշնակցութեան յօդուածներ» որակումին ներքեւ, 13 գաւառները կամ նահանգները, փոխադարձ յարձակողական և պաշտպանողական դաշնադրութիւն մը կը կնքէին: Հոս մէջ կը բերենք, անոր հիմնական գիծերէն հետեւեալ հատուածը: «Իւրաքանչիւր նահանգ կը պահէ իր սեփական անկախութիւնն ու ազատութիւնը, մէկ բառով իր վեհապետական իրաւունքները:»

Վերեւ տրուած յայտարարութեան մէջ արդէն պարզուած կը տեսնենք սա կարեւոր իրողութիւնը թէ՛ այսօրուայ Միացեալներու հիմնադիրները, ազգային կազմակերպութեան ու գոյառութեան առաջին վայրկեաններէն սկսած, որպիսի հոգատարութիւն ու հեռատեսութիւն ցոյց կուտան, տեղային ինքնավարութեան սկզբունքները հաստատուն կուտանի մը վրայ դնելու համար:

Այս սեղմ էջերուն մէջ, կարելի չէ ուրուագծել, այն բոլոր դժուարութիւնները, որոնց դէմ պարբերաբար կուրծք տալով, ամերիկեան նորածին ազգութիւնը տալաւ կարողացած է երկրի վարչական մեքենան ներկայ կատարելագործութեան բարձրացնել:

1776—1789, տասերեք տարիներու տաժանագին ջանքերով ու բիւրաւոր գայթուսներէ վերջ, հազիւ կարելի եղած է 1789ի սահմանադրութիւնը գծել, որը կ'սկսի ժողովրդային վեհապետութեան գաղափարը բերեղացնող սա գեղեցիկ յայտարարութեամբ:

«Մենք, Միացեալ Նահանգներու ժողովուրդս, աւելի կատարեալ միութիւն մը կազմելու, արդարութիւն հաստատելու, առտնին խաղաղութիւնը ապահովելու, ար-

տաքին յարձակմանց դէմ պաշտպանուելու, բովանդակ համայնքի բարեխառութեան և ազատութեան բարիքները թէ՛ մեղի և թէ՛ մեր ապագայ սերունդներուն ապահովելու համար կը կազմենք ու կը հիմնենք, Ամերիկայի Միացեալ Նահանգաց ներկայ սահմանադրութիւնս»:

Ազգային կամ դաշնակցային մայր սահմանադրութեանէն դուրս, 49 դաշնակից նահանգներէն կամ հանրապետութիւններէն իւրաքանչիւրը, իրեն յատուկ նահանգային սահմանադրութիւնը ունի և ինչպէս որ ազգային օրէնսդիր մարմինը Գոնկրէն, կը բաղկանայ երկու հատուածներէ, Նրեսփոխանական ու Մերակուտական ժողովներէն, այնպէս ալ իւրաքանչիւր նահանգ իր սեփական օրէնսդիր ժողովներն ունի, դարձեալ, ինչպէս որ Միացեալներու սահմանադրութիւնը բարձր ու անմատչելի կը մնայ Գոնկրէն համար, նոյնպէս ալ իւրաքանչիւր նահանգի սահմանադրութիւնը, նահանգային օրէնսդիր ժողովի իրաւասութենէն վեր ու անձեռնմխելի կը մնայ Նրկու պարագաներու մէջ ալ, ժողովուրդին միայն վերապահուած է միշտ, սահմանադրական կարգերու մէջ ունէ փոփոխութիւն մտցնելու իրաւունքը:

Այս բոլոր ըսուածներէն կը հետեւի թէ՛ Միացեալ Նահանգները կազմող բոլոր մեծ ու փոքր համայնքները, հակառակ իրենց դաշնակցային սերտ կապերուն, ամէն քայլափոխի, տեղային բացարձակ ինքնավարութեան լայն սկզբունքներով կ'առաջնորդուին. ինքզինքը կառավարել այնպէս որ թէ ենթական, այսինքն ունէ տրուած վայր և ասիկա ընդգծող աւելի մեծ համայնքը և ասոր յարակից գործօնները, ուրիշ համայնքներ, ոչ միայն իրենց անհատականութենէն ու անկախութենէն բան մը չտուժեն այլ իրենց ինքնուրոյն ու ազատ ապրելակերպովն հանդերձ, կարող ըլլան զիրար ամբողջացնել, ահա ամերիկեան վարչական ձևը բնորոշող գիծը:

Առհասարակ լատին ցեղի մէջ երեւան եկած քայ-
քայումի ախտանիշները հոն շատ աւելի բացայայտօրէն
կարելի է ընդհնարել:

Շատ ստույգ է թէ Անկլո-Սաքսօն ցեղը նոյն իսկ
սահարաներու մէջ ուղտերէն չինել կը յաջողի, ցեղին
առանձնայատուկ երկաթեայ աննկուն կամքին շնորհիւ.
շատ բնական է ուրեմն, որ տրուած ըլլալով հաւասար
պայմաններ՝ Անկլո-Սաքսօնը միշտ զօրաւոր մրցակիցը
դուրս գայ պայքարին մէջ:

Չկայ ժամանակակից պատմութեան մէջ օրինակ մը,
ուր մատուցական — բարոյական կեանքով զարգացած
ժողովուրդ մը իր զրաջի երկիրն, այդքան արտասովոր
չափերով գերազանցած ըլլայ, որքան Միացեալ Նահանգ-
ները հարաւային ամերիկեան երկիրները գերազանցած են,
իրենց բարձր քաղաքակրթական հանգամանքներով:

Ամէն պատշաճ վարկ տալով հանդերձ ցեղային ու-
րոյն յատկանիշներու և տարբերութեանց հիմնական հար-
ցին, չէ կարելի սակայն չդիտել այս ամենի տարբերու-
թեանց պատճառը:

Միացեալ Նահանգները իրենց ընդհանուր բարգա-
ւաճումէն շատ բան կը պարտին իրենց հասարակական
վարժարաններու պատկառելի սխտէմին, որ տարուէ
տարի իմացական, տնտեսական ու բարոյական զարգա-
ցումներու լայնարձակ ուղին կը բանայ իր սահմաններուն
մէջ ապրող բոլոր ժողովուրդներուն առջեւ:

Միացեալներու քառասուններէն զաշնակից նահանգ-
ներէն իւրաքանչիւրն, իր սեփական խառնուածքը ունի.
թէ և ազգային նկարագիրը իր ընդհանուր գիծերուն մէջ
նոյնն է, սակայն ինչպէս որ զանազան հատուածներ
իրենց կլիմայական զգալի տարբերութիւնները ունին,
այնպէս ալ նկատելի ըլլալու աստիճան բարձրերու տար-
բերութիւններ կան:

Ընդհանրապէս Աթլանթիքի նահանգներու օդը խիստ
է, եղանակներու համաձայն թէ՛ ցուրտը և թէ՛ տաքը
սաստիկ են. այս նահանգներու ժողովուրդն ալ բնաւո-
րութեամբ պաղարիւն, հաշուազէտ ու պահպանողական
է, իսկ անդին հարաւային տաքուկ արեգակին ազդե-
ցութիւնը վայելող նահանգները իրենց արեւին պէս տաք
ու բուղի սիրտ ժողովուրդ մը ունին, աւելի երազուն
ու դիւրահաղորդ. քան իրենց արեւելեան նահանգներու
հայրենակիցները: Դաստիարակութեան տեսակէտէ, այս
տարբեր նահանգները անցեալի մէջ չեն կարողացած
հաւասար քայլերով յառաջադիմել: Արեւելեան նահանգ-
ները միշտ զգալի կերպով կանխած են հարաւը և արեւ-
մուտքը, սակայն շնորհիւ հասարակական վարժարաննե-
րուն՝ այդ տարբերութիւնները հետզհետէ նուազած են և
այսօր մասամբ բոլորովին ջնջուած:

Այսօր այլևս արեւմտեան բաժինը նոյնքան հպարտ
զգալու իրաւունք ունի, որքան արեւելեան նահանգ-
ները: Ուշագրաւ պարագայ, Միսիսիպի լայնածաւալ
հովիտը, բնութեան ընծայած անսպառ հարստութիւննե-
րուն շնորհիւ, ամերիկեան քաղաքակրթութեան գերա-
զոյն բնագաւառը ըլլալու սահմանուած է: Ո՛չ միայն
վիթխարի քաղաքներ, ստուարաթիւ համայնքներ արա-
գաթուիչ լոյս աշխարհ կուգան հոն, այլ կրթական հոյա-
կապ տաճարներ, որ իրենց արեւելեան քոյր հաստատու-
թիւններուն, դարեւոր Հարվըդներուն և Եէյլերուն
նախանձելու բան մը չունին:

ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆԸ

Մինիսթրա նահանգի դպրոցներու ընդհ. վերատեսուչը իր 1891—92 տեղեկագրին մէջ կ'ըսէ.

Մեր երկրի հասարակական վարժարանները այնպիսի ծանր պատասխանատուութիւն մը ունին, որ բոլորովին անձանօթ է եւրոպական երկիրներուն ատկեալ, Հին Աշխարհէն դէպի մեզ դիմող ազգերու հոծ բազմութիւնը ամերիկացիներու բարդ ու դժուար հարցն է, այդ այլազան ցեղերով կազմուած համացեղ ազգութիւն մը. ծանօթ մեր պատմութեան, մեր լեզուին, որ պիտի բանայ իրենց առջեւ անգլիական գրականութեան անսպառ դանձերը և, վերջապէս, զանոնք պիտի միացնէ մեր ազգային կեանքին հետ: Այս ամէնը հասարակական դպրոցները միայն կարող էին ընել: Ընտանիքին, եկեղեցիին, գործարանին և վերջապէս ընկերութեան բոլոր խաւերուն մէջ մարդիկ իրենց որոշ դիրքերը ունին, իսկ հասարակական դպրոցներու մէջ՝ հարուստ, աղքատ, սպիտակամորթ, սեւամորթ, տեղացի թէ օտարական միատեղ կուգան, նոյն հաւասար իրաւունքներուն տէր, և միայն իրարմէ կը տարբերին իրենց մտաւոր ու բարոյական արժանիքով: Կրօնական, ցեղական և այլ տարբերութիւններ կրթական յարկէն դուրս կը մնան: Բարութեան, պարկեշտութեան, ուշիմութեան և ազնիւ բարքերու անհատական յատկանիշները միայն փոխադարձ յարգանքի հիմունքը կը կազմեն վարժարանին մէջ:

Ամերիկեան միջավայրի առանձնայատուկ հանգա-

մանքները այնպիսի երեւոյթներ ստեղծած են, որ ընտանիքին իր զաւակներուն վրայ ունեցած ազդեցութիւնը չատ կանուխէն կը չեղոքացնեն, մինչեւ այն աստիճան, որ հին և նոր սերունդներու միջեւ խոշոր անջըրպետ մը կը բացուի. ինչ որ մէկ կողմէն ընտանիքը կը տուժէ իր ազդեցութենէն, դպրոցը կը շահի, բայց երբ այս վերջինն ալ չհաւասարի իր կոչումին, ինչ որ հազուադէպ պարագայ մը չէ, այս անգամ երեխան, չղթայաղերծ այդ երկու կենսական ազդեցութիւններէն, կը դատապարտուի մութին մէջ խարխալել:

Հիմնական ճշմարտութիւն մըն է, թէ ընտանիքին գործակցութիւնը դպրոցին հետ՝ այս վերջինին յաջողութեան էտկան պայմանն է, սակայն երբ ի նկատի ունենանք թէ նոյն իսկ ամենաքաղաքակիրթ կեդրոններու մէջ անգամ ընտանիքներու ստուար մեծամասնութիւնը դպրոցին հետ զուգընթացաբար քալելու կամ գործակցելու պատրաստուած չէ, չուտով կրնանք մակարերել թէ ինչ դժուարութեանց կրնդ հարուին յաճախ դպրոց և դաստիարակ: Իտէսլ ընտանիքներու թիւը զեռ այնքան աննշան է աշխարհի վրայ, որ այս հարցը գոյութիւն ունի ամէն երկիրներու համար, մասնաւորապէս Ամերիկայի նման բազմացեղ միջավայրի մը համար, ուր բոլոր դուրսէն եկողները կամ գաղթականները, գէթ, ժամանակի մը համար, պիտի յամառին իրենց որդեգրած երկրի քաղաքակրթութեան չենթարկուիլ. սակայն ամերիկեան հասարակաց վարժարանը վաղուց արդէն այս հարցը լուծած է. կին դաստիարակի ներկայութիւնը հոն, երկսեռ դրութիւնը, որ բոլորովին ընտանեկան բնոյթ մը կուտայ դասարանին, մանկավարժական լաւագոյն մէթոտներու իմաստուն հետեւողականութիւն մը, դպրոցական առարկաներու ճշխոթիւնը, հասարակական վարժարանները

ընտրողը ռամկապետական լայն ոգին և շատ մը ուրիշ մանրամասն երեւոյթներ միացած կը կազմեն այն արգաւանդ հողը, որու վրայ կ'աճին ու կը զարգանան օտար ու տեղացի երեխան, կեանքի առաջին քայլերուն իսկ, իրարու սերտ կերպով կապուած ու միացած:

Միացեալ Նահանգները, ամէն բանէ առաջ տնտեսական գերակշռութեան, արդիւնաբերող միծաղոյն երկրի համբաւը կը վայելեն, ու մարդ ինքզինք հակասութեան մը դէմ կը գտնէ, կարծես, երբ ճարտարարուեստի և ֆինանսական գերազոյն բարձրութեանց հասած երջանիկ ցանքին հպարտ կերպով կը յայտարարէ իր ամենակարող տօյարի դաւանանքին հետ սա գաղափարը. «Մեր հասարակական դպրոցներու իտէպն է ուշիմ, մտացի ու առաքինի քաղաքացիներ պատրաստել»: Առ երեւոյթ աւնողը դրականութեան մը ետեւ, թագնուած կան ուրեմն իր մէջ, գաղափարական բարձր հակումներ, միայն, ինչ որ յատկանշական է, այդ գեղեցկութիւնները յաճախ այնքան խորը թաղուած են իր մէջ, որ ընդ երկար օտար աչքեր՝ գործ, ճարտարարուեստ, տօյար դաւանող ամերիկացին միայն կը տեսնեն:

Վերեւ տրուած ծանօթութիւններէն կը հետեւի թէ՛ հասարակական վարժարանը իր վրայ առած է ամերիկեան քաղաքացին պատրաստելու չափազանց փափուկ ու դժուարին պարտականութիւնը, հետեւաբար այս վերջինը, հանդէպ հանրապետական կառավարութեան բարոյապէս պատասխանատու է:

Այսօր այլեւս տիեզերապէս ընդունուած իրողութիւն մ'է թէ՛ ամերիկեան հասարակական վարժարաններու դրութիւնը, աշխարհի ամէնէն չքեղ հիմնարկութիւններէն մէկն է:

Ժողովրդային կրթութեան այս մեծածաւալ ու հոյակապ դրութիւնը իր մէջ կը բովանդակէ.

1. Նախնական կրթութիւնը կամ նախակրթարանը:

2. Երկրորդական կրթութիւնը կամ բարձրագոյն վարժարանը:

3. Պետական վարժապետանոցը:

Եթէ, Միացեալներու դաստիարակութեան պատմութեան վրայ փոքրիկ ակնարկ մը ձգենք, պիտի տեսնենք անմիջապէս թէ՛ ժողովրդային կրթութեան մեծ շարժումը, հազիւ 70 տարուայ ծագում մը ունի: 1830 թուականին, միայն երեք նահանգներ Նու Եօրք, Մէսսչուսէց և Նու Հէմփթը, հասարակական վարժարաններ բացած են և այդ ալ խիստ ցանցաւ թուով:

Այս վերջին քառասուն տարիներու ընթացքին մէջ է գլխաւորապէս, այսինքն 1870էն ի վեր որ, հասարակական վարժարաններու շարժումը հսկայաքայլ յառաջադիմած է:

Վերջին վիճակագրութեան համաձայն ճիշդ այս պահուս, ամերիկեան հասարակական վարժարաններու աշակերտաց թիւը զրեթէ 20,000,000ի, կը բարձրանայ, այսինքն Պուլկարիոյ կամ Լօնտօնի բնակչութեան եռապատիկը, իսկ Բարիդի բնակչութենէն 5—6 անգամ աւելի միւս կողմէն բոլոր դպրոցական չէնքերու տարածութիւնը Մեծն Բրիտանիոյ և Հօլանտայի տարածութենէն աւելի ընդարձակ ու ֆրանսայի տարածութեան $\frac{7}{10}$ է, այս գետիններուն համագումար արժէքը մէկ միլիառ տօյարի կը բարձրանայ: Բոլոր ուսուցչաց թիւն է 513000:

Այժմ դիւրաւ կրնայ մակաբերուիլ թէ՛ հասարակական վարժարաններու այս վիթխարի կազմը, ինչքան տիրական դեր մը կատարելու է բովանդակ ամերիկեան ազգութեան կեանքին վրայ, ընդհանրապէս:

Բացայայտ իրողութիւն մ'է թէ՛ ու է ազգ չը կրնար, իր մէջ բովանդակուած բոլոր նսարաւորութիւն-

ներէն օգտուիլ, եթէ անիկա իր ծոցին մէջ ապրող մաս-
սաներու լուսաւորութեան հարցով չ'հետաքրքրուիր:

Անցեալի մէջ, Հռոմը ինկաւ, ո՛չ այն բանին հա-
մար որ իրեն զօրապետներ ու վարիչներ կը պակսէին,
այլ որովհետեւ իր կրթական սիստէմը, բացարձակապէս
թերի ու անբաւական էր և չէր կարողացած հասնիլ
մինչեւ ժողովրդային խաւերուն սիրտը:

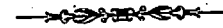
Միւս կողմէն, ներկայ ժամանակներու մէջ դարձ-
եալ, պատմութիւնը մեղի ցոյց կուտայ թէ՛ մինչ Միաց-
եալները իրենց անկախութեան առաջին օրէն մինչեւ
այսօր, այսինքն 130 տարիներէ հետէ, կառավարական
ու վարչական, գեղեցիկ կայունութիւն մը կը վայելն,
անդին Յրանսայի մէջ, հանրապետական ընթիւնը, իրա-
րու ետէ երկու անգամ տապալած է և այսօրուայ եր-
րորդ հանրապետութիւնն ալ, ցարդ չէ կարողացած իր
օձիքը բոլորովին ազատել, միապետական և այլ տասնեակ
մը յետադիմական հոսանքներէ, որոնք, աւելորդ է ըսել,
չեն դադրած ատեն ատեն, երկրի կառավարութեան մտա-
հոգութիւն պատճառել:

Ի՞նչու քաղաքական ընթիմի այս տարապայման ան-
կայունութիւնը Յրանսայի մէջ: Պատճառը խիստ բացո-
րոյ է: Լայնիմաստ հասարակական կրթութեան մը չ'գո-
յութիւնը և կղերին ապերասան ու մենաշնորհեալ դիր-
քը, դպրոցական հարցերու մէջ:

Միջիթարական է սակայն որ, այս վերջին տասնեակ
տարիներու ընթացքին, այս ուղղութեամբ մեծ յեղա-
շրջում մը կատարուիլ սկսած է Յրանսայի մէջ:

Ընկերային այս վերքերը անձանօթ են ամերիկեան
ազգութեան և ասիկա աւելորդ անգամ մը ևս պիտի
չեշտենք, շնորհիւ հասարակական դաստիարակութեան:

ԿՐԹԱԿԱՆ ԱՊԱԿԵԴՐՈՆԱՑՈՒՄ

Յրանսայի կրթական գործոց նախարարներէն մէկը,
առնեալ հպարտութեամբ յայտարարած է: «Այս ժամուս,
Ֆրանսայի բոլոր գօլէմներուն վեցերորդ դասարանի ա-
շակերտները, Լաֆօնթէնի առակները կ'արտասանեն»:

Յրանսայի կրթական գործերու նուիրապետական
գլուխը, այս յայտարարութիւնը ընելով, գուցէ, ութե-
րորդ հրաշալիք մը մասնանշողի ինքնաբաւարարութիւնը
զգացած էր, և իրաւամբ մինչեւ այսօր ալ Յրանսան,
հակառակ էտմոն Տէմօլէններու և իր համախոհներու
ստեղծած փրկարար շարժումին, կը մնայ գերազանցա-
պէս կեդրոնացեալ ընթիմով կառավարուող երկիր մը:

Զուլցերիան և Անգլիան բացառութիւն առնելով,
գրեթէ մնացեալ բոլոր եւրոպական երկիրներու վարչու-
թիւնները, Ֆրանսականին նման, կեդրոնացեալ դրու-
թեան կը պատկանին, հազիւ հազ, երբեմն թեթեւ տար-
բերութիւններով:

Ասոր փոխարէն, Միացեալ Նահանգները, անհատա-
կան նախաձեռնութեանց և ինքնօգնութեան մեծ հայրե-
նիքը կը ներկայացնեն: Անհատական թէ հասարակական
կեանքի մէջ, ամերիկացիին մեծագոյն նշանաբանն է
«Դուն քեզի օգնէ որ Աստուած ալ քեզի օգնէ»:

Իւրաքանչիւր համայնք, ինչպէս որ իր քաղաքային
վարչութեան պատկանող պաշտօնեաները քուէի առաւե-
րութեամբ կ'ընտրէ, միեւնոյն կերպով ալ կը կազմէ իր
օւսումնական ու կրթական վարչութիւնները, այս
դրութիւնը գրեթէ ընդհանուր է, հազիւ հազ տեղ տեղ
երբեմնակի թեթեւ տարբերութիւններով:

Եւրոպական ազգութեանց ունեցածին նման կրթական նախարարութիւն, կեդրոնէ մը ուղղուած հրահանգներ ու տնօրինութիւններ գոյութիւն չունին Միացեալ-ներու մէջ, սակայն ասոր փոխարէն, ամերիկեան հասարակութեան արթուն ու աչալուրջ հակողութեան ներքեւ, կրթական ու ուսուցչական կարեւոր ընկերութիւններ, այս աշխարհի ու ցիր ու ցան ձեռնարկները համադրելով, կը յաջողին անոնցմէ դուրս բերել, տիպար ծրագիրներ, կանոնադիրներ ու դպրոցական օրէնքներ, որոնք հաւասարապէս օգտակար կը դառնան երկրի զանազան դպրոցական դրութեանց:

Հակառակ համայնքներու ինքնազուտ գործունէութեան, ասոնց մէջ տիրող ներդաշնակութիւնը չատ աւելի մեծ ու գեղեցիկ է, ասիկա բնականաբար, չնորհիւ ազգային կրթութեան մեծ իտէալին. «Ամէնուն ալ կըրթուելու, ուսանելու հաւասար պատեհութիւններ տալ»: Այո՛, չնորհիւ կրթական այս մեծ իտէալին, այսօր. Գալիֆօրնիայէն մինչեւ Նիւ Եօրք, ու Միչիկընէն դէպի հարաւ, մինչեւ Նիւ Օրլէան տարածուող երկրին վրայ ապրող ժողովուրդները ամենասերտ կապերով կապուած են մէկզմէկու, միեւնոյն հակումներով ու միեւնոյն բաղձանքներով տոգորուած:

Ամերիկեան կեանքի բազմազան երեւոյթներուն մէջ, ներդաշնակութեան ու կանոնաւորութեան այս գեղեցիկ պատկերը դիտելէ վերջ, խորին ուշադրութեան արժանի է սա պարագան ալ որ, չնորհիւ ժողովրդային կրթութեան ծաւալման, լեզուական տեսակէտէն ալ, երկիրը շատ բան չահած է, մինչ չատ մը ուրիշ երկիրներու մէջ, այնքան մեծ թուով զաւարաբարբառներ գոյութիւն ունին, Միացեալներու մէջ, արեւելքէն արեւմուտք ու հիւսիսէն հարաւ ամէն կողմ. կարելի է ըսել թէ՛ անգլերէն լեզուն գրեթէ միօրինակ կանոնաւորութեամբ մը խօսուած է:

ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ ԿՐԹԱԿԱՆ ԴՐՈՒԹԵԱՆ

ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՁԵԻՐ

Միացեալ Նահանգները, իրենց մէջ կը ներկայացնեն քաղաքային, նահանգային և ազգային երեք տարբեր կրթական վարչական ձեւեր, որ, հակառակ իրենց առեւտրելոյթ տարբերութիւններուն, ոգիով բացարձակապէս նոյնն են, միեւնոյն ընդարձակ գործարանաւորութեան, տարբեր անդամները, միեւնոյն նպատակին ու արդիւնքին ձգտող:

I

ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ԿՐԹԱԿԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ

Իւրաքանչիւր քաղաք կամ գիւղաքաղաք, քուէ-արկութեամբ կ'ընտրէ իր ուսումնական կամ կրթական վարչութիւնը: Ընդհանրապէս Սքուլ Բըմիթի անունին ներքեւ, նոյնպէս և դպրոցներու ընդհանուր վերատեսուչը: Սքուլ Բըմիթին կը յանձնանէ. քաղաքին կամ տրուած ուէ համայնքի դպրոցական բոլոր գործերը, տնօրէններու, ուսուցիչներու և զանազան ուրիշ պաշտօնեաներու ընտրութիւնը, չէնքերու հոգատարութիւնը, դպրոցական այլևայլ պէտքերու մատակարարութիւնը, միով բանիւ ամէն ինչ որ կը վերաբերի համայնքին հասարակական դպրոցներու սխտէմին:

Սքուլ Բըմիթին, աշխատութեան բաժանումի գիտական միտքէն առաջնորդուած, անդամներու փոխա-

դարձ կոչումին համաձայն, յանձնախուսմբեր կ'ընտրէ և այս ուղղութեամբ, առանց ժամանակի անհարկի վատնումներու, իր աշխատութիւնները անհունապէս երազացնել ու արդիւնաւորել կը յաջողի։ Այս մարմինն անդամները, քաղաքին կամ համայնքին ուսումնական լաւագոյն տարրերը կը ներկայացնեն և առանց վարձատրութեան, կը տրամադրեն իրենց ժամանակը, համայնքին դպրոցական գործերուն։

Տրուած համայնքի մը վարժարաններուն ընդհանուր վերատեսուչը, վերին աստիճանի պատասխանատու պաշտօնեայ մըն է, քանի որ այս վերջնոյն ձեռնհասութենէն կախում ունի, քաղաքին վարժարաններուն ընդհանուր զնացքը։

Ամերիկեան կեանքի տասնըմէկ տարուայ ծանօթութիւններու մէջ, առհասարակ ուր որ գտնուած եմ և որքան որ մօտիկէն ու հեռուէն կարողացած եմ ուսումնասիրել, այս պաշտօնները վարող անձնաւորութիւնները, բիւրաւորներու մէջէն արտակարգ խնամքով մը ընտրուած մարդիկ են, ասոնք կարելի է նմանցնել կարող ու կորովի ռազմագէտներու, ընդհանրապէս այնքան աշխոյժի տէր ու գործունեայ որքան Ռօզվելթ մը, միով բանիւ ինչպէս որ ամերիկեան ճարտարաւեստը իրեն գաբիթէնները ունի, այնպէս ալ հասարակական վարժարաններու դրութիւնը, յանձին իր ընդհանուր վերատեսուչներու ունի իրականապէս արժէքաւոր մարդիկ, որ իրենց անձնաւորութեան մէջ, փիլիսոփայի խառնուածքին կը միացնեն, գործի մարդու ուժեղ ու վճռական տրամադրութիւնը, և գաբիթէնի մը բոլոր հեղինակութիւնով կը վարեն որոշ վայրի մը դպրոցական դրութիւնը։

Մեր ըսածները միայլ չհասկցուին, ասոնք արտա-

քուստ վայրագ ու կատաղի բան մը չունին իրենց մէջ, ինչպէս շատ անգամ ատով բնորոշուած են գաբիթէնները, ընդհակառակը վերին աստիճանի հեղաբարոյ, նոյն իսկ կարելի է ըսել, անուշ բնաւորութեան տէր մարդիկ են ասոնք, իրենց բոլոր ուժը իրենց ներսիդին է հարկաւ, այդ ուժը աւելորդ է ըսել բարոյական մարդու հոգեկան անպարտելի ուժն է։

Ընդհանրապէս, դպրոցներու ընդհանուր վերատեսուչը, Սքուլ Բըմիթիին քարտուղարութեան պաշտօնն ալ կը վարէ, քարտուղար բառէն խափուելու չէ, աւելի ճիշդը յաճախ այս վերջինն է որ Սքուլ Բըմիթիին ուղղութիւն կ'ուսայ։

II

ՆԱՀԱՆԳԱՑԻՆ ԿՐԹԱԿԱՆ ՊԻՐՕՆՆԵՐԸ

Իւրաքանչիւր նահանգ ունի իրեն կրթական պիւրօն, նահանգի մայրաքաղաքին մէջ։ Նահանգին կառավարիչը և փոխ կառավարիչը, յիշեալ պիւրօյին պատուակալ նախագահի ու փոխ-նախագահի տիտղոսները կը կրեն։

Նահանգային կրթական պիւրօններու անդամներու թիւը 7—8—9 կրնայ ըլլալ, նահանգին կարեւորութեան համաձայն։ Այս պիւրօյին անգամ ընտրուելը, ինքնին շատ բարձր պատիւ մ'է, քանի որ ասոնք բովանդակ նահանգի մտաւորական ամէնէն կարկառուն դէմքերէն կ'ենթադրուին։

Նահանգային կրթական պիւրօյին անմիջական ազդեցութեան տակ կը գտնուին նահանգային կամ պետա-

կան վարժապետանոցները, դարձեալ այս պիւրօն է որ կ'ընտրէ նահանգային վարժարաններու յանձնակատարը (commissionner):

Այս վերջինին պաշտօնն է նահանգին բոլոր դպրոցներուն վրայ ընդարձակ տեղեկագիրներու սթաթիսթիքներ պատրաստել, նահանգային վարժարաններու յանձնակատարը անմիջական կամ ուղղակի ազդեցութիւն ի գործ դնելու իրաւունք չ'ունի, կրնայ միայն յանձնարարութիւններ ու թելադրութիւններ ընել:

III

ԿՐԹԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՅ ԱԶԳ. ՊԻԻՐՕՆ

1867ին, տնօրէն-դաստիարակներու ազգային ընկերութիւնը, յիշատակագիր մը կ'ուղղէ գօնկրէսին, որուն հիման վրայ կը հաստատուի «կրթական գործոց ազգային պիւրօն», հանրապետութեան մայրաքաղաքին, Ուօշինկընի մէջ:

Այս պիւրօյին առաջին յանձնակատարը (commissionner) եղած է Հանրի Պարնըրտ, որը, Հօրէյս Մանէ վերջ, միացեալներու կրթական ամէնէն աչքառու դէմքերէն մէկը եղած է:

Ազգ. կրթական պիւրօն, վարչական ու է իրաւասութիւն չ'ունի, ուրիշ բառերով ինք չէ որ, երկրին դպրոցները կը վարէ, այլ պարզապէս ասոր խնդրանաց վրայ, երկրին բոլոր կրթական մարմինները, դպրոցական կեանքի վերաբերեալ ամէն տեսակ անդեկութիւններ, տեղեկագիրներ, վիճակագրութիւններ և այլն կը զրկեն իրեն. և այս վերջինն ալ իր կարգին, ասոնց վրայ հիմնուելով, կը պատրաստէ երկրին կրթական գործերու,

ընդհանուր տեղեկագիրը և վիճակագրութիւնները, հաշարաւոր էջերէ բաղկացած:

Այս պիւրօն շատ սերտ յարաբերութիւններ կը մշակէ նաև, օտար երկիրներու կրթական պաշտօնատանց հետ: Պիւրօյին հրատարակութիւնները, չափազանց առատօրէն կը շրջաբերին թէ բուն երկրին մէջ, թէ արտասահման, աւելցնենք նոյնպէս թէ՛ կրթական պիւրօյին ծախքերը, կեդրոնական կառավարութեան կողմէ կը հոգացունին:

Կ'արժէ մասնաւորապէս յիշել թէ՛ ազգային կրթական պիւրօյին, տարեկան տեղեկագիրները, վերին աստիճանի շահեկան ու թելադրական պարունակութիւն մը ունին: Շատ յաճախ Միացեալներու և եւրոպական զանազան կրթական դրութեանց բաղդատութիւնը կուտայ, որոնք միշտ իմաստասիրական ու գիտական խորութենէ մը ներշնչուած են: Այս պիւրօյին նախկին գըմիշընըրիներէն տաղանդաւոր Պրն. Հէրիսը, իր առաջին տեղեկագիրն մէջ, հետեւեալ կերպով կը սահմանէ պիւրօյին պաշտօնը:

«Ազգային կրթական պիւրօյին, օրինական իրաւասութիւնն է, հաւաքել ու ցրուել, դաստիարակութեան ու դպրոցին վերաբերեալ ամէն տեսակ տեղեկութիւններ: Անհրաժեշտ է որ իւրաքանչիւր վայր, ուրիշ վայրերու մէջ փորձարկուած, կրթական հարցերու վրայ գաղափար ունենայ»:

Ազգային կրթական պիւրօյին ներկայ գըմիշընըրը, Պրն. Գիէքսթօն. յիշեալ պիւրօյին գործունէութեան սահմանները ընդարձակելու և ազգ. կրթութեան համար ընդհանրապէս, պիւրօյին դերը աւելի արդիւնաւոր ու օգտակար ընծայելու համար, վերջերս գօնկրէսին դիմելով, յաւելուածական վարկ մը խնդրեց, ծրագրուած

կարգ մը բարեփոխութիւններ ու ընդլայնումներ ընելու համար:

Պ. Գլէքսթօնի դիմումը երկրորդելու և անոր յաջողութիւնը ապահովելու համար, նահանգային ուսուցչական միութիւններէն շատերը, Ուոշինկթընի մէջ, իրենց չրջանը ներկայացնող երեսփոխաններուն ու ծերակուտականներուն դիմելով, խնդրած են որ իրենց բոլոր լաւագոյնը ընեն, խորհրդարանի մէջ Պ. Գլէքսթօնի առաջարկութիւնները ընդունիլ տալու համար:

Հոս ալ անգամ մը ևս, երեւան կ'ուզայ սա իրողութիւնը թէ՛ ամերիկեան հասարակական կարծիքը, որքան տիրապետող ու ազդու է երկրին վարչական ու քաղաքական կազմին վրայ:

Ի մի բան, ազգ. կրթական պիւրօն շատ նպաստած է, մեթոտներու միօրինակութեան ու աւելի ճիշդը, ներդաշնակ վիճակ մը ստեղծելու. երկրի զանազան մասերու, դպրոցական դրութեանց միջեւ:

ՄԱՆԿԱՊԱՐՏԷՉ

Հակառակ անոր որ, մանկապարտէզը գերմանական ծագումէ է, անիկա նոր աշխարհի մէջ շատ աւելի արգաւանդ հող մը գտած է. քան իր բնագաւառին մէջ:

1900ին միայն 250 քաղաքներ, մանկապարտէզի դրութիւնը ընդունած են, ներկայիս մանկապարտէզ ունեցող քաղաքներու թիւը 400ը կ'անցնի:

Մանկապարտէզի վերաբերեալ տեսական և մասամբ ալ գործնական ուսումները վարժապետանոցներու բոլոր

ուսանողներուն համար ալ պարտադիր ուսումներ են, սակայն անոնք որ մասնաւորապէս քինտրըկարթընըրի (մանկապարտիզպանուհի) կոչումին համար կը պատրաստուին, ասոնք առանձին բաժանում մը կը կազմեն և նոյն ճիւղին մասնագէտ քոֆէսէօրին և քինտրըկարթընի ուսուցչուհիին անմիջական հսկողութեան ներքեւ վարժապետանոցի կցորդ. քինտրըկարթընին մէջ, փորձնական դասերով կը պարապին:

Ամերիկեան մտածողութեամբ ճշմարիտ քինտրըկարթընըրը պէտք է առաջնակարգ արուեստագէտ մը ըլլայ, հետեւաբար մէկը բառին իսկական իմաստով քինտրըկարթընըր մը կոչուելու համար աւելի ճիշդ ու ջանք թափելու հարկադրուած է, քան նկարչութեան, երաժշտութեան, քանդակագործութեան կամ գեղարուեստի ու է տարբեր ճիւղի հետևող մը:

Ինչպէս կրթական ուրիշ դաշտերու մէջ նոյնպէս ալ այս ճիւղին մէջ երկիրը ունի իրեն պէտք եղած ուժերը: Տաղանդաւոր մանկապարտիզպանուհիներու հոյլ մը, ոչ միայն ֆրոպէեան դրութեան կիրարկումին նուիրուած է այնքան ձեռնհասօրէն, այլ, յաճախ ինքնատիպ փորձերու հետամտելով, նորանոր կատարելագործումներ ձեռք բերած է:

Փրօպէէն մինչեւ մեր օրերը, որքան փոխուած է մանկապարտէզի դրութեան ներքին թէ արտաքին ֆիզիօնօմին: Փրօպէէ հարկադրուած էր գեոմափոր խըրճիթի մը մէջ բանալու իր առաջին մանկապարտէզը: Սրտաուռ, միանգամայն վերին աստիճանի հրահանգիչ է պատկերացնել գաղափարի մարդը, որ անկարելի պայմաններու մէջ աշխատելով հանդերձ, կարողացաւ հիմնել քինտրըկարթընի նման բարերար հաստատութիւն մը, Երիւակայեցէք մութ, անհրապոյր տնակ մը, առանց

դուռի ու տախտակամածի և ձմեռ եղանակին առանց վառարանի մը, ու մտածեցէք վայրկեան մը թէ՛ այս պայմաններուն մէջ, ինչպէս կարելի էր ընել այն, ինչ որ Ֆրոպէլ ըրած է:

Ֆրոպէլի նշանաբանն էր.

«Komm Kinder, lass'uns singen and springen.»

Եկէք պզտիկներ, երգենք ու ցատկենք:

Անոր բրօկրամը յաւէտ բնութեան ու վայրկեանի թելադրութիւններէն ներշնչուած էր, բնականութիւն ու յանկարծականութիւն, ահա՛ Ֆրոպէլի սկզբնական մանկապարտէզի միջնորդութեան բնորոշող երկու գլխաւոր երեւոյթները: Ուրիշ բառերով, Ֆրոպէլ մանկապարտէզի կազմութեան մասին իրեն սեփական յղացումներն ու գաղափարները արտայայտող մասնաւոր ծրագիր մը չէ ձգած: Ֆրոպէլի աշակերտները իր նուէրներու և զբաղմանց դրութիւնը զանազան ձեւերով ներկայացուցած են և ժամանակին, տեղին ու միջավայրին համաձայն, յիշեալ մեկնաբանութիւններն ու ըմբռնումները, միշտ աստիճանական ձեւափոխութեանց ենթակայ եղած են:

Միացեալները իրենց մէջ կը հաշուեն, այս շարժումին պատկանող, մէկէ աւելի ներկայացուցիչ դէմքեր որոնք շնորհիւ երկրին ընծայած ֆինանսական ու բարոյական լայն միջոցներուն, մանկապարտէզի դրութեան, երկրի ընդհանուր կրթական սիսդէմին մէջ, իրեն արժանաւոր ու տրամաբանական տեղը տալ յաջողած են:

Ճ. Պօլտուին, Թէքսասի համալսարանի մանկավարժական ճիւղի քրօֆէսէօը, մանկապարտէզի մասին հետեւեալ դրուատականը կ'ընէ.

«Մանկապարտէզը իր մէջ կը մարմնացնէ դաստիարակութեան փիլիսոփայութիւնը:

Մարդկային կեանքի մէջ մանկական շրջանը բնորոշ

շող գիծը խաղն է, և խաղը մանկապարտէզի դրութեան կեդրոնական գաղափարն է: Ժան Բօլ, խաղը մարդկային կեանքի առաջին բանաստեղծութիւնը կը նկատէր, և միանգամայն այն միջոցը, որուն շնորհիւ, մարդու մէջ բովանդակուած, բոլոր բարձրագոյն կարողութիւնները կրնան ի հանդէս գալ ու զարգանալ:

Ֆրոպէլ կրթական մեծ բարենորոգիչ մը եղաւ, որովհետեւ անիկա խաղը հրահանգիչ դարձնելու կերպը գտաւ:

Իմաստուն և բարի քինտրկարթները, Աստուծոյ և մայրերու հետ կը գործակցի, մանկան մէջ եղած ձիւքերը իրենց կատարելութեան հասցնելով: Քինտրկարթնի մէջ հաւաքուած փոքրիկները ազատ միջնորդային մէջ ձախրող թուշուինի չափ երջանիկ ու զուարթ կ'ըզան:

Անոնք գողտրիկ կերպով մը կ'առաջնորդուին հետազօտելու, փնտռելու, տեսնելու, լսելու, չօչափելու, հոտոտելու, ճաշակելու, ընկելու:

Մանուկը հոն նոր և հին փորձառութիւնները իրարու հետ զուգորդելով զայնա կ'իրաւաշրջէ:

Նոր բաղկացութիւններ ու համադրութիւններ մանկան երեւակայութիւնը կը ձօնացնեն:

Ինչպէս որ ծաղիկները կը ծլին ու կը ծաղկին, այնպէս ալ մանկապարտէզի երախան ֆիլիքսպէս, բարոյապէս թէ՛ մտաւորապէս կ'աճի, այս յարկին մէջ երախային աճումը համադրական է, որովհետեւ անոր բոլոր ընածին աշխուժութիւնները իմաստնօրէն կը մարդուին:

Երբ, ամերիկեան մանկապարտէզի պատմութեան վրայ ակնարկ մը պտտցնենք, պիտի տեսնենք թէ՛ սկիզբները մանկապարտէզի գաղափարին, կրթական առաւելութիւններուն հիմանց վրայ չէ՛ որ մանկապարտէզի դրութիւնը Ամերիկա մուտք գործած է: Ո՛չ ալ ամերիկ-

եան դպրոցը, իր կողմէն ուէ նախաձեռնութիւն ունեցած է անոր ընդունելութեան գործին մէջ:

Մանկապարտէզը, 19րդ դարու գաղափարապաշտ իմաստասիրութեան արդիւնքն էր և որովհետեւ, գաղափարապաշտ միւլենոյն մտայնութիւնն ու հոսանքները ամերիկեան կեանքին վրայ ալ՝ հզօրապէս ներգործած էին, առ հասարակ, ժողովուրդը պատրաստուած էր, անոր սրտաբաց ընդունելութիւն մը ընելու:

1848ի յեղափոխութիւնը, Եւրոպան տակն ու վրայ ըրած և նոր աշխարհ գաղթելու մղած էր, բարձր ուսման ու զարգացման տէր գերմանացիներ: Այս վերջինները, մասնաւոր վարժարաններ հաստատած էին գլխաւորապէս, իրենց ազգակիցներուն բնակած քաղաքներուն մէջ, Նու Եօքս, Հօպօքըն, Տիթթօյթ, Միլվօքի, Լուիզվիլ և ինչ: Ահա՛ այս գերմանացիներն էին որ 1860 թուականին արդէն, ամերիկեան առաջին մանկապարտէզներու, հիմնուելուն պատճառ դարձած են:

Երկար տարիներէ հետէ, ամերիկացի հօգեբաններու մեծագոյն մասը, խորունկ շահագրգռութիւն մը ցոյց տուած է մանկապարտէզի վերաբերեալ հարցերու շուրջ և «Երեխային բնութիւնը» խորագրին ներքեւ, շատ աւելի ուսումնասիրութիւններ հրատարակուած են Ամերիկայի մէջ քան Եւրոպայ:

Ամերիկեան մանկավարժութիւնը, հետզհետէ աւելի եւս գնահատելով Ֆրօպէլեան դրութեան առաւելութիւնները, ուշադրաւ ու թելադրական ջանքեր ընելէ չդադարիր, մանկապարտէզէն վերջ, նախակրթարանի մէջ ալ, ըստ կարելոյն, տղան միւլենոյն ոգիին ազդեցութեան տակ պահելու, ուրիշ բառերով, անոնք կ'աշխատին նախակրթարաններու մէջ Ֆրօպէլեան դաղափարներու ու գործելակերպին մուտքը դիւրացնել և ընդհանրապէս

նշանները ցոյց կուտան թէ՛ այս ուղղութեամբ ամերիկեան մանկավարժութիւնը ինքնատիպ ու խոշոր դեր մը կատարելու կոչուած է:

Մեր ազգային կրթութեան մէջ ընդունուած 3-4 տարիներու շրջանին փոխարէն, ամերիկեան մանկապարտէզը, միայն մէկ տարիի շրջան մը կը ներկայացնէ (5-6 տարեկան):

Ընդհանրապէս մանկապարտէզի տղաքներու դասաւանդ, նախակրթարանի շէնքին մէջ կը գտնուի:

GRAMMAR SCHOOL

ՆԱԽԱԿՐԹԱՐԱՆ

Կրամըր Սքուլը, որ բառական թարգմանութեամբ քերականական վարժարան կը նշանակէ, ամերիկեան նախնական կրթութիւնը ներկայացնող հաստատութիւնն է: Կրամըր Սքուլը ընդհանրապէս 8 դասարաններէ բաղկացած է: Առաջին 4 տարիները «Փրայմըրի Կրէյտը» կը կոչուին, որը համապատասխան է նախնական աստիճաններ բացատրութեան, իսկ վերջին 4 տարիները, բուն կրամըրեան դասարանները կը կազմեն:

Ակնբերեւաբար, շատ տարիներ առաջ, նախակրթարաններու ծրագիրը, խիստ համեստ եղած է, հազիւ ընթերցանութիւն, գիր ու հաշիւ պարունակած է անիկա: Ստորեւ մէջ կը բերենք, իրենց յաջորդականութեան կարգով, այն առարկաները որ աստիճան առ աստիճան, պարբերաբար, հարստացուցած ու ընդարձակած են դրպրոցական ծրագիրը:

- I. Ընթերցում—Գիր—Հաշի,
 II. Ուղղագրութիւն—Շարադրութիւն—Լեզուական դասեր,
 III. Քերականութիւն—Աշխարհագրութիւն—Պատմութիւն,
 IV. Երաժշտութիւն—Գծագրութիւն—Մաթեմատիկա,
 V. Տարեւոյ գիտութեանց—Առհասարակ տնտեսութիւն—Ձեռագործ աշխատութիւնք:

Վերեւ նշանակուած առարկաներէն զատ, զանազան առիթներով, կարգ մը յաջող փորձեր կատարուած են, նախակրթարաններու ծրագրին մէջ առնելու հետեւեալները:

Քաղաքացիական պարտականութիւնք — Գերմաներէն — Լատիններէն — Բնախօսութիւն — Առողջաբանութիւն — Ժուժկալութիւն — Ոգելից ըմպելիներու հետեւանքը — Գիտելիք երկրագործութեան վրայ — Տօմարակալութիւն — Տարեւոյ գրաւաշուի և երկրաշափութեան — Օրուայ ընթացիկ դէպքերը — Երբեմն արհեստներ ինչպէս ատաղձագործութիւն, գրաւարութիւն ևայլն:

Տրուած ըլլալով, երկրին մէջ տիրող լայն ապակեղ-րոնացման դրութիւնը. շատ բնական է որ, իւրաքանչիւր ամերիկեան համայնք, իր պէտքերուն համապատասխան կրթական ծրագիր մշակէր:

Այս առթիւ աւելորդ չպիտի ըլլար, յիշել թէ Միացեալներու մէջ և առհասարակ ամէն կողմ, եթէ քսաներորդ դարու դպրոցին նկատմամբ, տիեզերական զանգատ մը կայ. ան ալ դպրոցական ծրագիրներու չափազանց խճողուած ըլլալն է:

Տարակոյս չկայ թէ, հինին համեստունակ պարզութիւնը ու նորին արտակարգ խճողումը, երկուքն ալ հաւասարապէս, նպատակայարմար չեն կրնար նկատուիլ, այս տեսակէտէն մեկնելով, ներկայիս, ամէն կողմ, կրթական աշխարհի ձեռնհաս ուժերը, կարեւոր ճիգեր

ընել սկսած են, խնդրոյն դարուս ոգիին համապատասխան լուծում մը տալու համար: Այս նոր շարժումին էական նպատակն է, դպրոցական ծրագիրներէն, ուսմանց անգործնական մասերը յապաւել ու դրական գիտելիքներու և մասնաւորապէս ձեռագործ աշխատութեանց աւելի լայն տեղ մը տալ:

Ազգային կրթական Պիւրոյին վրայ, խօսելու պարագային, առիթ ունեցանք ըսելու թէ՝ ազգային ընդհանուր ուսուցչական միութիւնը որ այնքան ստուարութիւ մարմին մը կը ներկայացնէ, ատեն ատեն 10 — 12 — 15 նշանաւոր մասնագէտներէ բաղկացեալ մասնախումբեր տեղեկաբեր կը նշանակէ, կրթական կարեւոր հարցերու շուրջ և ընդհանրապէս այս վերջիններուն կարծիքն ու տեսութիւնները, ահագին ազդեցութիւն կ'ունենան, բովանդակ Միացեալներու կրթական դրութեան վրայ:

Մեր ընթերցողներուն զաղափար մը տալու համար, պիտի փորձենք հոս ուրուագծել ամերիկեան նախակրթարաններու ծրագիրը, հիմնուելով վերեւ յիշուած մասնախումբերու ներկայացուցած ծրագիրներուն վրայ:

ՄՕՏԷԼ ԾՐԱԳԻՐ

ԸՆԹԵՐՑԱՆՈՒԹԻՒՆ

I և II. շաբաթական 10 դաս:

III. IV. V. VI. VII. VIII. շաբաթական 5 դաս:

ԳՐԱՎԱՐԺՈՒԹԻՒՆ

I և II. շաբաթական 10 դաս:

III և IV. » 5 »

V և VI. » 3 »

ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

IV. V. VI. չարթական 4 դաս :

ՔԵՐԱՆԱԳԻ ԵՆ ԸԱՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

I. II. III. IV. V. չարթական 5 դաս :

VI. VII. (դասագրքով) » 5 »

**ԼՍՏԻՆԵՐԷՆ ԿՍՄ ԳԵՐՄԱՆԵՐԷՆ
ԿՍՄ ՖԻՍՆՍԵՐԷՆ**

VIII. չարթական 5 դաս :

ԹՈՒՍԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

I. II. չարթական 4 դաս : (Բերանացի)

III. IV. V. VI. չարթական 5 դաս : (Դասագրքով)

ԳՐԱՀԱՇԻԻ

VII. VIII. չարթական 5 դաս :

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

II. չարթական 4 դաս : (Բերանացի)

III. IV. V. VI. չարթական 5 դաս : (Դասագրքով)

VII. VIII. » 3 »

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆՔ + ԱՌՈՂՋԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Իւրաքանչիւր դասարանի չարթական 60 վայրկեան :

ՄԻՍՅՆՍԻ ԵՍՀԱՆԳԱՅ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

VII տարիէն մինչեւ VIII տարւոյ կէսը . չարթական 5 դաս :

**ՄԻՍՅՆՍԻ ԵՍՀԱՆԳԱՅ ՍԱՀՄԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ
ՆԻ ՔՍՂԱՔԱՅԻՍԿԱՆ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ**

Նախակրթարանի վերջին վեցամսեան :

ԸՆԳՀԱՆՈՒՐ ԱԶԳԱՅ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ (բերանացի)

Իւրաքանչիւր դասարանի չարթական 60 . վայրկեան :

ՄԱՐՄՆԱՄԱՐԶ

Իւրաքանչիւր դասարանի չարթական 60 . վայրկեան .

ՁԱՅՆԱԿԱՆ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ

Իւրաքանչիւր դասարանի չարթական 60 . վայրկեան :

ԳԾԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Իւրաքանչիւր դասարանի չարթական 60 . վայրկեան :

ՉԵՌԱԳՈՐԾ ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆՔ

VII. VIII. չարթական կէս օր :

ԳԱՍԵՐՈՒ ՏՆԻՈՂՈՒԹԻՒՆԸ

Կարգ I. II. 15 . վայրկեան

» III. IV. 20 . »

» V. VI. 25 . »

» VII. VIII. 30 . »

Աւելորդ է ըսել թէ դասարանական դրութիւնն է որ կը տիրէ :

Նախընթաց տողերուն մէջ տեսանք արդէն թէ՛ ինչ նիւթեր , հետզհետէ ճոխացուցած են , ամերիկեան նախական կրթութեան ծրագիրը : Հոս վայրկեան մը կանգ-կառնենք ասոնցմէ ամէնէն կարեւորներուն վրայ :

Նախ և առաջ պիտի յիշենք , մանուկներու պատշաճեցուցուած այն գրականութիւնը , որ առհասարակ ամերիկեան և օտար մատենագրութեանց զանձերէն հաւաքուած , ամերիկացի ուսուցչին ճարտար ձեռքերուն մէջ , վայելքի անսահման աղբիւր մը դարձած է , ամերիկացի փոքրիկներուն համար : Մանկավարժական այս գողտրիկ ու սիրուն գրականութիւնը , բոլոր դարերէն ու ժամանակներէն քաղուած , գրական զանազան սեռի-ներ կը պարունակէ իր մէջ :

Այս վերջինին սերտ կերպով միացած կը տեսնենք ,

պատմական ուսումները, Միացեալներու թէ ուրիշ ազգերու կեանքէն: Ասոնք կը պարունակեն իրենց մէջ տարբեր ազգերու ու երկիրներու վերաբերեալ, աւանդական պատմածներն ու վէպիկները: Պատմական մեծ ազգերու կեանքի կարեւորագոյն շրջանները: Պատմական նշանաւոր դէմքերու կենսագրականները: Հերոս, բանաստեղծ, զօրավար, պետական մարդ, գաղթականական ռաշիփրայ, կրօնական մեծ դէմքեր, գիտնականներ, արուեստագէտներ, իմաստուններ ևայլն, կլին թէ մարդ:

Երկրորդ, պէտք է յիշել, գիտական մէկէ աւելի ճիւղերու խումբերամ մուտքը, նախնական կրթութեան ծրագրին մէջ, մասնաւորապէս բնութեան վերաբերեալ գիտելիքները, որոնք կը դասախօսուին դպրոցէն ներս, և դպրոցէն դուրս բնութեան դէմ յանդիման: Ասիկա իր մէջ կը պարունակէ, երկոտասանեակ մը ժողովրդային կեանքին մօտիկ, գիտութիւններէ քաղուած հատուածներ. տղային մտայնութեան կատարելապէս մատչելի: Երրորդ Գիտութեանց և աշխարհագրութեան առնթներ, ճարտարարուեստի և արհեստներու վերաբերեալ ուսումները, սորվելու ահագին նիւթ կը մատակարարեն, քսաներորդ դարու ամերիկացի աշակերտին: Արդէն իսկ, այս վերջին տասնեակ մը տարիներու ընթացքին, չատ ընդարձակ տեղ մը տրուի սկսած է ձեռագործ աշխատութեանց և ասոնք հետզհետէ իրենց զօրաւոր բազուկները կը տարածեն նախնական և միջնակարգ կրթութեան ծրագրին վրայ, ու այժմէն իսկ նշանները բոլորովին սահմակեցնող հանգամանք մը ունին: Այս գնացքով տարակոյս չկայ թէ՛ ապագայ վարժարանը կոչուած պիտի ըլլայ, մեծ մասամբ գործի տուն մը դառնալու, և այսօրուայ ուսուցչութեան մէկ կարեւոր մասը, հետզհետէ յառաջացող նոր պահանջներուն բաւականութիւն տալու անկարող, պիտի

հարկադրուի կամայ ակամայ, ուսուցչական ասպարէզէն քաշուելու:

Չորրորդ գծագրութիւնը: Այս ճիւղը օրինակելի խնամքով մը կը դասախօսուի, ամերիկեան վարժարաններու մէջ: Միացեալները ըլլալով գերազանցապէս ճարտարարուեստական երկիր մը, չատ բնական է որ գծագրութիւնը առանձին հոգածութեան առարկայ դառնար, քանի որ այս վերջինը այնքան սերտ կերպով կապուած է, մեքենական ու ճարտարարուեստական զանազան ճիւղերու հետ:

Հինգերորդ երաժշտութիւնը: Հիացման արժանի է պարզապէս, այն հոգատարութիւնը, որով ամերիկացին, ամենալայն տեղ մը կը յատկացնէ այս կարեւոր դասին: Հասարակական վարժարաններու, սանդուխին առաջին աստիճանէն, մինչեւ բարձրագոյնը, այսինքն մանկապարտէզէն սկսեալ մինչեւ վարժապետանոցի բարձրագոյն դասարանը, երգեցողութիւնը, անխտիր ամէնուն ալ պարտաւորիչ է: Ընդհանրապէս այս ճիւղին կ'ընկերանայ արտասանութեանց դասը, որը, ամերիկացին, չնորհիւ իր գործնական ոգիին, բեմական կատարելութեանց բարձրացնելու կը ջանայ, հետեւաբար պարզ կերպով չէ որ տեղի կ'ունենան արտասանութիւնները, բեմական ժեսթն ու ոգին, անոր կ'ընկերանան գրեթէ ամէն քայլափոխի:

Աւելորդ չենք համարիր հոս յիշել թէ՛ այս վերջին երկու ճիւղերուն համար, իւրաքանչիւր քաղաք իր կարեւորութեան համաձայն, մէկ կամ մէկէ աւելի գեղարուեստագէտ կամ մասնագէտ քննիչներ կը պահէ, իրականապէս կարող անձնաւորութիւններ որ, յաճախ վարժարանները կ'այցելեն և երգեցողութեան, գծագրութեան ու գրավարժութեան դասերուն ուղղութիւն կ'ու-

տան. մէկ կողմէն աշակերտին գործնական դասախոսութիւններ ընելով, միւս կողմէն այս եղանակաւ, ուսուցչին պէտք եղածը թելադրելով:

Տեղ տեղ, գեղարուեստագէտ քննիչներէն զատ, վարժարանները, բրոկրամի մնացեալ առարկաներուն համար ալ յատուկ քննիչներ ունին:

Զ'կայ երկիր մը, բացի Անգլիայէն որ այնքան տեղ տուած ըլլայ ժիմնաստիքի որքան Միացեալները, սակայն պէտք է յիշել թէ՛ այս ճիւղը, շատ մը ամերիկեան հասկարթարաններու ծրագրին մէջ չ'տեսնուիր, ասիկա սակայն բնաւ զգալի չէ, քանի որ ամերիկացի մանուկը, իր աչքը հազիւ կը բանայ և արդէն իր շուրջը կը գտնէ խաղի իրական դպրոցը, բուն կեանքը: Ամերիկացի տղան ամեն քայլովիս խաղալու պատենթութիւն ունի, որովհետեւ իր հայրը, եղբայրը, միով բանիւ իր բոլոր չրջապատը, ամէն բանէ աւելի ատով կ'զրադին:

Այսու ամենայնիւ, ինչպէս արդէն, ազգ. ուսուցչական միութեան մօտեղ ծրագրին մէջ տեսանք, մարմնակրթանքը իր ուրոյն տեղը ունենալ կ'սկսի նախնական կրթութեան մէջ: Քիչ առաջ ըսուածներէն կը մականարեալի արդէն որ, շնորհիւ ամերիկեան ազգային ոգիին ու բարքերուն, ամերիկացի տղան, դպրոցին տուած կամ տալիք մարմնամարզէն շատ աւելին կ'ստանայ դուրսը, զինք չրջապատող անսխալական միջավայրին մէջ, և կարելի է ըսել նոյն խոսքի մ'ալ չափազանցօրէն:

Ֆուլթ պոլի, պէյս պոլի նման յախուռն խաղեր, որոնք սակայն հիսնալի ճկունութիւն մը կ'ուտան մարմնոյն, ամէն տարի բաւական կարեւոր թուով զոհերու ալ պատճառ կը դառնան. բայց կ'արժէ, քանի որ առակի կարգ անցած է սա իրողութիւնը թէ՛ Անգլիան

պատերազմի դաշտերուն վրայ տարած իր բազմաթիւ յաղթանակները, ֆուլթ պոլի կրկէսին վրայ կը պատրաստէ:

Ամերիկեան օրաթերթերու վրայ փոքրիկ ակնարկ մը ձգել բաւական պիտի ըլլար, համոզուելու համար թէ՛ ամերիկեան ազգի կեանքին մէջ, խաղը ինչ ահարկու տեղ մը գրաւած է. թերթերու սիւնակներուն գրեթէ մեծ մասը, զանազան խաղերու ու սրօրներու, նկարագրութիւններով լեցուած են:

Այս տողերը եզրակացնելու համար պէտք է ըսենք թէ՛ նախնական կրթութեան ծրագիրը, տակաւ կը հանդիսանայ այն մեծ գանձարանը, ուր կը հաւաքուին ընկերային կեանքի մէջ արժէք մը ներկայացնող այն բոլոր նիւթերը, որոնցմէ լաւագոյններն ու պիտանիները, հետզհետէ հոն իրենց գոյութեան իրաւունքը ձեռք կը բերին վերջնականապէս հոն հաստատուելով. ուրեմն ինքնին բացայայտ է թէ՛ դպրոցական ծրագիրներու կազմութեան գործին մէջ, տիրող օրէնքը պիտի ըլլայ ընտրողականութեան հիմնական սկզբունքը: Ներկայիս, քսանէ աւելի առարկաներ, հետզհետէ առաւել կամ նուազ անկախ դիրք մը գրաւել սկսած են ամերիկեան նախնական կրթութեան ծրագրին մէջ:

Դիտելի է որ խիստ նպաստաւոր զուգադիպութեամբ մը, նոր առարկաներու մուտքը, տեղի ունեցած է, այնպիսի բարեպատեհ վայրկեանի մը, երբ ամերիկեան ժողովուրդը, գիտնականն ու դպրոցական վարիչը, հաւասարապէս, մանուկով չահագրգռուի սկսած էին: Տարակոյս չկայ թէ՛ առանց երեսային բնաւորութիւնն ու կարողութիւնները ուսումնասիրելու և բրոկրամի նորա-նոր ուսումները անոր իրական պէտքերուն պատշաճեցնելու, առանց նախակրթարանի դասականացած առարկաներուն, նոր ըմբռնումներու ու մեթոտներու համա-

պատասխան ուղղութիւն մը տալու, ծրագրային յիշուած խնդիրները, խիստ խոշոր չարիք մը պիտի դառնային, սակայն բարեբաղդաբար ակնարկուած բոլոր բարեփոխութեանց ու յաւելումներու էական մեկնակէտը եղած է. ապագայի չափահաս մարդու պէտքերէն աւելի, երեսային այժմէական ու անմիջական կեանքի սահանքները: Այս առումով ու իմաստով դպրոցի մը նշանաբանը պիտի ըլլար ոչ թէ կեանքը դպրոցին այլ դպրոցը կեանքին ծառայեցնել, անշուշտ հոս կեանք բառը իր ամենալայն առումովը կը հասկնանք: Եթէ այս օրուայ ամբիկեան վարժարանը, նախորդ ամերիկեան սերունդի վարժարաններուն վրայ գերազանցութեան իրաւունք մը չահած է, այս առաւելութիւնը անիկա գլխաւորապէս կը պարտի երկու հիմնական սկզբունքներու կիրարկումին:

Առաջին — Շարժում ու սեփական գործունէութիւն ածումի գլխաւոր օրէնքը կը կազմեն: Երկրորդ — Անհատներ հիմնովին կը տարբերին իրարմէ իրենց ընդունակութիւններով, հետեւաբար ասոնք առանձին առանձին, մտաւորական ու ֆիզիքական տարբեր ճիւղերու ու զբաղմանց ընդունակ են. ճշդել իրենց փոխադարձ առանձնաշատկութիւնները և զայնս մշակել:

Ամերիկացի խորհող — դաստիարակին տեսակէտէն, տղան պէտք է այնպէս մը զարգանայ որ, անիկա կարողանայ բաւականութիւն տալ, միանգամայն իր անմիջական միջավայրին ընկերային պահանջներուն և իր սեփական անհատականութեան:

Զօրաւոր կամք մը, որը առաջնորդուած ըլլայ, լաւագոյն խնայներէ և երկրորդուած գիտութեանց լոյսով ու անհատական առողջ բարքերով, ահա թէ ինչ կը ներկայացնէ, ամերիկեան դաստիարակութեան էական նշանաբանը, ուրիշ բառերով, բարոյական դաստիարակու-

թեան յառաջադրութիւնները, պէտք է առաջնակարգ տեղ մը գրաւեն, դպրոցական ծրագիրներու մշակութեան կենսական հարցին մէջ:

Առողջ դաստիարակութիւն մը, ընկերային զանազան երեւոյթներէն ու պէտքերէն ծագում առած ծրագրին. այլազան նիւթերը յարակցելով, իւրաքանչիւր առարկայէ պիտի քաղէր տղային համար. այն բարոյական եղրակացութիւնները որոնք անհրաժեշտ են այս վերջինին մտային ու հոգեկան բարեշրջութեան համար:

Բարոյականութիւնը առանձինն, այսինքն իր սոսկական «Ես»ով անզօր է ներգործելու: Զուտ բարոյական, այսինքն վերացական սկզբունքներով, տրուած դաստիարակութիւն մը անհրաժեշտաբար վերացական ու հետեւաբար աշակերտին համար անըմբռնելի պիտի ըլլար: Բարոյական նշանաբաններու գաղափարը շօշափելի կը դարձնենք այն ատեն, երբ դպրոցական ծրագրի, իւրաքանչիւր առարկայի ընձեռնած սեփական միջոցներով ու ասոնց բոլորին համադրութիւնով, շինիչ տպաւորութիւն մը գործել կը յաջողինք տղային մտքին ու հոգիին վրայ:

Վերել ըսուածներէն կը հետեւի թէ՛ բարոյական դաստիարակութիւնը, ինքիրմով, իր կղզիացեալ վիճակով ու իր սեփական միջոցներով անաղդեցիկ է, անիկա հազիւ թէ առանձին ճիւղ մը նկատուի, այլ անոր փրկարար ու շինիչ սկզբունքներն են որ պէտք է իշխեն ու տիրապետեն դպրոցական ուէ ծրագրի, բոլոր առարկաներուն վրայ ալ հաւասարապէս: Ի մի բան բարոյական նշանաբաններու ոգին է որ, պէտք է ծաւալուի դաստիասութեանց ամէնուն մէջէն, ինչ որ հոգին մարմնոյն համար է, նոյնը պէտք է ըլլան բարոյական սկզբունքները, դպրոցական ծրագիրներու մշակութեան և մանաւանդ բուն իսկ դաստիասութեան գործին մէջ:

Աշակերտը ուսուցչին մէջ պէտք է գտնէ, բարոյական նշանաբաններու գերազանցապէս հաւատարիմ մարդը, այս վերջինը դասը աւանդելէ կամ տալէ աւելի, տղային մէջ ինքնաշարժ կամ ինքնարուղի ճիգերու մեքենան լարել պիտի գիտնայ, անոր մէջ սեփական դատողութիւնն ու մտածողութիւնը ստեղծելով:

Մարդ էակին մէջ, անպայման խորհող միտք մը կայ, բայց խորհիլ կայ՝ խորհիլ կայ. առողջ ու տրամաբանական խորհելակերպին դէմ կայ անոր հակադրական վատառողջ ու անբանաւոր խորհելու եղանակը:

Մեր աշակերտին խորհելու կերպը ի՞նչ է: Ասիկա հասկնալ անհրաժեշտ է, անոր հոգեկան աշխարհին վրայ ազդելու համար: Երբ աշակերտին մէջ գէշ խորհելակերպը, աստիճանական յառաջատուութեամբ մը, դէպ ի լաւն ու օգտակարը փոխակերպել կը յաջողինք, ահա, այն ժամանակ է որ, ղինք բարոյական սկզբունքներ իւրաքանչիւր ընդունակ կը դարձնենք:

Ամերիկեան դպրոցական ծրագիրն ու ուսուցիչը, ամէն բանէ աւելի, տղային մէջ խորհող մարդուն կոչ կ'ընեն: Եւ ասիկա ընելու կը յաջողին, քանի որ ամերիկեան դպրոցական ծրագիրն ու ուսուցիչը, հաւասարապէս, խորհուրդը կամ խորհելու կարողութիւնները փառաբանող միջավայրի մը արգասիքներն են:

Մեթոդը ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ տրուած գործ մը, առողջ ու տրամաբանական խորհողածութեան թելադրած պայմաններուն ու օրէնքներուն համաձայն կատարել: Խորհող միտքն է որ պիտի ստեղծէ մեթոտ ու գործելակերպ:

Ամերիկեան դպրոցական մեթոտները, արժանաւորապէս բացատրելու համար, նոյնիսկ հատորներ անբա-

ւական պիտի ըլլային և արդէն իսկ մեզմէ աւելի բարելաւ ու նպաստաւոր պայմաններու մէջ ապրող ազգեր, այդ ուղղութեամբ ստուարաթիւ հրատարակութիւններ ըրած են. չունենալով միեւնոյն դիւրութիւնները, մենք բաւականացանք հոս, այս հակիրճ տողերով անոր մէջ տիրող գլխաւոր գիծերը մատնանշել:

Եզրակացութիւն. — Խտացեալ բառերով, ամերիկեան նախնական կրթութեան նշանաբանն է, տղուն մէջ, քաղաքացին ու նկարագրի տէր մարդը պատրաստել:

HIGH SCHOOL

ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

Բարձրագոյն վարժարանը, երկրորդական կրթութիւն տալու սահմանուած հաստատութիւնն է: Իւրաքանչիւր համայնք, իր մեծութեան համեմատութեամբ մէկ կամ մէկէ աւելի բարձրագոյն վարժարաններ ունի. նոյն իսկ 500 տուն բնակիչ ունեցող գիւղաքաղաքը պարտական է մէկ «Հայ Սքուլ» (բարձրագոյն վարժարան) պահել: Ակնեւեաբար Նու Եօրքի, Շիգակոյի, Ֆիլատելֆիայի, Պօսդէնի և այլն նման մեծ քաղաքները, չատ մը տասնեակներով բարձրագոյն վարժարաններ կը պահեն իրենց ծոցին մէջ:

Բարձրագոյն վարժարաններու ծրագիրը չափազանց ճոխ է. հին թէ նոր լեզուներու, գիտութեանց թէ մաթեմատիքի ամենալայն տեղ տրուած է, սակայն որպէս

զի աշակերտութիւնը, ծրագրային այս օտարապայման խնդրումէն չ'տուժէ, յարմար դատուած է հինգ առանձին բաժանումներ հիմնել, այնպէս որ իւրաքանչիւր աշակերտ հետեւելով հանդերձ, ընդհանուրին պարտաւորիչ ուսմանց, շնորհիւ վերեւ յիշուած բաժանումներուն առիթ կ'ունենայ աւելի ուժ տալու այն առարկաներուն, որ իր ապագայ կոչումին հետ սերտ կերպով կապուած են:

Ակնարկուած հինգ բաժանումները, հետեւեալներն են:

1. Վաճառականական. 2. Արհեստական. 3. Գիտական. 4. Դասական. 5. Վարժապետանոցի թեկնածուներ:

Կրամբը Սքուլի չըջանաւարտ մը, կրնայ առանց քննութեան բարձրագոյն վարժարան ընդունուիլ, իսկ այս վերջնոյն չըջանաւարտները, գոյժ կամ համալսարան կը մտնեն, յաճախ քննութիւն մը անցնելէ վերջ:

Ամերիկեան բարձրագոյն վարժարանները, կարելի է Բարիզի Քաղաքապետական վարժարաններուն հետ բաղդատել, սակայն շատ աւելի ճշգրտօրէն, գերմանական «Րիյել կիմնազիոններուն հետ»:

1837 ին Ֆիլատելֆիայի մէջ հաստատուած է ամերիկեան առաջին բարձրագոյն վարժարանը, ճիշդ «Հայ Սքուլ» անունին ներքեւ, թէպէտեւ նոյն միջոցին արդէն, Մէսըչուսեց նահանգին մէջ, նմանօրինակ լայն ոչ նոյն անունին տակ, հաստատութիւններ գոյութիւն ունեցած են:

Միացեալներու, Ազգային կրթական յանձնակատարին 1896 — 97. վիճակագրութեան համաձայն, այս կարգի հաստատութեանց թիւը եղած է. 5109. որոնցմէ 35ը միայն մանչերու և 26 ալ աղջկանց համար. մնացեալը երկսեռ: Միեւնոյն վիճակագրութեան մէջ կը տես-

նենք թէ նոյն թուականին, մասնաւոր կամ անհատական բարձրագոյն վարժարաններուն թիւը եղած է 2100. որոնցմէ 351 մանչերու և 537 ալ աղջկանց համար և մնացեալ 1212ը երկսեռ: Վերջին վիճակագրութեանէն կը տեղեկանանք թէ հասարակաց բարձր վարժարաններու թիւը 10000ը կ'անցնի:

Հիւսիսային և Արեւմտեան նահանգներուն մէջ, սպիտակամորթ թէ սեւամորթ միասին կ'ուսանին. մինչ հարաւային նահանգներուն մէջ, սեւամորթներու յատուկ առանձին հաստատութիւններ գոյութիւն ունին: 1896 — 97, այս վերջին տեսակին պատկանող բարձրագոյն վարժարաններու թիւը եղած է 169:

Անցողակի ըսենք թէ՝ 1860ի քաղաքական մեծ պատերազմը, որոշեց Միացեալ Նահանգներու, գլխաւորապէս հարաւային գաւառներու մէջ ապրող 9 000 000 սեւամորթ գերիներու բաղդը: Այս ահարկու պատերազմին երկու հակառակ բանակները կը կազմէին մէկ կողմէն Հիւսիսային և Արեւելեան նահանգները ի նպաստ գերիներու ազատութեան, միւս կողմէն հարաւը, որ գերութեան պահպանումը կը պահանջէր: Արրահամ Լին գըն մեծ նախագահը, իր հոգեկան չքնաղ յատկութիւններով ու իր բարձր քաղաքագիտական տաղանդով յաջողած էր գերեվաւորութեան ջնջումը իրականացնել, միեւնոյն ժամանակ դաշնակցային համերաշխութեան սպառնացող վտանգներուն մէջէն, անվթար պահել ու փրկել անդրատլանտեան մեծ հանրապետութիւնը:

Տասնեակներով տարիներ անցած են անկէ ի վեր, սակայն ցայս վայր Հարաւը բոլորովին հաշտ աչքով մը չէ որ կը նայի իր ծոցին մէջ ապրող բազմամիլիոն սեւամորթներուն, որոնց համար ինչպէս տեսանք վերեւի տղերուն մէջ, առանձին կրթական հաստատութիւններէ

դուրս, իր զաւակներուն հետ կուշտ կուշտի ուսանելու, յառաջդիմելու գաղափարը չէ հանդուրժած:

Իրարու տարամերժօրէն հակադիր ցեղերու մասին, ակնարկուած այս խտրութեան հարցէն դուրս ամերիկեան բարձրագոյն վարժարանը, անսահմանօրէն լայն ռամկապետական ոգի մը կը դաւանի. և ինչպէս արդէն տեսանք ցեղային խտրութեան պարագան ալ սահմանափակուած է Հարաւային գաւառներուն մէջ:

Կ'արժէ այս առթիւ յիշել նմանապէս թէ՛ այս կարգի վարժարաններու աշակերտութեան միջեւ գոյութիւն ունեցող կապերը սերտ մտերմութեան, ընկերակցութեան ու եղբայրութեան գաղափարին բարձրագոյն դրոշմովը օժտուած են: Եւ այս բարոյական կապերը իրենց մարմնացումը կը գտնեն անընդհատ կազմուող ու յառաջացող բիւրաւոր ուսանողական միութիւններու, ակումբներու, մարմնամարդական դաշնակցութիւններու եւայլնի մէջ:

Բարձրագոյն վարժարաններու մէջ իգական սեռի թիւը մանչերու թուոյն յաճախ եռապատիկն է և երբեմն պարագաներու մէջ նոյն իսկ ալ աւելի, քանի որ տղաք, կ'աճապարեն շատ կանուխէն գործի ասպարէզ նետուիլ:

Ամերիկեան երկրորդական կրթութիւնը, երեք տարեք չրջաններէ անցած է: Առաջին գաղթականական շրջանը, իր «Լաթին Կրամըր Սքուլներով»: Այս անուանակոչութիւնը, ինքնին կը բացատրէ թէ՛ յիշեալ հաստատութիւններու մէջ, տիրող գաղափարը եղած է. հին լեզուներու ու դպրութեանց ուսուցումը. յանունէն Լադիներէն և Յունարէն, որոնք այս տեսակին պատկանող դպրոցներու ծրագրին մէջ, կարեւորագոյն առարկաներ եղած են: Ակներեւաբար, այս հաստատութիւնները, աշակերտին զուտ դասական հմտութիւն մը տալէ

զատ, տարբեր նպատակ չեն ունեցած: Երկրորդ այն չրջանը, որ կ'երկարաձգուի անկախութեան պատերազմէն մինչեւ 19րդ դարու կէսը:

Այս չրջանին, զօրաւոր ճիգեր թափուած են, ամերիկեան երկրորդական կրթութեան հարցը լուծելու «Ակադէմի» կոչուած դպրոցներու հիմնարկութեամբ: «Ագաթէմի» ծագումով անգլիական հաստատութիւն մ'է, որը, առաջին անգամ Անգլիոյ մէջ հիմնուած է. Միլթըն մեծանուն բանաստեղծին նախաձեռնութեամբ:

Երրորդ այն չրջանը որ կ'սկսի 19րդ դարու կէսէն և կը տեւէ մինչեւ մեր օրերը. ուրիշ բառերով ժամանակակից չրջանը, որ ներկայ «Հայ Սքուլներու» սխալէմին ծնունդ տուած է:

Այս հաստատութիւնն ալ, իր գոյութեան իրաւունքը ձեռք բերելու համար, բաւական տաքնապնիր անցուցած է: Իր գլխաւոր հակառակորդները եղած են առնոք որ, «ակադէմիները» երկրորդական կրթութիւն տալու սահմանուած, լաւագոյն հաստատութիւնները կը նկատէին:

Շատ մը նահանգներու մէջ, նահանգային օրէնսդիր մարմինները, անձամբ նախագծած են «Հայ Սքուլներու» ծնունդ տուող ու անոնց գոյութիւնը ապահովող օրէնքները:

Ակադէմիները մասնաւոր կամ յարանուանական վարժարաններ եղած են ու ցարդ այնպէս են. ասոնց փոխարէն, հասարակական վարժարաններու դրութեան մէջ, հայ սքուլներու հիմնարկութիւնը ցոյց կուտայ, ամերիկեան ժողովրդին, կրթութեան զանազան աստիճանները, պարբերաբար, հասարականայնելու պատկառելի գաղափարը:

Մէկ տարիէն սկսեալ մինչեւ վեց տարուայ չրջան

ուենցող հայ սքուլներ կան, բայց մեծամասնութիւնը չորս տարուայ չըջան մը ունին, և արդէն երկրին մէջ տիեզերապէս նպատակայարմար նկատուած չըջանն ալ չորս տարուայ չըջանն է:

Բոլոր երկրորդական վարժարաններու մէջ, ուսուցման մեթոտները, խորապէս ազդուած են, ընտկան գիտութեանց ուսուցման, առարկայական մեթոտէն: Թէ հայ սքուլներու, թէ ազատէմիներու մէջ, լապօրաթուարներու դրութիւնը, ծայրէ ի ծայր ընդհանրացած է: Այս աշխատանոցներուն մէջ, ուսանողները իրենց ուսուցչին առաջնորդութեամբ, գիտական ամէն տեսակ փորձեր կը կատարեն, ուսանողներու նօթատետրերը փաստացի կերպով կը հաստատեն թէ՛ որ աստիճան խնամքով ու հոգածութեամբ, յառաջ կը տարուին սոյն գիտական փորձերը:

Գօնֆերանսի կամ Լէքչըրի մեթոտը, շատ կարեւոր տեղ մը գրաւած չէ, երկրորդական վարժարաններու մէջ (Այս դրութիւնը աւելի համալսարաններու կամ մասնագիտական վարժարաններու մէջ կը տիրէ) քանի որ գիտութեանց դասախօսութեան մէջ, ուսանողին գիտական պաշարը աւելցնելու գաղափարէն աւելի, անոր մէջ սեփական ուժերով, փորձեր կատարելու և այդ փորձերու հիմանց վրայ, հզրակացութեանց յանգելու կարողութիւնն է որ մշակել կը փնտռուի: Միով բանիւ ուսուցչին գլխաւոր մտադրադումը կը կայանայ ուսանողին մէջ, գիտական խուզարկուի յատկութիւնները զարգացնել և ասիկա, աւելորդ է ըսել, շատ իրաւացիօրէն, քանի որ ենթական, անգամ մը որ գիտական խուզարկութիւններ կատարելու ուղղութեան մէջ մարդու, անհրաժեշտական պէտքերուն համաձայն, կրնայ ձեռք բերիլ:

Գիտութեանց դասաւանդութեան մէջ, կիրարկուած ոգին, կը գործադրուի կարեւոր չափով մը, պատմութեան մէջ: Պատմութեան դասագրքերու, իրենց տրամաբանական տեղը յատկացուած ըլլալով հանդերձ, մեծ ջանք կը թափուի, պատմական գիտելիքներու ու գործերու աղբիւրներուն վրայ, աշակերտին պէտք եղած գաղափարը կազմել տալու:

Մատենախօսութեան մէջ, գրականութեան պատմութենէն ու ժամանակագրական տեսութիւններէ աւելի, ուշադրութիւն կը դարձուի, գրական գրութիւն գործոցներն ու հրաշակերտները ուսուցիչասիրելու ու վերլուծելու:

Գերականութեան ու բէթօրիքի մէջ, սկզբունքներու ու օրէնքներու տեսակէտներուն հետ, սերտ կերպով կը բաղդատուին ու կը միացուին, այն հատուածները, որ յիշուած սկզբունքներն ու կանոնները կը մարմնացնեն իրենց մէջ:

Շարադրութեան համար, այնպիսի նիւթեր կը տրուին որ, աշակերտը կարողանայ ինքզինք դիւրաւ ու ազատօրէն արտայայտել:

Կենդանի լեզուներու ուսուցման մէջ, խօսելալարժութեան կամ տրուած լեզուի մը գործնական մասին ուժ տալու գաղափարը, բոլոր Հայ սքուլներու մէջ ընդհանրացած չէ, թէպէտև տեղ տեղ, այս ուղղութեամբ կարեւոր ջանքեր նկատելի կ'ըլլան: Հին դրութիւնը, այսինքն դասախօսուած օտար լեզուին ընթերցումը, քերականութիւնը, թարգմանութիւնը և այդ մասնաւոր լեզուին գրականութեան վրայ ծանօթութիւններ, ահա թէ ինչ կը ներկայացնէ, իր խոշոր գիծերուն մէջ, օտար լեզուներու դասաւանդման մեթոտ. սակայն աստիճանաբար հին դրութիւնը մեթոտ տիրէքթի սուղև տեղի տալու վրայ է:

Միւս կողմէն, եթէ ամերիկացին օտար լեզուներու գործնական մասին, պէտք եղած կարեւորութիւնը չտար, ինքնին հասկանալի է, քանի որ իր սորվածչոր լեզուն գործածելու ոչ բաւականաչափ առիթ, ոչ ալ իրական պէտք մը պիտի զգայ. ուրեմն կենդանի լեզուներ ամերիկեան երկրորդական վարժարաններու ծրագրին մէջ կը մնան աւելի իբրեւ միտք մշակող ու զարգացնող ազդեցութիւններ, միւս կողմէն հիանալի միջոց մը, աշխարհի առաջնակարգ ազգերու, ընկերային, իմացական և քաղաքակրթային պայմանները սերտելու ու այդ ցեղերու հոգեբանութեան թափանցելու:

Ինչպէս անցեալի մէջ, ներկայիս ալ բոլոր անկոսաքսոն երկրորդական վարժարաններու ծրագրին մէջ, Լատիներէնի և Յունարէնի ուսուցումը, ամենակարեւոր տեղ մը կը բռնէ: Առաջին ակնարկով տարօրինակ կը թուի թէ՛ ինչու աշխարհի ամէնէն զօրաւոր ու բարգաւաճ ցեղը, որը միանգամայն, իր նկարագրին ու ազդեցութեան համապատասխան, հարուստ ու ճոխ լեզու մը կը խօսի, հարկադրուած զգայ ինքզինք, մեռեալ լեզուներու ահագին տեղ տալու, իր դպրոցական ծրագիրներուն մէջ: Պատճառը խիստ պարզ է: Յիշեալ հին լեզուները, լեզուական ու մատենախօսական տեսակէտէ, ու միւս կողմէն յիշեալ հին ազգերը, իրենց ընկերային ու քաղաքային ըմբռնումներով, խորապէս ազդած են, արդի ամէնէն աւելի քաղաքակրթուած ազգերու լեզուներուն ու ընդհանուր նկարագրին վրայ, հետեւաբար անցեալ հեռաւոր ժամանակաշրջաններու կեանքն ու լեզուն ուսումնասիրելէ աւելի արմատական միջոց մը չկրնար ըլլալ, իր ունեցածը, կատարելապէս լաւ ճանչնալու ու անոր վերջնականապէս տիրապետելու համար: Մեր ներածական նօթերուն մէջ տեսանք արդէն թէ՛

Միացեալներու մէջ, կրօնք ու պետութիւն իրարմէ, բացարձակապէս անջատ ու անկախ հաստատութիւններ են: Նախնական կրթութեան վրայ խօսելու միջոցին ալ, ցոյց տուինք թէ՛ բարոյախօսութեան գաղափարը, արդի ամերիկեան վարժարանին մէջ ինչ դերք բռնած է: Հոս, կը փափաքիմ անցողակի յիշել թէ՛ հակառակ անոր, որ պաշտօնապէս հաստատուած բարոյախօսութեան դաս մը, կամ կրօնագիտութիւն, դպրոցական ծրագիրներու մէջ տեղ չ'ունին, սակայն և այնպէս ամերիկացի ուսուցչին մէջ, ամէն քալափոխի, կրօնական ու բարոյախօսական զգացումներով լեցուած անձնաւորութիւնը կը տեսնուի, և շնորհիւ այս հանգամանքին, այս վերջինը կը յաջողի դպրոցին ու դասասրահին մէջ, պէտք եղած բարոյական միջնորդար տեղդնելու: Առիթները օգտագործել գիտցողին համար, պատեհութիւնը չէ որ կը պակսի:

Ինչպէս արդէն նախընթաց գլուխին մէջ, առիթ ունեցանք մատնանշելու, մայրենի լեզուի, գրականութեան ու պատմութեան դասերը, կրնան անհունօրէն նպաստել, աշակերտին հոգեկան աշխարհը ձեւափոխելու ու աղնուացնելու:

Հարցը միշտ տրուած գաղափար մը կամ գիտելիք մը, ճարտար ու մեթոտիք կերպով աշակերտին ներկայացնելուն վրայ է: Այս տողերը գրելու պահուս կը յիշեմ Սօրպօնի տաղանդաւոր բրօֆէսօրներէն, Պ. Լանսօնի յայտնած մէկ գաղափարը: Յարգելի բրօֆէսօրը իր դասախօսութիւններէն մէկուն մէջ, Փրանսերէն լեզուի, ընտիր ու գեղեցիկ մէկ ներքողականը ընելէ վերջ կ'եզրակացնէր: «Փրանսերէն լեզուն, այնքան հիանալիօրէն ձկուն ու արտայտուն է, իր դարձուածքներով, ոճերով, ու բառերու միջերգով այնքան ճոխ ու հարուստ է որ, աշխարհի վրայ չ'կայ գաղափար ու յղացում որ, այս

սքանչելի գործիքով, արտայայտել կարելի չ'ըլլայ ելն» :

Արդ, որ կողմէն ալ մտածենք, անխուսափելիորէն միեւնոյն եզրակացութեան պիտի յանգինք. խնդիրը գործիքը լաւ գործածելուն, իր գործին վարպետը ըլլալուն մէջ կը կայանայ : Երբ ուսուցիչ մը իր գործին մէջ, վարպետ դարձած է, երբ անիկա, իր ճիւղին կը տիրապետէ և իր մէջ իր կոչումին բարձրութիւնը կ'զգայ, հոգ չէ թէ ինչ ճիւղ դասախօսէ, անիկա անպայման կը յաջողի, տղային հոգեկան աշխարհին վրայ իշխելու և զայն պէտք եղածին պէս կերպարանաւորելու :

Պ. Էլմըր Պրատն. Միացեալներու նախկին կրթական յանձնակատարը կ'ըսէ : «Հանճարեղ ուսուցիչը, ուսումնական բոլոր առարկաներուն մէջ ալ հաւասարապէս, կրնայ բարոյախօսական ոգի մը դնել, աշակերտին մէջ ճշմարտութիւնը սիրելու ու իմացական պարկեշտութեան ձգտելու զօրաւոր բաղձանքը ստեղծելով. աշխատելու ու դժուարութեանց յաղթելու կամքը դնելով անոր մէջ, և առօրեայ կեանքի մէջ անհրաժեշտ առաքիտութիւններու, բարոյական կարեւոր պաշարով մը օժտելով զայն» :

«Մեր երկրորդական լաւագոյն ու նոյն իսկ միջակ հաստատութիւններու, կառավարելու կերպերը, իրենց մէջ խորին գոհունակութեան ու ինքնաբաւարարութեան արժանի, մէկէ աւելի պարագաներ կը ներկայացնեն, ուսուցիչներու և ուսանողներու միջեւ եղած կապերը. յաւիտ մտերմական ու անպաշտօն ընտանոթութիւն մը ունին, ասոնց միջեւ գոյութիւն ունեցող պաշտօնական ու արհեստական պատնէշները, գրեթէ բոլորովին աննշան են : Թէպէտև կարգապահական խիստ միջոցներ, յաճախ անհրաժեշտ կը դառնան և ստէպ օրինակելի կորովով ու խստութեամբ ալ, այդ կարգի միջոցներ գործադրու-

թեան կը դրուին, սակայն առհասարակ, թիփիք հայ սքուլի կամ ակադէմիի մը, կառավարչութիւնը այն է որ, ուսանողներուն հետ այնպէս կը վարուի որ, իրր թէ ասոնք արդէն, հասունցած ճէնթմէններ ու լէյտիններ եղած ըլլային, և զանոնք կասարեւապէս ազատ կը թողու, նախապէս զիրենք, իրենց վարքին ու ընթացքին համար, անձնական պատասխանատուութեան գաղափարին ենթարկելով : Ուսանողներու ինքնավարական այլ և այլ կազմակերպութիւններու նկատմամբ եղած փորձերը, յաճախ շատ յաջող ու շահեկան արդիւնքներ տուած են, սակայն աշակերտական ինքնավար մարմիններու, դըպրոցի մը կարգապահութեան գործը վստահելու համար, յիշեալ հաստատութեան անօրէնութիւնը, իր մէջ պէտք է մարմնացնէ, ճարտար ու զօրեղ կառավարողի յատկութիւնները, այլապէս նման ձեռնարկներու յաջողութիւնը, բոլորովին տարակուսելի պիտի ըլլար :

Դպրոցական ուէ սխառէմի մը մէջ, դպրոցին ընկերային կեանքն ու մթնոլորտը, բարոյախօսութեան ամենագլխաւոր ուսուցիչն է :

Ամերիկեան Հայ Սքուլներու, մեծագոյն փառքերէն մէկը կը կայանայ այն բանին մէջ որ, հոն հարուստի թէ աղքատի, բարձր թէ խոնարհ դասակարգերու զաւակները, բացարձակապէս հաւասար իրաւունքներ կը վայելեն : Այն իրողութիւնը թէ այս վարժարաններուն մէջ, կըրթութիւնը ձրի է, անհունապէս կը նպաստէ, վերեւ յիշուած արդիւնքները ստեղծելու համար» :

STATE NORMAL SCHOOL

ՆԱՀԱՆԳԱՅԻՆ ԿԱՍ ՊԵՏԱԿԱՆ ՎԱՐԺԱՊԵՏԱՆՈՑ

Առաջին վարժապետանոցի հիմնարկութեան պատիւը, ընդհանրապէս կը վերագրուի Տը Լասալ արքային, որը միանգամայն ֆրանսական Ֆրէրներու Միաբանութեան հիմնադիրը եղած է, սակայն որքան որ ալ վարժապետանոցի գաղափարին յղացումը Ֆրանսայի մէջ կատարուած է, Գերմանիոյ կը պատկանի վարժապետանոցներու մայր հայրենիքը ճանչցուելու իրաւունքը. քանի որ Գերմանացիները, Ֆրանսացիներէն շատ աւելի մեծ հետեւողականութեամբ մը վարժապետանոցի գաղափարը գործնական հողի վրայ մշակած ու անոր գոյառութեան հարցին մէջ, ամէնէն աւելի տիրական դերը խաղացած են:

Այս հաստատութիւնները, զանազան երկիրներու մէջ, զանազան անուանակոչութիւններ կը կրեն: Էգոլ Նօրմալ բացատրութիւնը ֆրանսական է և այս Նօրմալ տիտղոսը առհասարակ ձախող ու անյարմար անուանակոչութիւն մը նկատուած է:

Գերմանացիները իրենց այս կարգի հաստատութիւնները, ուսուցչական սէմինար, իսկ անգլիացիները զայնս «Թիչըրզ Թրէյնինկ Սքուլ կամ Գալէճ» կը կոչեն:

Ամերիկացիները ֆրանսական «Նօրմալ» անուանակոչութիւնը որդեգրելով հանդերձ, իրականութեան մէջ, գերմանական վարժապետանոցներու փորձառութիւններէն ու գաղափարներէն օգտուելով է որ հիմնած են ամերիկեան ուսուցչանոցը:

Ինչպէս արդէն Հօրէյս Մանի կենսագրութեան մէջ տեսանք ամերիկեան վարժապետանոցները, Մանի ստեղծած կրթական արթնութեան ու վերածննդեան թուականին հիմնուած են, նկատեցինք նոյնպէս թէ ինչ խանդավառութեամբ Հ. Ման, անոնց հիմնուելը ողջունած էր:

Աւելորդ է ըսել թէ. մինչև Հ. Մանի ասպարէզ գալը, ուսուցչական կոչումին պատրաստուելու պէտքն ու կարեւորութիւնը զգացուած չէր և ուսուցչութիւնը — ինչպէս մինչև այսօր ալ շատ մը երկիրներու մէջ — ուրիշ ասպարէզներու մէջ ձախողուածներու վերջին հանգրուանը եղած էր. կամ առժամանակեայ զրաղում մը, մինչև որ ենթական կարողանար զիրք փոխել. մասամբ ալ բազմաթիւ ուսանողներու համար. ատենի մը համար դրամ ճարելով, նախընտրած մասնագիտութեան հետեւելու միջոց մը և այլն: Այսպէս շատ ժամանակներու համար, ուսուցչական ասպարէզը անգոյն ու անորոշ վիճակ մը ներկայացուցած է, տեսակ մը արշակաւան, ուր մտնող ելլող, անսանձ ու անհաշիւ, ըստ քմահաճոյս կը շարժին:

Ահա թէ ինչպիսի քառասյին վիճակի մը մէջ կը գտնուէր, Միացեալներու ուսուցչական ասպարէզը, երբ Հօրէյս Մանի վճիտ դիմագծութիւնը ու անոր լուսաւոր գաղափարները, եկան փարատելու ամերիկեան դպրոցին վրայ ծանրացած թանձր մշուշը:

Շատ իրաւացիօրէն է որ, Հ. Ման, վարժապետանոցները մարդկային ազգի յառաջդիմութեան, հզօրագոյն աղբակներէն մէկը կը նկատէր, հետեւաբար ամերիկեան առաջին վարժապետանոցի հաստատուելու մասին, անոր զգացած անսահման հրճուանքը աւելի քան հասկանալի է:

Ներկայիս Միացեալներու բոլոր վարժապետանոցները

րու թիւը 345ը կ'անցնի. որոնցմէ 167 պետական վարժապետանոցներ են :

1897—98 վարժապետանոցներու ուսանողութեան ընդհանուր թիւը եղած է 67,538 և ուսուցիչներու թիւը եղած է 2,871: Յիշեալ տարեշրջանին վարժապետանոցներու չրջանաւարտներու թիւը եղած է 11,255:

Բացի վարժապետանոցներէն, ուսուցիչներու մասնագիտական պատրաստութեան համար. երկրին գրեթէ բոլոր համալսարաններն ու գոյէժները, մէկ կամ երկու տարուայ դասընթացքներ հաստատած են. սակայն հակառակ այս վիթխարի ուժերու գործակցութեան, հակառակ անոր որ, ամէն տարի տասնեակ հազարներով, վկայեալ ուսուցիչներ դուրս կ'ուզան վերոյիշեալ կրթական հաստատութիւններէն, ցարդ ամերիկեան ուսուցչական կազմը ներկայացնող կէս միլիոն ուսուցիչներու բանակը, իր բոլոր շարքերուն մէջ, մասնագիտական պատրաստութիւն չէ կարողացած ունենալ. քանի որ Միացեալներու մէջ, վարժապետանոցներու շարժումը հազիւ 40 տարուայ շարժում մ'է և շատ բնական է թէ, ժամանակն ալ իրրեւ կարեւոր գործօն մը պարբերաբար, իր դերը կատարելու է, փոխանցումի ու յեղաշրջման կարեւոր գործին մէջ:

Մէսըչուսէցի, Նու Յօրքի և Բէնսիլվանիոյ նահանգներու վարժապետանոցները. ընդհանրապէս բովանդակ երկրի մէջ, բոլոր իրենց տեսակին հաստատութեանց մէջ լաւագոյնները նկատուած են:

Վարժապետանոցներու ուսանողութեան, ամենաճնշող մեծամասնութիւնը, իգական սեռը կը ներկայացնէ աւելի ճիշդը ասոնց մէջ, արական սեռը, հազիւ հազ յարգելի բացառութիւն մը կը կազմէ:

Ամերիկացի երիտասարդը չ'րապուրուիր ուսուցչա-

կան ասպարէզով, և այդ երկու գլխաւոր պատճառներով, նախ որ ուրիշ ասպարէզներու մէջ, անիկա կրնայ աւելի դրամ շահիլ. և յետոյ այլեւս անգամ մը Երկրին նախնական կրթութեան գործը, մեծաւ մասամբ, կրներու ձեռք անցած ըլլալուն, իրեն համար շատ ալ հաճելի չգար. իգական սեռի աւելի պայմանադրական ու անսահման փափկանկատութիւն պահանջող միջոցորտին մէջ սեղմուիլը:

Այս մասին, անձնական փորձառութիւնս ալ, բաւական պերճախօս փաստ մ'է քիչ առաջ ըսածս հաստատելու համար: Լօւիզի, Մէսըչուսէցի պետական վարժապետանոցի ուսանողութեանս չրջանին, միակ ուսանողը եղած եմ, մինչ նոյն միջոցին, ուսանողութիւններու թիւը 250 ը կ'անցնէր:

Վարժապետանոցները 2—3—4 տարիներու զանազան դասընթացքներ ունին. ասոնց հետեւելու համար. պէտք է բարձրագոյն վարժարանէ մը վկայուած ըլլալ և մտից քննութիւն մը անցնել:

Վարժապետանոցներու ծրագրին մէջ, մայրենի լեզուի, հին, և կենդանի լեզուներու գիտութեանց թէ Մաթեմատիքի պատշաճ ու տրամաբանական տեղ մը տրուած ըլլալը շատ բնական է. սակայն վարժապետանոցներու բուն զբաղումը, ակնբերեալաբար զուտ մասնագիտական է. ասոնց էական նշանաբանն է հմտութիւն ու պաշար տալէ աւելի, թիկնածու-ուսուցչին կամ ապագայ ուսուցչին մէջ, մանկավարժի ու հոգեբանի յատկութիւնները մշակել:

Գործնական մանկավարժութեան դասախօսութեանց մէջ, ամենակարեւոր տեղ մը կը լռնէ, կարող ու հմուտ ուսուցչի մը առաջնորդութեամբ, ուսանողներու կողմէ նախակրթարանի, զանազան աստիճաններու պատկանող

դասարաններուն մէջ. երեխային վրայ կատարուած «օպ-սերվասիօնը» (հոգեբանական զննողութիւն) : Այսինքն թէ ինչ է տրուած երեխայի մը, կեանքի պատմութիւնը, ենթակային ֆիզիքական, մտաւորական, բարոյական վիճակները, սովորութիւնները, առանձնայատկութիւնները, նախընտրութիւնները, ի մի բան անոր ընդհանուր կեցուածքը : Նոյն դասարաններուն մէջ դարձեալ, քըն-նադատ ուսուցչին ու դասարանի դաստիարակին, ներ-կայութեամբ ու առաջնորդութեամբ վարժապետանոցի ուսանողը, փորձնական դասախօսութիւններ կ'ընէ և այդ դասախօսութիւնէն վերջ, մասնաւոր սրահի մը մէջ հա-ւաքուած ուսանողները իրենց քննադատ ուսուցչէն կը լսեն, այն բոլոր նպաստաւոր ու աննպաստ դիտողու-թիւնները, որ այս վերջիններու, փորձառական դասա-խօսութեանց միջոցին, յիշիալ պաշտօնեան իր տեսրա-կին մէջ նօթագրած կ'ըլլայ :

Միով բանիւ, վարժապետանոցի մը օրկանիզմը և ընդհանուր գործելակերպը, բացատրելու համար, շատ աւելի երկար լուսաբանութիւններ հարկաւոր են, ինչ որ հակառակ մեր կամքին, շատ պիտի ծանրաբեռնէր մեր նիւթը. միայն այս մասին մեր ըսելիքը վերջացնելէ ա-ռաջ, պէտք է չեչտենք թէ մանկավարժութեան, փոր-ձառական մասին համար, ցոյց տրուած հոգածութեան, համահաւասար ուշադրութիւն ու հոգատարութիւն ցոյց կը տրուի բնականաբար Տեսական մանկավարժութեան :

1. Հոգեբանութիւն, 2. Բնախօսութիւն (գլխաւո-րաբար ջղային դրութիւնը), 3. Դաստիարակութեան ընդարձակ պատմութիւնը, իր հին և նոր բոլոր շրջան-ներովն ու դէմքերովը, 4. Կրթական զանազան դրու-թեանց բաղդատական ուսումները, 5. Դաստիարակու-թեան ընկերաբանական հայեացքները, 6. Մանկավար-

ժութեան և գիտական զանազան ճիւղերու միջեւ եղած յարաբերական կապերը, 7. Դպրոցական վարչագիտու-թիւն, 8. Դպրոցական ծրագրի զանազան առարկաներու ծագումն ու պատմութիւնը և ասոնց կրթական արժէքը, 9. Երեխային բնութիւնը (child study) որը ինչպէս նա-խընթաց էջերուն մէջ յիշելու առիթ ունեցանք, ամերի-կացի մանկավարժներու մեծագոյն հոգածութիւնը կը վայելէ, 10. Մեթոտաբանութիւն, որը աւելորդ է ըսել, շատ արժանաւորապէս ու իրաւացիօրէն վարժապետա-նոցներու մէջ, ամէն ճիւղէ աւելի ուշադրութիւն գրա-ւող ճիւղն է :

Նահանգային կառավարութեանց կողմէ, վարժա-պետանոցները արքայավայել առատաձեռնութեամբ մը մատակարարուած են, և ունին գիտական ամէն տեսակ գործիքներ, իտէալ լապօրաթուարներ, թանգարաններ, մատենադարաններ և այլն :

Ինչպէս բոլոր հասարակական վարժարանները, առա-ւել ևս վարժապետանոցները ամենաճոխ ճարտարապե-տութեամբ մը օժտուած են : Լուսաւէտ սրահներ ու դասարաններ. հանգստաւէտ յարկեր, առողջապահական կանոններու հաւատարիմ ու կէտ առ կէտ հետեւողա-կանութիւն մը և վերջապէս այն բոլորը որ ուսանողա-կան կեանքը, յանկուցիչ ու հրապուրիչ կրնան ընծայել :

Ամերիկեան վարժապետանոցներու մէջ տիրող կար-գապահութիւնը բոլորովին ուշագրաւ է : Շատ անգամ դուրսէն դիտողը կը զարմանայ թէ՛ առանց պաշտօնա-կան հսկողութեան ու կանոնական սեղմումներու, ինչպէս կարելի է բարւոք կարգապահութիւն մը ստեղծել ելլն : Ասոր պատճառը շատ պարզ է սակայն : Ընդհանրապէս գործին մէջ, այնպիսի բարձր հոգի մը դրուած է որ, ամէն ոք անդիմադրելիօրէն կ'ենթարկուի, կը հպատակ-ուի բարոյական այդ բարձրութեան :

Ամերիկեան ուսուցչանոցներու նկատմամբ, մեր ըսածները վերջացնելէ առաջ, ստորեւ կ'արտագրենք Հօրէյս Մանի վարժապետանոցներու նկատմամբ, յայտնած սա հոյակապ դադաւարը, որը յաւէտ հաւատոյ հանգանակի մը դրոշմը կը կրէ իր մէջ:

«Ես խորապէս կը հաւատամ թէ՝ մարդկային ցեղի յառաջդիմութեան գործին մէջ, վարժապետանոցները ամենակարեւոր դեր մը կատարելու կոչուած են: Այնպէս կը մտածեմ թէ՝ առանց այս հաստատութիւններուն, հասարակական ձրի վարժարանները, իրենց բարենորոգչական մեծ ուժէն ու կարելիութիւններէն զրկուած պիտի ըլլային և ժամանակի ընթացքով, անոնք իրենց էութեամբ ու իրենց ձեւով, անհետանալու պիտի դատապարտուէին: Ոչ տպագրական արուեստը, ոչ քաղաքացիներէ կազմուած ատենանը (ճուրի), ոչ ազատ մամուլը, ոչ ազատ քուէարկութիւնը, պիտի կարողանային երկարատեւ ապրիլ և բարերար ու օգտակար դեր մը կատարել, առանց ուսուցիչներ պատրաստելու սահմանուած մասնաւոր հաստատութեան մը: Եթէ թոյլ տանք որ ուսուցչին նկարագիրն ու յատկանիշները ապաստին, հասարակական վարժարանը շուտով մուրացիկներու յատուկ հաստատութեան մը պիտի վերածուէր և մուրացիկներու վարժարան մըն ալ անխուսափելիօրէն, մուրացիկ ու պնակալէզ հոգիներու ծնունդ պիտի տար. ազատ մամուլը պիտի դառնար կեղծիքներու ու սանձարձակութեանց օրկանը, տգէտ քուէարկողներն ալ վարձկան քուէարկողներու դերը պիտի կատարէին և հանրապետական անունին կամ պիտակին ներքեւ, պառակտած ու չահախնդիր մարդերու խմբակցութիւն մը երկրին կառավարութեան սանձերը իր ձեռքը պիտի առնէր և այլն:

Ինչպէս աղբիւրի մը ակին մէջ, այնպէս ալ այս հաստատութեան (ուսուցչանոց) մէջ ամփոփուած ու խրտացած կալ, առոյգ ու կորովի կենսունակութիւն մը, որուն հեղուը, մարդավայել կեանքի մը անիւները շարժման մէջ կը դնէ:»

ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ՎԱՐժԱՐԱՆԻՆ

Յ Ա Ր Ա Կ Ի Յ Գ Ո Ր Ծ Օ Ն Ն Ե Ր

Երեկոյեան վարժարաններ. — Հասարակական վարժարաններու վրայ կատարուած ուսումնասիրութիւն մը անկատար պիտի ըլլար, եթէ երեկոյեան վարժարաններու նկատմամբ պէտք եղած ծանօթութիւնները զանց առնուած ըլլային: Աւելորդ չպիտի ըլլար յիշել թէ՝ երեկոյեան վարժարաններն ալ ուղղակի հասարակական վարժարաններու դրութեան կը պատկանին:

Երեկոյեան վարժարանը նոր աշխարհի ամէնէն բարերար ու բեղմնաւոր հաստատութիւններէն մէկը եղած է: Յաճախ, ասոր համար եղած զոհողութիւններուն համարժէք արդիւնքներ չեն ստացուիր թէպէտեւ, սակայն անուրանալի է որ այս կարգի հաստատութիւններ, Միացեալներու նման երկրի մը մէջ մասնաւորապէս, կատարելու անհրաժեշտ դեր մը ունին:

Միացեալներու բոլոր քաղաքներուն ու գիւղաքաղաքներուն մէջ հաւասարապէս, նախնական թէ բարձրագոյն վարժարաններու դասընթացներուն համապատասխան, երեկոյեան դասախօսութիւններ տեղի կ'ունենան:

նենան: Այս դասախօսութիւնները, ընդհանրապէս Հոկտեմբերի մէջ կ'սկսին և Փետրուարի վերջերը կը փակուին:

Շատ մը վայրերու մէջ, սովորութիւն եղած է իւրաքանչիւր ազգի, իր ազգայիններէն մէկը դասախօսող ամերիկացի ուսուցչին կամ ուսուցչուհիին հետ գործակցելու համար:

Երեկոյեան վարժարաններու բացման սկզբնական մէկ երկու շաբաթներուն, գրեթէ ամէն տարիքի պատկանող սակերտներու խումուն բազմութիւն մը դպրոց յաճախել կը սկսի, սակայն ձմեռնային ցուրտին սաստկանալուն հետ, դիտելի է որ աշակերտներուն թիւն ալ աստիճանաբար նուաղիլ կ'սկսի, սակայն մինչև 21 տարեկան նախնական կրթութենէ զուրկ երիտասարդներուն համար, երեկոյեան վարժարան յաճախելը պարտաւորիչ է, այնպէս որ եթէ գործատէր մը թերանայ իր անչափահաս գործաւորները երեկոյեան վարժարան ղրկելէ, որոշ տուգանքի մը կ'ենթարկուի:

Երեկոյեան վարժարաններու բացումի թուականը և զանազան մանրամասնութիւններ, կանխորոք մեծադիր ազդարարութիւններով կը ծանուցուի հասարակութեան: Բացի օտարականներէ բաւական կարեւոր թուով տեղացիներ ալ բարձրագոյն վարժարաններու երեկոյեան բաժնին մէջ կ'ուսանին: Դասախօսութիւնները 7 ին կ'սկսին և 9 ին կը վերջանան:

Ճիշդ է որ օրուայ տաժանագին ու երկար աշխատութենէ վերջ երկու ժամ ալ զիշերը երեկոյեան վարժարան անցնելը բաւական զօրաւոր կապք ու տոկունութիւն կը պահանջէ, սակայն աւելորդ է ըսել թէ, անոնք որ յառաջդիմական ձգտումներ ունին իրենց մէջ քիչ մը չարքաշութիւն ու աշխատութիւն յանձն առնելով մե-

ծապէս կրնան օգտուիլ այս երեկոյեան հաստատութիւններէն:

Համալսարանական ազատ դասախօսութիւններ.— Ժողովրդային դաստիարակութեան սատարելու մտքով, թիւ մը համալսարաններ հասարակաց ազատ դասախօսութիւններու դասընթացքներ հաստատած են. ուր համալսարանական բրոֆէսէօռներ և ուրիշ կարող անձնաւորութիւններ կը դասախօսեն մասնաւորապէս ընթացիկ կեանքի վերաբերող հարցերու շուրջ:

Իր 1888—1889ի տեղեկագրին մէջ, Պ. Ուիլերմ Հէրիս հետեւեալ կերպով սահմանած է համալսարանական լսարանները. «Բարձրագոյն ուսումնները ժողովուրդին մատչելի դարձնելու համար եղած այս շարժումը, կուգայ կարեւոր ու զգալի պակաս մը լրացնել. Ամերիկեան կրթական գործին մէջ»:

Անցողակի հոս աւելցնենք թէ Ամերիկացիները այս դրութիւնը Անգլիայէն փոխ առած են, ուր այդ շարժումը սկսած է 1887 թուականին:

Հասարակական գրադարանները.— Միացեալ Նահանգաց կրթական գործին ամէնէն աւելի լայնօրէն նպաստող երեւոյթներէն մէկն ալ ճոխ ու հարուստ հասարակաց գրադարաններու գոյութիւնն է, որոնք իրենց թէ արտաքին և թէ ներքին մասերով, խկապէս տիպար հաստատութիւններ են:

Բոլոր ամերիկեան համայնքները, մեծ ու փոքր, նոյն իսկ յետին գիւղաքաղաքը, իրենց հասարակաց մատենադարանները ունին: Ասոնցմէ զատ հասարակական վարժարաններու մեծաքոյն մասը, իրենց սեփական շէնքին մէջ վարժարանական աշակերտներու անմիջական գործածութեան յարմար յարկաբաժիններ ունին, մանկավարժական բազմազան հատորներու ճոխագոյն պա-

շարով մը օժտուած։ Աւելորդ է ըսել թէ դպրոցական այս գրադարանները շատ կանուխէն իսկ աշակերտին մէջ ընթերցասիրութեան ճաշակը կը զարգացնեն։ Պ. Հէրիս կ'ըսէ «Եթէ դպրոցը կարգաւ կը սորվեցնէ, մատենադարանն ալ կարգաւու նիւթ կը մատակարարէ»։

Երկսեռ դաստիարակական դրութիւնը կը տիրէ բոլոր դպրոցներու մէջ։

Գասարան մտնելու, ամէնէն աչքի զարնող երեւոյթը, մանչերու և աղջկանց կազմած գեղեցիկ ներդաշնակութիւնն է. որը, դպրոցական մթնոլորտին, ընտանեկան ու մտերմական կեանքի հրապոյրները կը ներշնչէ։

Գաղթականութեան առաջին օրերուն, երբ նորածին համայնքները, համեստ պայմաններու մէջ կը զըտնուէին, երկու սեռերուն առանձին դասարաններ յատկացնելը դժուար էր և նոր աշխարհի, առաջին գաղթականները, բարեկրօն քրիստոնէի հայրերը, ունէ անպատեհութիւն մը չէին տեսած երկսեռ երեխաներու միասին ուսանելուն մէջ։ Այսպէս յիշեալ դրութիւնը ունենալով իր պատմական բանաւոր պատճառը, տարիներու ընթացքին մէջ, անիկա հետզհետէ նուիրագործուած և այլևս հիմնական բարքերու կարգը անցած է։

«Կեանքի մէջ, սեռային անպայման բաժանում գոյութիւն չունի. — կ'ըսէ, ամերիկացի դաստիարակը — հետեւաբար դպրոցին մէջ աւելի քան ուրիշ ունէ տեղ, պէտք է որ երկու սեռերը միասին գան և ստեղծեն այնպիսի մթնոլորտ մը, ուր տղան աղջիկէն բարեկիրթ ու փափկանկատ ըլլալ սորվի, և աղջիկն ալ իր կարգին նուազ երկչոտ ու անհամարձակ»։

Ի միջի այլոց, կարելի է նաև յիշել, կարգ մը դասականացած պատճառներ ի նպաստ երկսեռ դրութեան։

1. Բնական է որովհետև թէ ընկերութեան թէ ընտանիքին մէջ, անիկա հաւասարապէս գոյութիւն ունի արդէն։

2. Ներկայ ընկերութեան զգացումներուն, երկրի օրէնքներուն ու բարքերուն համապատասխան է։

3. Անաչառ։ Երկու սեռերն ալ դաստիարակուելու հաւասար պատեհութիւններ կ'ունենան։

4. Խնայողական։ Գասարանի և դասախօսութեան գործը կը զիւրացնէ։

Կ Ն Ո Ջ Դ Ե Ր Ը

ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑԻՆ ՄԷՋ

Կնոջ դերը, անբաղդատելիօրէն աւելի մեծ եղած է. Ամերիկայի մէջ քան Եւրոպայ։ Զանց առնելով ուրիշ ասպարէզներու մէջ, կիներու ճնշող մեծամասնութեան պարագան, պիտի փութանք հոս յայտնել թէ՛ անոնք ահագին բռնակ մը կը կազմեն, հասարակական կրթութեան զանազան դաշտերուն մէջ ցրուած։

Դեռ անցեալ տարի, յանձին Միսիս Էլա Երնկի, իգական սեռի ուսուցչութիւնը, ամենափառաւոր յաղթանակ մը տարաւ. երբ այս վերջինը Շիքաիոյի նման մեծ կեդրոնի մը, հասարակական վարժարաններու ընդհանուր վերատեսչութեան պաշտօնին հրաւիրուեցաւ, ըզվանդակ ամերիկեան հասարակութեան, միահողւոյն հաւանութեան ու ծափահարութեան արժանանալով, անցողակի ըսնեք թէ՛ Միսիս Երնկ աշխարհի մէջ, ամէն աւելի առատ թոշակ ստացող կրթական պաշտօնեան է։

Այսօր ոչ միայն, հասարակական վարժարաններու ուսուցչական գրեթէ բոլոր դիրքերը. այլ նոյն իսկ տեսչական պաշտօններու, կարեւորագոյն մասը կիններու ձեռքն է:

Այս առթիւ. միացեալներու մէկ քանի կարեւոր կեդրոններուն վրայ, վիճակագրական ակնարկ մը շահեկանութենէ զուրկ չ'պիտի ըլլար:

Սէնթ Լուիզի վարժ.ներու տնօրէններու	% 40ը	կիներ	են:
Նու Եօրքի	»	»	»
»	»	»	»
Ֆիլատէլֆիոյ	»	»	»
»	»	»	»
»	»	»	»

Միացեալներու գաւառական կրթական վերատեսուչներու 300ը կիներ են:

Այտաւոյի նահանգին վարժարաններուն, տնօրէններու 2/3ը կիներ են:

Ինտիլէն (ամերիկայի բնիկ կիսաւայրենի ցեղը) ցեղերու, կրթական գործերու ընդհանուր տնօրէնը կին մըն է:

Ներկայիս երեք նահանգային կրթական վերատեսուչներ կիներ են:

Հասարակական վարժարաններէ դուրս ալ, դարձեալ կինը գոյէժի նախագահ. բրոֆէսէօր. ակադէմիաներու ուսուցիչ ու տնօրէնուհի է:

Միով բանիւ անսահման է կնոջ դերը, առհասարակ ըովանդակ ամերիկեան ընկերային կեանքին մէջ:

Եթէ հասարակական դպրոցն, ամերիկեան քաղաքակրթութեան ողնասիւնը եղած է, պէտք է չեւտել թէ՛ ամերիկացի դաստիարակուհին, իբրեւ ամէնէն ժրջան ու անձնուէր բանուորը, հասարակական դպրոցին ջիղն ու հոգին եղած է:

Անձամբ անձին ու շատ մօտիկէն զայն ճանչցած ըլլալով, կը մտածեմ յաճախ թէ՛ Միացեալներու բոլոր Ալասքաներն ու Գալիֆօրնիաները, միով բանիւ այս մեծ

երկրին բոլոր բնական ու ճարտարարուեստական հարստութիւնները, արդեօք այնքան մեծ գանձ մը կ'արժեն, մեծագոյն Միացեալներու համար, որքան «Ամերիկացի դաստիարակուհին»:

Ամէնէն լակօնական բացասարութիւնը գործածած պիտի ըլլայի թերեւս. եթէ ըսէի թէ՛ ամերիկացի դաստիարակուհին, վաղուց արդէն իր սեռին պատմութիւնը գերազանցած է, կնոջական քնքուշ ու ազնիւ հոգիին, ան կը միացնէ այն գեղեցիկ կորովը ու կամքի ուժը որ, իսպէնեան հերոսուհիները կը բնորոշէ:

Ապահովաբար, ամերիկացի դաստիարակուհիին, անձնուէր, երկայնամիտ և անսահմանօրէն մարդասէր հոգին է որ, տաքուկ շունչով մը, իրարու կը միացնէ այն ամէնի ու հակադիր զանգուածները, որ ցեղ, ազգութիւն, սահման, կիլիմա, կրօն ու միջավայր կը կոչուին:

Թէ ինչ կը մտածեն, Միացեալներու կրթական ամէնէն կարկառուն ու հեղինակաւոր դէմքերը, ամերիկեան ուսուցչական ասպարէզին մէջ, գրեթէ միահեծան տիրելու սպառնացող ֆէմինիզմին դէմ. Ասոնց կարծիքը յաճախ կիններու կրթական ասպարէզին մէջ, այս աստիճան անհամեմատ կերպով բազմաճախուն բոլորովին դէմ է և այս վերջինները ատեն ատեն, հուժկու անաղանդ մը կը հնջեցնեն, աստիճանաբար նուաճող ֆէմինիզմի վտանգին դէմ:

Ինչպէս որ կրթական կարեւոր դէմք մը սրամտօրէն դիտել տուած է, ասպարէզը քիչ ատենէն «Adamless Eden»-ի մը վերածուելու ճակատագրուած է: (Էտլմիէս Իտըն կը նշանակէ «Առանց ադամի կամ անաղանդ Եդէմ»):

Այս տողերը եզրակացնելու համար. կ'ուզենք ըսել թէ՛ ճիշդ է որ ամերիկացի դաստիարակուհին վերին

աստիճանի շինիչ դեր մը կատարած է ու կը կատարէ . ամերիկեան ընկերային կեանքին մէջ, բայց չէ կարելի ժխտել թէ քննադատներու տեսակէտներն ալ խորին ուշադրութեան արժանի են և կը կարծենք թէ ամէնէն արդար լուծումը . Հօրէյս Մանի, երկար տարիներ առաջ յայտնած դադափարն է : «Կին թէ մարդ հաւատարապէս կողք կողքի պէտք է քայլեն, ցեղին լուսաւորութեան վսեմ գործին մէջ :»

ՄԱՍՆԱԻՈՐ ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐ

ԵՒ

ՅԱՐԱՆՈՒԱՆԱԿԱՆ ՎԷՃԵՐ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ

ՎԱՐԺԱՐԱՆԻՆ ՇՈՒՐՋ

Առաջին ակնարկով այնպէս կը թուի թէ՝ հասարակական վարժարաններու այսքան ճոխ ու ընդարձակ դրութիւն մը ունենալէ վերջ, արդեօք, մասնաւոր կամ յարանուանական վարժարաններ գոյութեան իրաւունք ունին :

Բառին իսկական իմաստով մասնաւոր վարժարաններու թիւը շատ քիչ է, կան մեծաւ մասամբ յարանուանական վարժարաններ, և արդէն այս անուանակոչութիւնը ինքնին կ'արտայայտէ այս վերջինին գոյութեան պատճառները :

Բիւրդըքներու օրով դպրոցը շատ սերտ կերպով կապուած էր եկեղեցիին կամ կրօնքին հետ, սակայն պետութեան և եկեղեցիին բաժանման սկզբունքն այդ ա-

տենէն իսկ բարձրու մէջ մտած էր : Դաշնակցային սահմանադրութեան առաջին յաւելումը որ 1790ին քուէարկուած է, կը յայտարարէ . «Գօնկրէսը չկրնար մասնաւոր յարանուանութեան մը ի նպաստ օրէնքներ քուէարկել, ո՛չ ալ ու է յարանուանութեան ազատ պաշտամունքները արգելել :» Հասարակական վարժարաններու հիմնարկութեան առաջին շրջաններուն պապականներու թիւը դեռ շատ քիչ էր, այնպէս որ այդ միջոցին, բողոքականութեան վտանգ սպառնացող երեւոյթներ չկային երկրին մէջ, հետեւաբար բողոքական հասարակութիւնն ալ դպրոցին ոչ յարանուանական նկարագիր մը ունենալուն կատարելապէս համակիր էր և չնորհիւ այդ բարեբաւտիկ պարագային հասարակական դպրոցը ազատ կը մնայ յարանուանական ոտնձգութիւններէ :

Սակայն, ներկայիս, հանգամանքները փոխուած են, պապականներու թիւը հետզհետէ կ'աճի և հասարակական դպրոցներու շուրջ յաճախ կրօնական ապարդիւն վիճարանութիւններ սեղի կ'ունենան :

Շատ տեղեր առաւօտեայ բացումի ժամուն, վարժունքին տէրունական աղօթքէն վերջ, որ քնականարար ամէնուն համար ալ անվիճելի է, Աստուածաշունչէն մէկ երկու համար կը կարդայ, պապականները Աստուածաշունչի բողոքական թարգմանութեան հակակիր, միշտ բողոքել ուզած են Աստուածաշունչի ընթերցումին դէմ և յաճախ քաղաքապետութիւններէ նիւթական նպաստներ պահանջած են իրենց յարանուանական դպրոցներուն համար :

Կարտինալ Կիպլէս, հռչակաւոր պապական կղերը, հետեւեալ կերպով կը բացատրէ իրենց դժգոհութիւնը : «Մեր տղայոց աշխարհական ու կրօնական դաստիարակութիւնը իրարմէ զատել կարելի չէ, առանց անոնց հո-

գեւորական կեանքը խաթարելու, այդպիսի բաժանման մը ճակատադրական հետեւանքը պիտի ըլլար բարոյականութիւնը անգամալուծել անոնց մէջ, և հաւատքի նկատմամբ անտարբերութեան ոգին աճեցնել: Քրիստոնէականի դասականութիւնը մեր կիրակնօրեայ դպրոցներու մէջ և այդ ալ շարաթը միայն մէկ սնդամ, որչափ ալ արգասաբեր ըլլայ, գոնէ մեր տղաքներու կրօնական պէտքերուն համար բոլորովին անբաւական է: Յարանուանական վարժարաններու մէջ աշխարհական և հոգեւորական կրթութիւնները իրար միացնելը շատ դիւրին է, սակայն հասարակական դպրոցներու մէջ կրօնքը մինչեւ ո՞ր աստիճան կարելի է սորվեցնել աշակերտներուն, առանց անոնցմէ մէկ մասին զգացումները վիրաւորելու, ծանր ու դժուարալուծելի հարց մ'է ասիկա, քանի որ այս դպրոցները յաճախողներուն մէջ Քրիստոնէական զանաղան ճիւղերէն դուրս կան նաև Հրեաները և դեռ ուրիշներ ալ որ ունենան իրենց մէջ ինչ որ պատկանիր»:

Կարտինալը պահանջած է որ Գանատա տիրող դրութիւնը Միացեալ Նահանգաց մէջ ալ ընդունուի, այսինքն ինչ որ կը ծախսուի իւրաքանչիւր աշակերտի համար, հասարակական վարժարաններու մէջ, կառավարութիւնը զայն յարանուանական դպրոցներու յատկացնէ և այլն, սակայն աւելորդ է ըսել թէ՛ այդ դիմումները ունենալու արդիւնք չեն կրցած ունենալ, քանի որ եկեղեցիին բացարձակ չէզոքացումը բոլորովին վըճռական ու վերջնական հանգամանք առած է Միացեալներու մէջ:

Ուղիղօսինի Նահանգին գերագոյն ատենը, հասարակական վարժարաններու մէջ Աստուածաշունչի ընթերցումը արգիլած է, որովհետեւ Նահանգային սահ-

մանադրութեան յօդուածներէն մէկը կ'ըսէ «Ունէ յարանուանական դաստիարակութիւն պէտք չէ թոյլատրուի հասարակական դպրոցներու մէջ»:

Նոյն Նահանգին գլխաւոր դատաւորը կ'աւելցնէ. «Իպրոցը, ինչպէս բոլոր հասարակական հիմնարկութիւնները, պէտք է «Godless» ըլլան», որը ըսել կ'ուզէ ոչ թէ անաստուած, այլ կրօնական խնդիրներէ բոլորովին հեռու: «Անգամ մը որ կրօնքի խնդիրը մուտք գտնէր մեր հասարակական ու քաղաքական կեանքին մէջ, չուտով մեր կառավարութիւնը պիտի քանդուէր, այն օրէն որ կրօնական հարցեր քաղաքացիական իրաւունք ձեռք բերեն մեր վարժարաններու ծրագրին մէջ, շատ բացայայտ է թէ՛ քիչ ատենէն այդ հաստատութեանց՝ հիմնադրապետալ ըլլալը պիտի տեսնուէր»:

Մինիսօդա Նահանգի դպրոցներու ընդհանուր վերատեսուչը, ամէնէն օրինաւոր ու յարմարագոյն առաջարկը բերած է այս հարցի լուծման մասին: «Հասարակական դպրոցին համար իմաստնագոյն միջոցն է, բարոյականութեան ամէնէն առողջ սկզբունքները սորվեցնել աշակերտներուն և թողուլ որ իւրաքանչիւր ընտանիք, իր ըմբռնած եղանակաւ իր զաւակաց կրօնական դաստիարակութիւնը տայ»:

Վերջերս Իւդահի թէրիթօրին Միացեալ Նահանգներու մէջ ընդունելու համար, ուրիշ բառերով, անոր Նահանգային իրաւունքներ տալու համար, դաշնակից Նահանգները Իւդահի նորակազմելի Նահանգին մէջ գոյութիւն ունեցող հասարակական դպրոցներուն կրօնական հարցերէ չեզոք մնալը բացարձակապէս պարտաւորիչ յայտարարեցին: «Միջոցներ պէտք է ձեռք առնուին հասարակական դպրոցներու հիմնարկութեան ու պահպանման համար, դպրոցները բոլոր Նահանգի տղաքնե-

րուն առջև պէտք է ձրիապէս բաց ըլլան և կատարելապէս ազատ մնան ու է յարանուանական ազդեցութենէն» :

Կրօնական դաստիարակութեան համար, կիրականօրեայ վարժարաններ կան ուր ամէն կիրակի մէկ ժամ կամ քիչ աւելի եկեղեցիներու կամ անոնց յարակից շէնքերու մէջ, մեծ ու փոքր, ամէն հասակի ու սեռի պատկանողներ միասին կը հաւաքուին կիրակնօրեայ վարժարանին ուսուցչին շուրջը և կրօնական դասախօսութիւններ մտիկ կընեն, և այս դասախօսութիւնները, յաւէտ մտերմական ու ընտանեկան բնոյթ մը ունին :

Արդ, կրօնական խնդիրներու շուրջ մէջ բերուած այս մանրամասնութիւններէն ալ, մակաբերել կարելի է թէ, հակառակ դպրոցական գործերու ապակեզրոնացեալ դրութեան, էական խնդիրներու մէջ դպրոցները առաջնորդող ոգին ու սկզբունքները երկրին բովանդակ տարածութեան վրայ ամենուրեք միօրինակ ու ներդաշնակ են :

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹԻՒՆ

Ինչպէս արդէն, գործիս խորագիրն ալ որոշապէս կը սահմանէ, նախընթաց էջերուն մէջ, ամերիկեան հասարակական վարժարաններու դրութեան, և ասոնց մեծանուն հիմնադրին վրայ խօսեցանք. մէկդի թողլով Միացեալներու արհեստական, մասնագիտական, առեւտրական, համալսարանական, գոյեմական վիթխարի ու պատկառազդու հաստատութիւնները, որոնք աւելորդ է ըսել, առանձին ու ընդարձակ ուսումնասիրութեանց նիւթ կը մատակարարեն :

Հօրէյս Մանի կեանքն ու գործերը մէկ կողմէն, ամերիկեան հասարակական վարժարաններու դրութիւնը միւս կողմէն, հայ ուսուցչին ու հայ հասարակութեան ներկայացնելով, մեր նպատակն էր ցոյց տալ զխաւորապէս թէ՛ բարոյական նշանաբաններու ծառայող անհատն ու հասարակութիւնը, որպիսի գործունէութեանց ընդունակ են, թէ՛ ամերիկեան կրթական գործին առաջնորդող գաղափարները ու անոր մէջ տիրող ոգին. մօտաւորապէս ինչ է :

Եթէ փորձել ուզենք, ամերիկեան կրթական դրութիւնը վերլուծել, պիտի տեսնենք շուտով թէ՛ անոր մէջ տիրող մեծագոյն շարժիչ գաղափարը, ներշնչումներու գաղափարը եղած է :

Գաղափարական ներշնչումներու անսահմանութիւն մը, ահա՛, ամերիկեան դպրոցական մթնոլորտը բնորոշող գիծը : «ՆԵՐՇՆՁՈՒՄ» ահա, ամերիկեան կրթական աշխարհի խորհրդաւոր կարգախօսն ու մեծագոյն բառը, ահա՛, այն զօրաւոր նօթը, որ ամերիկեան կրթական սանդուխին ստորին աստիճանէն միւսէն բարձրագոյնը, անընդհատ լսելի կ'ըլլայ :

Փոքրիկ գաղափար մը կազմելու համար թէ՛ ներշնչումներու ձեւին տակ, ինչպիսի զօրաւոր ու գօտեպընդող բարոյական անունդ մը կը ներարկուի, ամերիկացի ուսուցչին, հոս. «ՃԼՈՒՆԸՂՈՅ ԷՃԻՒՔԷՅԾԸՆ», հանդէսէն մէկ քանի մէջբերումներ կ'ընենք :

ՈՒՍՈՒՑԶԻՆ

Ա. — Նոր ժամանակներ, նոր յառաջադրութիւններու պէտք ունին :

Բ. — Աննպատակ դաստիարակութիւն մը, պարզա-

պէս ճամբուն եղերքը նետուած, ընկեցիկի մը տպաւորութիւնը կ'ընէ:

Դ. — Պատահական զարնուածք մը, նշանառութիւն չէ երբեք, հարցը միշտ նշանառութեան կէտին զարնելուն վրայ է:

Դ. — Նա՛յէ թէ ո՛ւր կ'երթաս և գնա՝ ուր որ կը նայիս:

Ե. — Մի նայիր բնաւ թէ՛ ուր էիր և ոչ ալ նախապէս եղած տեղդ գնա:

Զ. — Աւելի աղէկ է ապագայ ունեցող ձարոն մը ըլլալ, քան թէ անցեալի տէր Յունաստան մը:

Է. — Թող ուրիշներ նախընթաց դարերու ու սերունդներու փառքերը երգեն, քու պարտականութիւնդ է, այսօրուայ տղաքներուն, իրենց սեփական նշանառութեան կէտին զարնել սորվեցնել, և ոչ թէ անցնող սերունդներու ընտրած նշանակէտներուն:

Ը. — Այսօրուայ դպրոցին նշանաբանը պիտի ըլլայ, տղային, անցեալի մէջ բաներ մը ընողներուն վրայ խօսեցնել տալէ աւելի, ուղղակի անոր մէջ. բաներ մը ընելու կարողութիւնը դնել:

Թ. — Տղաքներուդ, միշտ, առա՛ջ, առա՛ջ անցնիլ սորվեցուր, առանց թոյլ տալու, բնաւ, որ անոնք իրենց շուրջ ձգուած, լակն աղաղակներուն ուշադրութիւն դարձնեն:

Ժ. — Փոխանակ շոգեկառքին ետեւամասին վրայ, վախը սրտիդ մէջ, անընդհատ կարմիր լապտեր մը փարտելու, տարակուսելով թէ՛ մի գուցէ մէկը վրադ կը յարձակի, կամ ճամբուդ վրայ խութի մը կը հանդիպիս, աւելի աղէկ է, աներկիւղ միշտ դէպի առաջ վազես, հոգ չէ թէ՛ վայրաշարժը իր լուսարձակին ետեւէն թաւալազոր վար իյնայ ու խորտակուի:

Ի. — Փոխանակ աւանդական ու հնամենի դուռքիւններով սնանող զգուշ մը ըլլալու և հետեւաբար տուած նիւթի մը, կենսունակութիւնն ու երեխային շահագրգռութիւնը. սպաննելու, հին նիւթերու նոր կեանք պատասխելու ու զանոնք քարով քարով աշակերտիլ տու:

Լ. — Զարգացումը, ապաշնորհ բաներ, շնորհալի կերպով ընելուն մէջ. չէ, այլ շնորհալի բաներ, շնորհալի կերպով ընելուն մէջ:

Ս. — Սրօրոցէն Մանկապարտէզ և Մանկապարտէզէն մինչեւ համալսարանական ընթացք մը աւարտելը, ամէն պատեհ սուրճի և ամէն անգամ, դաստիարակութեան նպատակը պիտի ըլլայ, նկարագրի դաստիարակութեան առաջ ճեւակէք:

Մ. — Այն երիտասարդը որ համալսարանէն մեկնելուն, իրեն հետ, վստահելի նկարագրի մը չտանիր, աւելի աղէկ կ'ըլլայ որ, կարմիր տառերով «թոյն» բառը գրէ իր ճիւղնային վրայ:

Կ. Փնտռէ՛ թէ. ինչ նպատակի ձգտիլ օկ'արժէ, նշան առ և զա՛րկ նպատակին:

Ուշադրաւ է թէ՛ որպիսի ռազմաշունչ ոգի մը կը ծաւալուի, վերեւ մէջ բերուած խորհուրդներուն մէջէն, թէ՛ անոնք որպիսի միլիթան ու պայքարող տրամադրութիւն մը ներշնչելու, յառաջադրութիւններով լեցուած են: Կ'արժէ հոս աւելցնել թէ՛ առանց այդ ջղուտ ու կորովի ոգիին, դժուար թէ՛ ամերիկեան դպրոցը ներկայ բարձրութեան հասած ըլլար:

Այս էջերուն մէջ. չառ յաճախ, հայ վարժարաններու վրայ խօսելու փորձութեանց դիմադրեցինք, քննադատելէ աւելի օգտակար, սեպեցինք, ուսումնասիրութեան արժանի իրողութիւններ, գաղափարներ ու սկզբունքներ ներկայացնել:

Սոյն տողերը փակելէ առաջ, կը փափաքինք հոս արտագրել, Ամերիկեան Թհրուփ Փօլիթէքնիքի նախագահ Պրն. Չէմպլըրէյնի սա գեղեցիկ ու թելադրական տողերը:

«Մեր կրթական հայեցողութեանց մէջ, ամենակարեւոր ազդակ մը կայ, որ բնաւ պէտք չէ անտես առնել, ազդակ մը որ ուէ սիստէմէ կամ ծրագրէ վեր կը մնայ, ազդակ մը որ կրթական մեթոտներէ, կանոնադրներէ ու այլ միջոցներէ, շատ աւելի մեծ նշանակութիւն մը ունի, ազդակ մը, առանց որուն, մեր դպրոցները բոլորովին խեղճ ու անպտուղ պիտի մնային, ատիկա ուսուցչին «Անձնականութիւնն» է:

Ուսուցիչն է որ, պիտի յղանայ ու ծրագրէ իր տղաքներուն ու աղջիկներուն, պէտքերուն համապատասխան ծրագիրներ, ուսուցչին ազդեցութիւնն է որ պիտի ձեւակերպէ ու կանոնաւորէ, իր աշակետներուն սովորութիւններն ու կեանքը:

Կորովի, կաւփի, բարոյական սկզբունքներու, հոգեկան հարստութեան տէր ուսուցիչն է որ կրնայ իր խնամոց յանձնած տղայներուն վրայ, բարեւար ազդեցութիւն մը գործել:

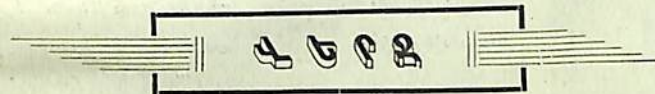
Միշտ և ամէն պարագայի տակ, լաւագոյնով, բաւականացող ուսուցիչը միայն պէտք է ուզենք:

Յիշենք նահանջի միտքը ժխտող, փողահարին պատմութիւնը: Պատերազմի մը միջոցին, հրամանատարը զգալով թէ՛ ամէն կողմէ թշնամիներէ պաշարուած է և յաջողելու ուէ հաւանականութիւն չմնար, փողահարին կը հրամայէ որ, նահանջի փողը հնչեցնէ:

Գնդապետ, կը պատասխանէ փողահարը. «Նահանջի փող հնչեցնելու չեմ վարժուած...»

Նահանջ չենք ուզեր բնաւ, յառաջխաղացութիւններ միայն կ'ուզենք:

Կարողութեան ու սկզբունքի տէր ուսուցիչներու, անսահման պէտք մը ունինք, միւս կողմէն, անպարկեշտ, կասկածոտ ու ապիկար մարդուն տեղ պէտք չէ տանք զաստիարակութեան գեղեցիկ դաշտերուն մէջ:»

Վ Ր Ի Պ Ա Կ

Էջ	Տող	Սխալ	Ուղիղ
7	21	Իւր դրութիւններէն	դիւրութիւններէն
34	23	Հրաշալիքներ	Հրաշքներ
59	11	անձնատիրութեան	անձնուիրութեան
82	24	այս վերջինը	անիկա

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0229245

46. 169